

KATEDRA HISTORIE PEDAGOGICKÉ FAKULTY

BOHEMIAE OCCIDENTALIS HISTORICA

1/2021

Plzeň 2021

STUDIE

Fridrich z Bílé (†1621). Zapomenutý stavovský direktor

Jan KILIÁN

Abstract: The article deals with life and career of one of the victims of the Prague execution in 1621, Friedrich of Bílá, the owner of Řehlovice, to whom historiography has so far paid virtually no attention. He was a very educated man, the estate director, the governor of the German fiefdoms of the Bohemian Kingdom and a relatively significant figure in the Bohemian estate uprising.

Key words: Thirty Year's War; Bohemian estate uprising; Prague execution 1621; Friedrich of Bílá; Řehlovice; German fiefdoms of the Bohemian Kingdom

Žádná z urozených obětí staroměstské exekuce roku 1621 není tak málo poznána jako právě Fridrich (Bedřich) z Bílé. Rytíř ze severozápadu Čech nevzbudil pozornost ani historiků, ani regionálních badatelů či aspoň publicistů. Důvod je nasnadě – jeho německý původ a celkově slabá pramenná základna. Z toho vyplynuly i chyby a nejasnosti, které se kolem Fridrichovy postavy objevovaly a objevují, jako třeba pochybnosti o tom, zda šlo v době falcké vlády o hejtmana německých lén nebo o purkrabího Hradeckého kraje.^{1]} Či snad o muže, který zastával obě tyto funkce?^{2]} Josef Janáček ve své edici Skálova díla za jeho sídlo označil místo Řehlovic neexistující Jehlovice.^{3]} Tato neznalost a nezáměr jako by měly kořeny ještě mnohem hlouběji v minulosti, protože ani slavný český genealog Gottfried Daniel baron Wunschwitz si žádně poznámky a materiály k Fridrichovi z Bílé a jeho příbuzenstvu do své sbírky nezanesl. Stavovský direktor, jeden z exekuovaných, a přitom „tabula rasa“. Byť mu skvělé vysvědčení vystavil již Pavel Ješín z Bezdězí. Označil jej totiž za mimořádného vzdělance, muže přirozeně umírněného a moudrého, který ke své pověsti nebyl ani lhostejný, ani se jí nechvástal.^{4]}

Na severu Čech poblíž města Ústí nad Labem leží starobylá obec Stadice, tradičně spojovaná s mýtickým předkem rodu Přemyslovců. Legendární

1] Josef PETRÁŇ, *Staroměstská exekuce*, Praha 1996, s. 343. Petráň nekorektně uvádí, že Fridrich z Bílé se stal za Fridricha Falckého purkrabím Hradeckého kraje. Tím byl Bohuslav z Michalovic. Petráň se patrně opřel o Slavatovo chybné sdělení a opomenul korektní údaj Pavla Skály ze Zhoře.

2] Srovnej Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 709. Maťa si povšiml rozporu mezi sdělením Slavatovým a Skálovým.

3] Josef JANÁČEK (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře*, Praha 1984, s. 46.

4] Karel HRDINA (ed.), *Pavel Ješín z Bezdězí. Posmrtná pamět*, Praha 1938, s. 27.

pole, dnes s neopomenutelným památkem, je ale na půli cesty mezi Stadicemi a Řehlovicemi, které byly vždy významnějším územním celkem a pod něž Stadice náleží i dnes.⁵¹ Řehlovice vznikly jistě ve středověku, v době německé kolonizace okolní krajiny, ale jejich etnický ráz mohl být smíšený – používaly se koneckonců oba názvy, český Řehlovice a německý Groß Tschochau (dříve Šachov). První doklad o jejich existenci pochází z první poloviny 14. století, kdy zde už zřejmě stával kostel (doložen 1351), zasvěcený sv. Mikuláši. Dnes na jeho místě stojí barokní stavba s patrociniem Nejsvětější Trojice. Kromě kostela tu byla od středověku také tvrz, na níž sídlili drobní rytíři, dávno upadnutí v zapomenutí. A nacházel se tu, zřejmě nejpozději od začátku 16. století, také hospodářský dvůr.⁶¹ Řehlovice byly podle starších tvrzení již v 16. století městečkem s hrdelem právem, což měl dosvědčovat dodnes používaný název Na Šibenici východně od jádra obce. Dnes je v místě barokní socha sv. Václava. Údaj ale patrně není pravdivý, konfiskační komise v roce 1621 Řehlovice jednoznačně identifikovala jako ves.⁷¹ Po řehlovické tvrzi se nedochovaly žádné stopy, zanikla již začátkem 18. století poté, co si zdejší vrchnost vybudovala nový barokní zámek v sousedních Hliňanech.

Krátce před rokem 1528 statek Řehlovice i s jeho příslušenstvím a připojeným dubickým zbožím koupil od purkrabího saského hradu Mildenstein Alexandra z Leisnigu († 13. ledna 1528), zástavního pána západočeského Doupova,⁸¹ rytíř Dětřich (či Jetřich) z Bílé, resp. Dietrich von Bielen, jak znělo jeho německé jméno. Pocházel ze starobylého durynského rodu, který měl původ v oblasti kolem města Nordhausen, v jehož bezprostřední blízkosti leží i ona ves Bielen.⁹¹ Rod byl už tehdy poměrně rozvětvený a na rozdíl od Dětřicha většina jeho ostatních příslušníků v zemi předků zůstala. Ve znaku měli zlatou ostrev na modrém poli, z obou stran doprovázenou stříbrnou sekýrkou (či klíčem).¹⁰¹ Jak se Dětřich seznámil s Leisnigem a proč projevil zájem o koupi Řehlovic v dalekých Čechách, se již asi sotva kdy dovíme. V novém domově každopádně založil další rodovou linii, která tu měla zůstat takřka přesně po jedno sto let. Aniž by počestění proběhlo u ní samé, s jejich jménem se tento proces udál, takže z rytířů von Bielen se v Čechách stali rytíři z Bílé. Za tak krásným českým slovem, kontrastujícím se všemi možnými Rožmberky,

51 K dějinám Stadice Jaroslav ZBÍRAL, *Stadice. Obr. historicko-místopisný*, Praha 1911.

61 Jiří ÚLOVEC, *Hrady, zámky a tvrze na Ústecku*, Ústí nad Labem 2002, s. 123–124.

71 Tomáš BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, Praha 1882, s. 26.

81 https://de.wikipedia.org/wiki/Stammliste_von_Leisnig [cit. 19. března 2021].

91 Stanislav KASÍK, *Řehlovice. Poznámky k návrhům obecního znaku a vlajky*, Roudnice nad Labem 2016, s. 18; online: https://www.rehlovice.cz/assets/File.ashx?id_org=14503&id_dokumenty=1349 [cit. 19. března 2021].

101 Viz *Ottův slovník naučný* 4, Praha 1891, s. 53. Autor hesla tvrdí, že šlo o klíče. Sekýrky by ale měly své opodstatnění s ohledem na německý termín (Beilen), příbuzný s přídomkem rytířů z Bílé (Bielen).

Šternberky, Valdštejny apod., by snad nikdo cizozemce ani nehledal. Dětrich z Bílé byl jistě ještě mladým mužem a sžití s českým prostředím mu nečinilo potíže. Ostatně, i manželku si vybral ryze českou, Mariánu z vladyckého rodu Kozelků z Hřivic. Život spolu dali synům Jáchymovi (I.) a Janovi.^{11]} Mohli bychom se také ptát, zda se Dětrich do Čech stěhoval již jako stoupenec učení Martina Luthera, či zda se k němu on nebo jeho potomci přiklonili až později. Ať už za tím stály finanční potíže nebo něco jiného, odprodal Dětrich z Bílé roku 1540 ves Dubici i s patronátním právem k tamnímu kostelu majiteli trmicického panství.^{12]} Asi on sám také nechal do svého řehlovického kostela pořídit dodnes dochovaný pozdně gotický zvon z roku 1535 od zvonaře a kovolijce Tomáše z Litoměřic.^{13]} Jde o jedinou památku, která v Řehlovicích na rytíře z Bílé upomíná. Dětrich měl zemřít roku 1543.^{14]}

Dětrichův syn Jan byl zřejmě mladším z obou bratrů a když jej starší Jáchym vyplatil, pořídil si statek Bělušice na Mostecku, i s důstojnou rytířskou tvrzí. Doložen v jejím držení je ve druhé polovině sedmdesátých let 16. století. Byl-li jeho synem Jan Dětrich, pak tito rytíři z Bílé o bělušické zboží někdy na přelomu 16. a 17. století přišli, protože Jan Dětrich žil v měšťanském domě v Ústí nad Labem a později vlastnil (kromě domu ve Velvarech^{15]}) jen drobnou ves Jenikov poblíž Duchcova.^{16]} Zemřel velmi zadlužený kolem roku 1617.^{17]} Jáchym (I.), otec budoucího stavovského direktora, se narodil kolem roku 1530. Oženil se s Alžbětou z Bernštejna, s níž měl v krátkém, ale plodném manželství nejméně pět mužských potomků. Dokázal se uplatnit ve službách krále a potažmo císaře Ferdinanda I. Habsburského, který jej jmenoval svým radou a svěřil mu úřad jáchymovského hejtmana.^{18]} Od roku 1562 byl navíc přísedícím pražského apelačního soudu v rytířské lavici.^{19]} Zemřel předčasně

11] Tamtéž.

12] S. KASÍK, *Řehlovice*, s. 4; https://www.rehlovice.cz/assets/File.ashx?id_org=14503&id_dokumenty=1349 [cit. 19. března 2021].

13] Jednalo se o prvního významnějšího severočeského zvonaře. Zesnul kolem roku 1538. Srovnej Oldřich KOTYZA – Jan SMETANA – Jindřich TOMAS, *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997, s. 168.

14] *Ottův slovník naučný* 4, s. 53.

15] Srovnej Národní archiv, Stará manipulace, inv. č. 257, sign. B 75/8, karton 180: Fascikl týkající se sporu Jana Dětricha z Bílé s velvarským měšťanem Matoušem Pintnerem, kterému severočeský rytíř prodal svůj velvarský dům. Jan Dětrich měl další dům také v Ústí nad Labem a nějaké nemovitosti v Předlicích (snad dvůr). Pintner byl očividně jeho věřitelem, a protože Jan Dětrich své závazky nedodržel, Ústečtí mu povolili zvod do jeho ústeckého domu. Spor se táhl v letech 1602–1604 a Jan Dětrich do něj zatáhl i svého příbuzného Jáchyma (II.) z Bílé coby rukojmiho.

16] Tamtéž.

17] Národní archiv, Stará manipulace, inv. č. 405, sign. B 225/1, karton 236 – dluhy Jana Dětricha z Bílé 1595–1617.

18] *Ottův slovník naučný* 4, s. 53.

19] Klára WOITSCHOVÁ, „...což slušného a spravedlivého jest fedrovati...“. *Personální*

roku 1569, a to zřejmě po nějaké zákeřné chorobě, která jej o dva roky dříve donutila k sepsání poslední vůle.^{20]} V té učinil poručníky svých dětí manželku Alžbětu a jejími rádci bratra Jana a strýce Jindřicha (I.). Finanční situace ovдовělé paní s malými dětmi nebyla nejlepší – suplikovala kvůli tomu roku 1571 i císaři a dosáhla alespoň povolení ke snížení daní.^{21]}

Někteří z chlapců, pokud ne dokonce většina, byli v době otcova úmrtí velmi malí, nejmladší snad pouze dvouletý. Nasvědčuje tomu rok, kdy se společně podělili o otcovské dědictví – 1587.^{22]} Sotva by tak neučinili již dříve, kdyby v tu dobu byli všichni dospělí. Synů ale bylo na malý statek příliš, takže Řehlovice se zdejší tvrzí drželi společně Fridrich, Adolf a Jiří, zatímco Jáchym (II.) a Jindřich (II.) se spokojili s vesnicemi Malhostice, Rtyně nad Bílinou a Sezemice.^{23]} Při pohledu na mapu je logika bratrského podělení zřejmá. Uvedená trojice sourozenců si ponechala rodinné državy v jejich východní části, zbylí dva v části západní. I v Malhosticích koneckonců stávala goticko-renesanční tvrz s přílehlým poplužním dvorem, z nichž se dosud určité fragmenty zachovaly.^{24]} O Jiřím další zprávy nejsou, patrně záhy zemřel. Jáchym (II.) se stal majitelem drobného statku Svinčice na Mostecku a v první polovině 90. let 16. století se chystal na tažení do Uher.^{25]} Adolf se díky sňatku s Annou přizemil do mocného severočeského rodu Salhausenů, ale než zesnul, dočkal se zřejmě jen jediné dcery, Alžběty.^{26]} Mohlo se jednat o stejnou Alžbětu, kterou roku 1611 za pozornosti Adama ml. z Valdštejna požádal o ruku Václav Kaplíř ze Sulevic.^{27]} Výhradním majitelem Řehlovic se tak stal Fridrich a druhého dílu původní rodinné državy jeho bratr Jindřich (II.), který ovšem sídlil na Pnětlukách. Když Jindřich (II.) o vánočních svátcích roku 1593 zemřel, ujal se role poručníka jeho dětí (Jindřicha III. a Alžběty) Fridrich.^{28]}

---

obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783, Praha 2010, s. 53.

20] *Ottův slovník naučný* 4, s. 53.

21] Národní archiv, Stará manipulace, inv. č. 257, sign. B 75/9, karton 180.

22] Ale již v roce 1586 bratři Jindřich, Fridrich, Wolf, Jáchym, Jiří a Dětrich z Bílé, sezením na Řehlovicích, vznášeli na císaře prosbu, aby nechal zaknihovat do desk zemských smlouvy, kterou uzavřeli s Janem Horou ml. z Ocelovic a Alžbětou z Bernštejna. Jde o jejich první známé vystoupení. Národní archiv, Stará manipulace, inv. č. 257, sign. B 75/4, karton 180.

23] *Ottův slovník naučný* 4, s. 53.

24] Kolektiv autorů, *Encyklopedie českých tvrzí. II. díl. K–R*, Praha 2000, s. 444.

25] V roce 1593 suplikoval císaři Jáchym z Bílé a na Svinčicích a stěžoval si na bratry Karla a Adama Pfefferkornů z Ottopachu. Měl krátce před mustrunkem a protože se záležitost dotýkala jeho poctivosti, přikázal císař Pfefferkornům, aby mu ihned vyplatili jeho pohledávku nebo se s ním jinak spokojili. Národní archiv, Stará manipulace, inv. č. 257, sign. B 75/11, karton 180.

26] *Ottův slovník naučný* 4, s. 53.

27] Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (ed.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997, s. 185. Mělo se tak stát v září uvedeného roku.

28] Národní archiv, Stará manipulace, inv. č. 257, sign. B 75/6, karton 180. List Fridricha z Bílé (česky) císaři Rudolfovi II., leden 1595. Informuje ho, že jeho bratr Jindřich zemřel o předmi-

Ostatně, po smrti bratra Adolfa byl současně poručíkem jeho dcery Alžběty.^{29]}

Datum Fridrichova narození je jasně ohraničeno první polovinou padesátých let 16. století, kdy mohla nejdříve proběhnout svatba rodičů, a rokem 1567, kdy bylo na světě všech pět bratrů. A jelikož měl v roce 1605 dva syny univerzitního věku, lze v případě rodného data uvažovat nejdříve o době kolem roku 1560. O Fridrichově mládí je jisté pouze to, že jej prožil na řehlovické tvrzi za dohledu své matky a strýce Jana. Vyrůstal v luteránské víře a v rodině, která byla bez pochyb velmi nakloněna vzdělání, takže mladý Fridrich asi nestudoval jen na některé z městských partikulárních škol (zvláště blízko to bylo do Ústí nad Labem, ale také do Teplic, kde ovšem v předbělohorském období dominoval český živel), nýbrž následně i na některé ze střeoevropských univerzit. Ať už šlo o tu pražskou, nebo o jednu z říšských luteránských (Wittenberg, Lipsko aj.). Jinak by jej Pavel Ješín z Bezdězí jistě nenazval českým Varrem,^{30]} a pokud šlo o latinu, pak i českými Quintilianem či Cicerem.^{31]} Studium jeho synů naznačuje, že se jednalo o univerzitu pražskou, i když kratší pobyt mohl v rámci akademické peregrinace absolvovat i v zahraničí. Kromě němčiny tedy ovládal precizně latinu a také češtinu.

Od roku 1587 začal Fridrich z Bílé hospodařit společně se dvěma bratry na řehlovickém statku. Zhruba v tu dobu se poprvé oženil – se ženou Beatrix z neznámého rodu měl přinejmenším dva syny (Fridricha ml. a patrně Jáchyma Kašpara) a dceru Eufrosinu. Věno, zřejmě poměrně vysoké, ženě zapsal na Řehlovicích, což při bělohorských konfiskacích statek pro rodinu zachránilo. Někdy po roce 1605 Beatrix zemřela a Fridrich se oženil podruhé, a to s Annou ze Salhausenu.^{32]} Jednalo se o pouhou shodu jmen, nikoli o jeho výše zmíněnou švagrovou, vdovu po Adolfovi z Bílé.

V důsledku úmrtí Adolfa a také dalšího bratra Jiřího byl každopádně Fridrich časem výhradním majitelem Řehlovic. Sestávaly ze vsi s tvrzí a poplužním dvorem, ze vsi Brozáněk a vsi (Dolních) Zálezel, to vše v odhadní ceně převyšující devatenáct tisíc kop grošů míšeňských.^{33]} Roku 1592 získal od zadluženého Arnošta ze Šlejnic na tři roky do zástavy jeho část dobkovického

---

nulých Vánocích a zanechal po sobě syna a dceru a velmi skromný majetek, z něhož movitosti odnesla matka sirotků a ti neměli z čeho pořádně žít, a hlavně platit dluhy, které po Jindřichovi zůstaly. Žádal proto jako jejich strýc o poručnictví. Císař jej poručíkem obratem jmenoval.

29] Srovnej Národní archiv, Stará manipulace, inv. č. 257, sign. B 75/7, karton 180. V roce 1596 přeposílal Rudolf II. Mechtildě Sekerkové ze Salhausenu suplikaci Fridricha z Bílé, v níž si na ni stěžoval kvůli poručnictví nad sirotkem po Adolfovi z Bílé, kterého měl s již rovněž zesnulou Annou ze Salhausenu, a nad statkem, který témuž sirotkovi náležel. Poručnictví chtěl vykonávat Fridrich sám. Císař adresátku vyzval, aby se k Fridrichově požadavku vyjádřila.

30] Marcus Terentius Varro Reatinus – polyhistor, velmi plodný autor, a to v mnoha vědeckých oborech.

31] K. HRDINA (ed.), *Pavel Ješín z Bezdězí. Posmrtná pamět*, s. 27.

32] *Ottův slovník naučný* 4, s. 53.

33] T. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. 25.

statku, mj. i s dobkovickou tvrzí a vsí Radejčínem.^{34]} Podle Dobkovic se po dobu jejich držení také psal a na zdejší tvrzi s manželkou sídlil. Držba to však nebyla neproblematická. Jednak se tu svých nároků domáhal Šlejnic, který Fridricha předvolával před soud pražského purkrabství, u nějž se soudily dlužní spory.^{35]}

Navíc se do nepříjemné záležitosti zapletli jeho poddaní z dobkovického statku. Fridrichův bratr Adolf trpěl nedostatkem finanční hotovosti, a tak si ji vypůjčil u pražského Žida Marka. Zastavil mu za to nějaké movitosti a přislíbil obilí z letní úrody. Jenže toto obilí posléze poskytl bratrovým poddaným a Marka odkázal s platbou na ně. Pražský věřitel si pro uplatnění svých pohledávek vybral dobu (zřejmě léto 1594), ať už záměrně nebo ne, kdy Fridrich z Bílé nebyl doma, protože s českým kontingentem odjel bojovat na uherskou frontu proti Turkům. Přestože veškeré pohledávky na účastníky výpravy měly být odloženy, vydal se Marek do Dobkovic k Fridrichově manželce. Jelikož žena neuměla číst česky, podařilo se mu namluvit jí, že když její manžel jel přes Prahu do Uher, dal mu své svolení domáhat se pohledávek na poddaných, s tím, že paní mu v tom bude nápomocná. Podobně podvedl i tamního rychtáře, který číst neuměl vůbec. Poddaní kvůli tomu přišli k velké škodě – někteří museli prodat dobytek, jiní víno a někteří prý i své ošacení a ložní prádlo. Víno od nich přitom chtěl po svém návratu koupit sám Fridrich a zakázal jim prodávat ho komukoli jinému. Marek víno odvezl do Teplic a také cenu za obilí údajně nadsadil, takže zinkasoval víc, než měl. Fridrich jej dal i s jeho poslem po svém návratu vsadit do vězení na dobkovické tvrzi, kvůli čemuž si na něj Marek císaři stěžoval. Fridrich trval na tom, že na to měl právo. I když by poddaní museli za obilí zaplatit, dokázal by prý Fridrich v případě své přítomnosti celou akci regulovat a neoprávněné požadavky odmítnout. Marek i s poslem se ovšem z vězení jedné noci dostali a Fridrichovo obydlí „zlezli“, což byl také přečin. Marek se hájil, že po Fridrichově návratu na jeho statek přijel z toho důvodu, že někteří jeho poddaní mu peníze ještě neodvedli a měl dostat i půldruhého sudu vína. Místo toho putoval i s poslem do vězení. Nepopíral, že se z vězení dobyli, ale to jen proto, že byli přesvědčeni o své nevině a báli se, jak s nimi bude dobkovický pán zacházet.^{36]}

34] S. KASÍK, *Řehlovice*, s. 7; online:

https://www.rehlovice.cz/assets/File.ashx?id_org=14503 & id_dokumenty=1349 [cit. 19. března 2021].

35] Srovnej Národní archiv, Stará manipulace, inv. č. 257, sign. B 75/6, karton 180. V červenci 1595 Fridrich z Bílé prosil císaře Rudolfa II., aby jeho dosavadnímu právnímu zástupci Pavlovi Prokopovi, měšťanu Starého Města pražského, nařídil, aby mu vrátil dluhopis na deset kop grošů míšeňských, protože už se jim nechtěl nechávat zastupovat. Najal si jej za tuto částku kvůli sporu se Šlejnicem a polovinu mu již i vyplatil. Nebyl s ním ale spokojený, protože Prokop nedávno dopustil, že Fridrich a další jeho bratři u purkrabského soudu prohráli spor s Jáchymem z Těchenic, což je stálo dost peněz. Protože se obával, aby se teď nestalo něco podobného, opatřil si jiného zástupce.

36] Národní archiv, Stará manipulace, inv. č. 257, sign. B 75/12, karton 180. Viz zvláště dopis Fridricha z Bílé císaři z února 1595, v němž celou kauzu podrobně líčí.

Hospodářské aktivity se jinak Fridrichovy očividně dařily, takže svou majetkovou doménu mohl velmi výrazně rozšířit. Kvůli překvapivé absenci příslušného zápisu v deskách zemských sice nevíme, kdy získal zboží Chotiměř, ale jistě se tak stalo před rokem 1615. Stát jej musela kolem třiačtyřiceti tisíc kop grošů míšeňských, na které byla odhadnuta při bělohorských konfiskacích. Lze se dohadovat, zda si takto mimořádně finančně náročnou koupi řehlovický rytíř nemohl dovolit jen díky svému druhému sňatku s Annou ze Salhausenu. K Chotiměři patřila stejnojmenná ves s tvrzí, poplužním dvorem, pivovarem a části vsí Hrušovka, Kletečná, Záhoří, Žim, Prackovice nad Labem, Litochovice nad Labem a o něco odlehlejší Vlastislavi.^{37]} Zrovna tak v neznámé době Fridrich získal ještě prostorný dům v Praze na Malé Straně, zvaný U Tří seker, na dnešním Tržišti (č. p. 302), v hodnotě kolem patnácti set zlatých.^{38]} Podle všeho jen jako spekulaci pak Fridrich z Bílé roku 1617 koupil dva statky na pomezí středních a jižních Čech, Uhřice a Libenice. V centru každého z nich stála renesanční tvrz, ale Fridrich se na ně stěhovat nechystal. Za 16325 kop koupil, za 16500 kop příštího roku prodal. A to ještě zřejmě dokázal menší finanční přebytky investovat do jistin – pokud v případě pohledávky na pražské purkrabství nešlo o dluh vzniklý z jeho pracovní činnosti.^{39]}

Takto dobře situovaný rytíř si pochopitelně mohl dovolit dopřát svým synům univerzitní vzdělání, kvalitního preceptora i případnou kavalírskou cestu, která vzdělávací proces tehdejší šlechtické mládeže zakončovala. Fridrichovi mužští potomci studovali na pražské utrakvistické univerzitě, a to kolem roku 1605, kdy se sem jejich rodiče přijeli poohlédnout po jejich kolejním ubytování. Chlapcům byl vedením univerzity poskytnut byt, v němž údajně kdysi žil slavný profesor a latiník M. Matouš Collinus z Chotěřiny. Fridrich z Bílé s manželkou se jen museli zavázat, že dřevo na otop budou svým ratolestem hradit sami.^{40]} Jedním z preceptorů mladých rytířů z Bílé byl zhořelecký rodák Jakob Hanisius, absolvent školy ve Frankfurtu nad Odrou a mj. též vychovatel omladiny Kotviců z Kotvic. Jakým směrem se Fridrich z Bílé jeho výběrem orientoval, je zřejmé. Pokud jde o jména severočeských studentů, oněch Fridrichových synů, prvním byl jistě Fridrich ml. a druhým s vysokou pravděpodobností Jáchym Kašpar z Bílé.^{41]} Tím ale stopy po Jáchymu Kašparovi zároveň končí – asi záhy zemřel, jelikož v době otcova úmrtí již rozhodně mezi živými nebyl.

37] T. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. 25.

38] Václav LÍVA, *Studie o Praze pobělohorské III. Změny v domovním majetku a konfiskace*, in: Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy IX, Praha 1935, s. 321.

39] T. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. 26.

40] Zikmund WINTER, *O životě na vysokých školách pražských knihy dvojce. Kulturní obraz XV. a XVI. století*, Praha 1899, s. 178.

41] Martin HOLÝ, *Ve službách šlechty. Vychovatelé nobility z českých zemí (1500–1620)*, Praha 2011, s. 186.

Fridrichovi synové mohli bydlet i v otcově pražském domě, jenž rytíř z Bílé vlastnil nejpozději od roku 1604, ale zřejmě to nebylo vhodné či žádoucí. Nejpozději od uvedeného data dům, resp. asi jen jeho část, obýval coby nájemník Zachariáš Dietl (Tytl) z Raimundswerdy, úředník české dvorské kanceláře. Nájemník a pronajímatel se dostali kvůli bytu a podmínkám jeho pronájmu do sporu, jenž se vlekl po několik let a rozhodoval o něm český komorní soud.^{42]}

Proč si Fridrich z Bílé opatřoval dům v Praze na Malé Straně? Jistě pro své pravidelné pražské pobyty, protože se již začal aktivněji účastnit politického dění. Poprvé je v daném kontextu doložen k roku 1605 jako účastník českého zemského sněmu, resp. rovnou jako jeho relátor.^{43]} Nepředpokládám, že pronájem bytu právě úředníkovi české dvorské kanceláře byl náhodný. Dietla nepochybně předešle znal a znal také jeho bývalého nadřízeného Kryštofa Želinského ze Sebuzína, donedávna vlivného místokancelře, odstraněného z úřadu koncem 16. století císařem Rudolfem II. a novým kancléřem Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic především z konfesních důvodů.^{44]} Nejen, že jej znal, Želinský k němu musel chovat plnou důvěru a být jeho přítelem, jinak by si Fridricha z Bílé na smrtelné posteli ve svém dolnobřežanském zámku nevybral mezi čtveřici svědků své poslední vůle (v říjnu 1606, v listopadu Želinský zemřel).^{45]} Pokud obě indicie – Tytl a Želinský – přímo neukazují na Fridrichovo pracovní propojení s českou dvorskou kanceláří, které by se ale mělo někde v pramenech promítnout, pak nelze pochybovat o jeho konexích s předními pražskými úředníky a evangelickou stavovskou reprezentací.

Důležitá role mu připadla již při událostech kolem vzniku Rudolfova majestátu v roce 1609. Fridrich z Bílé byl na jaře zvolen mezi ty, kteří se vypravili jako poselstvo ke kurfiřtovi saskému, v čele s Jáchymem Ondřejem Šlikem. Z měšťanů byl v delegaci např. staroměstský měšťan a luterán Jan Kirchmajer z Rejchvic. Vzhledem k tomu, že není jisté, zda nakonec do Drážďan odjel i Linhart Colonna z Felsu, mohlo Fridrichovi v poselstvu co do důstojnosti náležet hned druhé místo po Šlikovi.^{46]} Česká delegace, složená (opět nikoli náhodou) snad ze samých luteránů, na drážďanském dvoře jednala o podpoře požadavků evangelických stavů. Fridrich z Bílé se během výpravy sblížil nejen se Šlikem, ale poznal také osobně mladého kurfiřta Kristiána II. Saského a nepochybně i jeho mladšího bratra Jana Jiřího, jenž měl svého sourozence

42] Karel STLOUKAL, *Česká kancelář dvorská 1599–1608*, Praha 1931, s. 123. Dietl si k tomu opatřil dvě svědectví, která se dochovala v: Archiv Národního muzea Praha, Genealogická sbírka H, z Bílé.

43] Petr MAREŠ, *Soupis přisedících komorního soudu Českého království v letech 1527–1620*, Praha 2013, s. 102.

44] K tomu Josef BOROVIČKA, *Pád Želinského. Obsazení nejvyšších zemských úřadů v Čechách v letech 1597–1599*, Český časopis historický 28, č. 3–4, 1922, s. 277–304.

45] Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002, s. 350.

46] Josef LUKÁŠEK, *Jáchym Ondřej hrabě Šlik*, Praha 1913, s. 32.

o dva roky později na saském vévodském stolci nahradit. Začátkem června už byl řehlovický pán zpátky v Praze a účastnil se finálních jednání o Majestát. Společně s Karlem z Vartemberka a sedmi dalšími kolegy tehdy dorazil mezi nejvyšší české zemské úředníky, aby je požádali o přítomnost na rokování evangelických stavů.^{47]} Náboženská svoboda pro nekatolíky se zanedlouho stala skutečností a v Praze mimo jiné vyrostly dva pozdně renesanční (či manýristické) luteránské kostely, jeden na Starém Městě pražském a druhý na Malé Straně, do něhož pak docházel i Fridrich z Bílé se svou rodinou. Vznikl v letech 1611–1613 podle plánů významného architekta severoitalského původu Giovanniho Marii Filippiho a nesl původní zasvěcení Nejsvětější Trojici. Po Bílé hoře došlo nejen ke změně patrocina k počtě Panny Marie Vítězné, ale i k jeho prostorovému přeorientování.^{48]}

K roku 1610 poznáváme Fridrichovu první veřejnou funkci – stal se předsedícím (radou) českého komorního soudu. Znovu jím byl zvolen i léta následujícího a poté opakovaně v letech 1614–1618.^{49]} Je tedy zřejmé, že byl nejen výborným znalcem latiny, ale též soudobého práva a zákonů. Těsně před třetí pražskou defenestrací ještě stihl působit po jedno funkční období (1617/1618) jako hejtman Litoměřického kraje za rytířský stav.^{50]} V rámci jeho krajských povinností, i když nikoli hejtmanských, víme navíc o tom, že v květnu 1610 společně se svým sousedem Jindřichem Koučem z Kouče, trmickým pánem, poslal k vojenské přehlídce litoměřické krajské hotovosti jednoho rejtara a tři mušketýry.^{51]}

Poslední zoufalý pokus císaře Rudolfa II. o obnovení autority skončil začátkem roku 1611 fiaskem, kterému předcházel vpád pasovských vojáků do Čech a na Malou Stranu. Nevíme, jak konkrétně dopadl dům Fridricha z Bílé, ale sotva se vyhnul drancování bezuzdných žoldnéřů. Domnělé viníky začala stavovská komise zanedlouho vyšetřovat a mezi její členy byl vedle Jáchyma Ondřeje Šlika, Martina Fruweina nebo Diviše Černína jmenován také řehlovický pán. Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka si dobře zapamatoval, před kým tehdy musel na Pražském hradě v jedné místnosti poblíž Daliborky hájit svou nevinu.^{52]} Zrovna tak si Slavata zapamatoval, resp. zaznamenal, že byl Fridrich z Bílé v roce 1617 přítomen na českém zemském sněmu při volbě krále a že se v sekci radů soudu dvorského a komorního vyslovil pro Ferdinanda Štýrského.^{53]} Stejně jako dřívá většina luteránského křídla v čele se Šlikem.

47] Václav PEŠÁK (ed.), *Protokoly české státní rady z let 1602–1610*, Praha 1952, s. 181 (schůzka proběhla 10. června 1609).

48] Srovnej Wenzel KAI, *Konfese a chrámová architektura. Dva luteránské kostely v Praze v předvečer třicetileté války*, Pražský sborník historický 36, 2008, s. 31–103 a 37, 2009, s. 7–66.

49] Petr MAREŠ, *Soupis předsedících komorního soudu Českého království v letech 1527–1620*, s. 102.

50] Tamtéž.

51] Václav LÍVA (ed.), *Regesta fondu Militare II. 1590–1617*, Praha 1938, s. 415.

52] Josef JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty II. 1611, 1615, 1617–1619*, Praha 1868, s. 26.

53] Tamtéž, s. 273.

Revolučnímu dění následujícího roku asistoval severočeský rytíř od úplných počátků. Neměl tak chybět ani ve stavovské deputaci, která se během jednání v Karolinu vydala za místodržícími na Hrad do české kanceláře.^{54]} Co ovšem nevíme, je, zda byl osobně přítomen také jejich defenestraci o dva dny později. Je to poměrně pravděpodobné. Hned následujícího dne byl zvolen do třicetiletého direktorského sboru za rytířský stav.^{55]} Díky jeho němčině na Fridricha z Bílé v následujících měsících a letech čekalo hned několik diplomatických úkolů. Sotva pár dní po defenestraci už byl společně s Janem Albinem Šlikem a Martinem Fruweinem na cestě do slezské Vratislavi. Do Prahy se vrátili 22. června za doprovodu stovky slezských kyrysníků, přidáných jim na příkaz slezských stavů a knížat kvůli bezpečnosti. Druhý den ráno podali direktorům zprávu a předali odpověď Slezanů na dopis českého direktoria. Současně kolegy informovali, že habsburská strana tam měla své vyslance už před nimi a že české stavy obvinila z rebelie proti císaři.^{56]} Hned po návratu byl Fridrich z Bílé společně s dalšími osmi kolegy pod vedením Štěpána Jiřího ze Šternberka pověřen vypracováním odpovědi na císařský mandát, který měl vést k „rozpáčené“ (tj. rozklížení) stavovské opozice.^{57]} Koncem září jel Fridrich znovu do Slezska, tentokrát pro změnu s Jáchymem Ondřejem Šlikem, ale znovu i Martinem Fruweinem, aby se ve Vratislavi zúčastnil sjezdu tamních knížat a stavů.^{58]}

Rok 1619 přinesl mimo jiné smrt císaře Matyáše a s tím spojenou volbu nového českého krále. Poté co se čeští stavové dověděli o císařově úmrtí a dostali z Vídně nabídku k jednání, zvolili si delegaci, která se měla krátce před polovinou dubna dostavit na schůzku s Ferdinandem II. do Chebu. Fridrich z Bílé se stal jedním z vyslanců za rytířský stav.^{59]} V srpnu se zúčastnil sněmu, který rozhodl o Ferdinandově zavržení. Podle Viléma Slavaty se zapomenul na svůj hlas z roku 1617, když prohlásil, že není možné, aby byl Ferdinand jejich králem, protože porušoval svobody ve věcech náboženských i politických.^{60]} Při následné královské volbě pak Fridrich hlasoval mezi rytíři na druhém místě po Prokopovi Dvořeckém z Olbramovic – a svůj hlas odevzdal saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I.^{61]} Jistě nikoli překvapivě, známe-li již jeho vazby na Šlika a kontakty s drážďanským dvorem, stejně jako jeho luteránskou víru.

54] Tamtéž, s. 93.

55] J. JANÁČEK (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká*, s. 46.

56] Tamtéž, s. 53.

57] Tamtéž, s. 63.

58] Sněm byl zahájen 1. října 1618. J. LUKÁŠEK, *Jáchym Ondřej hrabě Šlik*, s. 137.

59] *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia* II, Praha 1972, s. 103.

60] J. JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty* II, s. 301 a 311.

61] J. JANÁČEK (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká*, s. 201.

Svou volbu prý hájil slovy, že saský kurfiřt bude českým stavům užitečný.^{62]} V rytířské sekci ovšem zůstal osamocen a rovněž celková volba jasně vyzněla pro Fridricha Falckého.

Nový český vládce se pochopitelně o Fridrichových preferencích musel dovědět, ale rozhodně jej kvůli tomu nezavrhl. Jmenoval jej jak královským radou, tak hejtmanem německých lén Českého království. Nikoli purkrabím Hradeckého kraje, jak tvrdil Vilém Slavata.^{63]} Z omylu jej usvědčil jednak Pavel Ješín z Bezděží,^{64]} jednak vlastnoruční list Fridricha z Bílé. Ten dne 13. ledna 1620 napsal ze svého malostranského domu dopis králi. Jako nově ustanovený hejtman německých lén v něm požádal, aby mu byly k ruce přidány některé osoby znalé lenního práva – sám přitom navrhl dva apelační rady (Dr. Jana Kaufera z Arnsdorfu a Dr. Jana Křtitele Eisena z Lehrbergu), tajného radu Leandra Rüppele z Ruppachu a Felixe Rüdigeru, kteří k tomu podle něho byli velmi dobře kvalifikováni. Dále také krále požádal o to, aby mu byla vydána instrukce, jíž by se při vykonávání svého úřadu řídil. Na závěr svého dopisu poukázal, že k uložení lenních rejstříků a knih, jakož i k přijímání klientů bude na Hradě zapotřebí zvláštní světnice.^{65]} V úřadě se ale ještě pořádně ani nezabydlel a už znovu (únor) cestoval, s doktorem práv Fridrichem Jiřím z Oldenburgu, na žádost falcko-stavovské vlády jako diplomat na saský dvůr jednat s kurfiřtem o pomoci.^{66]} Jan Jiří I. Saský již ovšem neměl důvod pomoci, a naopak se dohodl s císařem Ferdinandem II.

Ke všem uvedeným proviněním se přidala i ta, že Fridrich z Bílé spolupodepsal a zpečetil stavovskou konfederaci a že nechyběl u sepisování celé řady důležitých dokumentů vzbouřených stavů, mj. ohledně jejich práva na svobodnou volbu krále.^{67]} Je proto poměrně s podivem, že se po Bílé hoře nepokusil před vítězi uniknout podobně jako Šlik. V únoru 1621 byl zatčen a uvržen do vězení na Pražském hradě, kam za ním posléze doputoval i záhy polapený Šlik. Ačkoli řehlovický pán svého bývalého kolegu utěšoval, měl se mu bývalý lužický fojt při výpovědi před exekuční komisí odvděčit poukazováním na to, že Fridrich z Bílé byl o všem informován lépe než on.^{68]} Následoval verdikt, jímž severočeský rytíř ztrácel život, čest i majetek.^{69]} O jeho posledních chvílích víme v podstatě jen to, že jej na smrt připravovali němečtí luteránští kněží, jak z malostranského kostela Nejsvětější Trojice, tak ze staroměstského

62] T. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. 25.

63] J. JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty II*, s. 217.

64] K. HRDINA (ed.), *Pavel Ješín z Bezděží. Posmrtná pamět*, s. 27.

65] V. LÍVA (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války III*, s. 49.

66] T. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. 25.

67] Tamtéž, s. 25.

68] J. LUKÁŠEK, *Jáchym Ondřej hrabě Šlik*, s. 211 a 214–215.

69] T. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. 25.

sv. Salvátora.^{70]} Fridrich z Bílé byl st'at a jeho hlava umístěna na Staroměstskou mosteckou věž. Tělu se mohlo dostat pohřbu v uvedeném malostranském kostele, do vzdálených Řehlovic patrně transportováno nebylo.

O Fridrichově manželce Anně se již v rámci konfiskačního řízení nehovoří, exekuovaný byl podle všeho vdovcem se dvěma dospělými dětmi. Jeho jmění obratem zabavila česká komora.^{71]} Finanční nedoplatek za Uhřice a Libenice ve výši 11 500 kop grošů míšeňských komoře zůstal, stejně tak jistina vystavená purkrabským úřadem na tisíc kop grošů. Chotiměř v příštím roce koupil Adam ml. z Valdštejna, který tak vhodně arondoval své losovické panství. Řehlovice i pražský dům byly prozatím v zástavě ponechány oběma dětem, Fridrichovi ml. a Eufrosině, jako podíl po jejich matce Beatrix. Mateřský podíl ohodnotila císařská likvidační komise na čtyřicet tisíc kop grošů míšeňských a v této hodnotě byl dětem postoupen znovu dědičně roku 1628. O Řehlovice ale málem přišly. Kníže Lichtenštejn totiž navzdory svému ujištění dal v roce 1623 příkaz Václavu Kolidiovi, aby zajel do Řehlovic a do statku jako nového majitele uvedl českého místosudího Jana Daniela Kapra z Kaprštejna. Fridrich ml. dostal příkaz, aby komisi nijak nebránil, ale vypravil se do Prahy, s tím, že určená suma mu (a sestře) bude vyplacena hotovými penězi. Kapr do Řehlovic přijel i s manželkou, ale ani jednomu z nich se statek nelíbil, takže převzetí odmítli. I Fridrich v souvislosti s tím prohlašoval, že jde o statek „*horský, velmi skromný a zpustlý*“, který nikdo nebude chtít ani za polovinu částky, již mají sourozenci dostat. Prosil proto, aby při něm byli zachováni.^{72]} Nové potvrzení dostali až v době, kdy už platilo Obnovené zřízení zemské a císař vydával vypovídací mandáty. Sourozenci se proto kvůli náboženství ze země vystěhovali a Řehlovice hned roku 1628 prodali Ottovi z Nostic, zatímco pražský dům postoupili slezskému agentovi Baltazarovi Hofmannovi z Hofmannsdorfu.^{73]}

Stranou pro-stavovských aktivit za povstání nezůstal ani Fridrichův synovec Jindřich (III.), který tehdy získal doksanskému klášteru zkonfiskovanou ves Rohatce.^{74]} V tu dobu se také oženil s Kateřinou Eufrozinou z Nostic.^{75]} Za podíl na rebelii byl konfiskační komisí nejprve odsouzen ke ztrátě veškerého

70] *Koruna neuvadlá*, s. 357.

71] Srovnej Národní archiv, Stará manipulace, inv. č. 652, sign. C 215/B 14, karton 349 – konfiskace.

72] Národní archiv, Stará manipulace, inv. č. 257, sign. B 75/2, karton 180: Dne 12. října 1623 Karlovi z Lichtenštejna sourozenci Fridrich a Eufrozina z Bílé. Česky a zřejmě již poněkolkáté. Dne 27. října mu psali v téže věci znovu a ve stejné době žádali o pomoc také Viléma Slavatu.

73] T. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. 25–26 a V. LÍVA, *Studie o Praze pobělohorské III*, s. 321.

74] J. PROKEŠ (ed.), *Protokol vyšlé korespondence kanceláře českých direktorů z let 1618 a 1619*, s. 141: V září 1619 psali direktori komisařům, kteří měli Rohatce předat Jindřichovi z Bílé.

75] M. ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Štastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600–1610*, s. 43: V červenci 1620 si Jindřich z Bílé (pán na Sezemicích) vzal Kateřinu Eufrozinu z Nostic. Pětipeský se svatby účastnil.

jmění, ale po udělení milosti z léta 1623 mu byly ponechány dvě třetiny. Šlo jednak o sezemický statek, jednak o finanční jistinu na více než sedm tisíc kop grošů míšeňských. O tu patrně přišel, ale Sezemice si uchoval.^{76]} Zřejmě šlo jen o jejich část, protože v roce 1622 jiný sezemický díl přikoupil za 5500 kop grošů míšeňských od synů zesnulého Jáchyma Kaplíře ze Sulevic. Jindřich z Bílé měl prodejčům odvést zanedlouho hotově tisíc kop a zbytek jim řádně pojistit, s obojím ale prodléval, ačkoli majetek užíval. Mladí Kaplířové přitom neměli být z čeho živi, proto žádali úřady, aby Jindřicha k platbě pohnuly. Jindřich se zdráhal z toho důvodu, že prý jejich otec, když byl na Litoměřicku výběřím posudného, zadržel nějaké platby zadržel. Komisaři dlouho nedokázali obě strany porovnat.^{77]} Čelit musel Jindřich také požadavkům doksanského převora, který pro svůj klášter požadoval odškodnění za užívání rohateckého zboží.^{78]} Další doklady o Jindřichových osudech k dispozici nemáme – zřejmě odešel do exilu ve stejnou dobu jako jeho bratranec a sestřenice.

Sotva všichni uvedení odešli jinam než do Saska, kde se k nim příslušníci rodu z Bílé hlásili ještě v 19. století. Posledním výhonkem oné české větve měl být baron Vilém z Bílé (Wilhelm von Biela; 1782–1856), vysoký důstojník a proslulý hvězdář. Vyrostl v Drážďanech, ale od roku 1805 sloužil v rakouské armádě proti Napoleonovi a bojoval i v bitvě u Lipska. Po skončení válek se usadil v Praze, studoval astronomii a připsal si několik publikovaných vědeckých objevů.^{79]}

Fridrich of Bílá († 1621). Forgotten Estate Director

Summary

Shortly before 1528, the Řehlovice estate was bought by Dětrich of Bílá, resp. Dietrich von Bielen, as his German name sounded. He came from an ancient Thuringian family, which originated in the area around the town of Nordhausen. The family “von Bielen” became “of Bílá” in Bohemia. Joachim was born around 1530. He married Elizabeth of Bernstein, with whom he had at least five male descendants in a short but fruitful marriage. He worked in the service of the king and therefore the emperor Ferdinand I of Habsburg, who appointed him on his advice and entrusted him with the office of governor of

76] T. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. 26.

77] Spor se táhl přinejmenším v letech 1622–1623. Národní archiv, Stará manipulace, inv. č. 257, sign. B 75/1, karton 180.

78] Doksanský převor Kryšpín Fuk Jindřicha z Bílé kvůli odškodnění poháněl ještě roku 1626. Národní archiv, Stará manipulace, inv. č. 257, sign. B 75/10, karton 180.

79] *Ottův slovník naučný* 4, s. 26. Viz k němu také Jiří UHLÍŘ, *Osobnosti Jaroměře*, Liberec 2011, s. 17–18.

Jáchymov. In addition, from 1562 he was a member of the Prague Appellations-Court. He died prematurely in 1569.

His son was Friedrich. The date of Friedrich's birth is clearly marked by the first half of the 1550 s, when the parents' wedding could first take place, and 1567, when all five brothers were born. And since he had two sons of university age in 1605, in the case of his birth date, the period around 1560 can be considered first. He grew up in the Lutheran faith and in a family that was undoubtedly very inclined to education, so young Friedrich probably studied not only at some of the particular schools, but subsequently at some of Central European universities.

From 1587, Friedrich of Bílá started ruling together with two brothers in Řehlovice. He married for the first time at that time - he had at least two sons (Friedrich jr. and probably Joachim Caspar) and daughter Euphrosine with his wife Beatrix. Sometime after 1605, Beatrix died and Friedrich married a second time, Anna of Salhausen. As a result of the deaths of two brothers, Friedrich became the sole owner of Řehlovice. In 1592, he acquired from indebted Ernst of Schleinitz for three years (as a pledge) his part of Dobkovice estate, including the Dobkovice residence and the village of Radejčín. His economic activities were obviously thriving, so he could expand his property domain very significantly. Sometime before 1615 he acquired Chotiměř. In the unknown period, Friedrich also acquired a spacious house in Prague in the Lesser Town (today No. 302). Apparently, just as speculation, Friedrich bought two estates on the border of Central and Southern Bohemia, Uhřice and Libenice (1617). Friedrich's male descendants studied at the Utraquist University in Prague around 1605, when their parents came here to look for their accommodation. One of the preceptors of the young men of Bílá was Jakob Hanisius (from Görlitz), a graduate of a school in Frankfurt an der Oder.

From the beginning of the 17th century, Friedrich became more actively involved in politics. For the first time in this context is he documented in 1605 as a participant of the Bohemian assembly. It is possible that he worked for the Bohemian court office. His connections with leading Prague officials and the evangelical estate representation can be documented. He played an important role in the events surrounding the establishment of Rudolf's privilege of religious freedom in 1609. In the spring, Friedrich was chosen among those who went to Saxony. At the beginning of June, he was back in Prague and took part in the final negotiations for Rudolf's privilege. By 1610, we became aware of Friedrich's first public office - he became a councilor of the Bohemian Chamber Court. He was re-elected in the following year and then repeatedly in the years 1614–1618. For one term (1617/1618) he served as governor of the Litoměřice region.

Friedrich of Bílá assisted the revolutionary events of 1618 from the very beginning. He should not have been absent from the deputation, which went to the Prague castle to the Bohemian court office during the negotiations in Karolinum. What we don't know, however, is whether he was also personally present at their defenestration two days later. It is quite probable. The very next day, he was elected to the thirty-member director's choir. Thanks to his German, Friedrich of Bílá was faced with several diplomatic tasks in the following months and years (negotiations in Saxony, negotiations with Ferdinand II in Cheb). During the royal election, Friedrich voted in favor of the Saxon Elector Johann Georg I. The new Czech King Friedrich nevertheless appointed him Royal councilor and Governor of the German Fiefs of the Bohemian Kingdom.

In addition to all these faults, Friedrich of Bílá co-signed and sealed the Confederation, and that he was not absent from compiling a number of important documents of the rebellious states, including their right to free choice of king. After the Battle of White Mountain followed his capture, trial and verdict, by which Friedrich of Bílá lost his life, honor and property. On June 21, 1621, he was executed in Prague's Old Town Square.

Kostel Panny Marie Vítězné na Malé Straně, kdysi luteránský kostel Nejsvětější Trojice. Foto J. Kilián 2021

Kostel v Řehlovicích. Foto J. Kilián 2018

Starobylý kostel v Brozánkách. Foto J. Kilián 2021

Tržiště 302, dříve malostranský dům Fridricha z Bílé. Foto J. Kilián 2021

Židovské osídlení Klatovského a Plzeňského kraje okolo poloviny třicátých let 19. století. Sommerova topografie jako statistický pramen k dějinám Židů v českých zemích

Jakub MÍRKA

Abstract: The main subject of the article is the description of the Jewish settlement in the domains of the Klatovy and Plzeň regions around the mid-1830s and its comparison with the situation in 1793. The comparison shows that the Jewish population in both regions increased by approximately 40% over a period of more than forty years. This usually happened in places where Jews were already living by the year 1793, but the increase was uneven. In some domains the Jewish population increased more, in some almost not at all, and in some cases it even decreased. The task for future research will be to investigate what role the owners or clerks in each domain may have played in the entire process.

Key words: Jews; Jewish demography; Sommer's Topography of Bohemia; West Bohemia; 18th and 19th century

Zatímco pro konec 18. století a v omezené míře i pro začátek 19. století máme o židovském osídlení Čech díky soupisům židovských rodin či familiantů a jejich vydaným edicím velice dobrý přehled, pro dobu před koncem první poloviny 19. století nám obdobné prameny chybí. Z této doby sice máme k dispozici knihy židovských familiantů, ty však byly vedeny průběžně a nezachycují stav židovského osídlení k jednomu konkrétnímu datu.^{1]} Pro získání základní představy o podobě židovského osídlení v této době nám však může velmi dobře posloužit Sommerova topografie Čech, vydávaná postupně ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století.^{2]} Ta sice rozhodně není neznámým pramenem a v minulosti se jí dostalo četného využití např. při zpracování dějin židovského osídlení

[1] Národní archiv, České gubernium – Knihy židovských familiantů, Praha. Knihy byly vedeny od roku 1823 a úředníci do nich průběžně zaznamenávali veškeré relevantní změny. Více viz Ludmila MRÁZKOVÁ – Karel BERÁNEK, *Knihy židovských familiantů (1799) 1823–1848* (archivní inventář), Praha 1960; Alena PAZDEROVÁ a kol., *Státní ústřední archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech a sbírkách*, Praha 1997, s. 214–215. Přibližný stav k určitému datu by se z těchto knih sice dal patrně zjistit, ovšem musely by být podrobeny rozsáhlé a časově velice náročné analýze. I přesto by zřejmě nebyl zcela přesný. Nicméně budoucí podrobnější srovnání údajů Sommerovy topografie s knihami židovských familiantů by mohlo přinést další zajímavé poznatky.

[2] V případě Klatovského a Plzeňského kraje jde o následující svazky: Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Klattauer Kreis*. Prag 1839; Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Pilsner Kreis*. Prag 1838.

jednotlivých lokalit,^{3]} dosud však nebyla pro bádání o židovském osídlení Čech využita jako statistický pramen, komplexně mapující větší část území.^{4]} Z toho důvodu jsem se pokusil zpracováním údajů pro Klatovský a Plzeňský kraj zjistit, zda by takové statistické využití Sommerovy topografie mohlo přinést nové poznatky pro bádání o židovském osídlení Čech, které by následně mohly sloužit jako východisko pro další a důkladnější bádání.

Stručné shrnutí dosavadního bádání

Židovským osídlením Čech se v minulosti zabývalo značné množství autorů. V tomto článku cituji z velkého množství prací především ty novější a souhrnné povahy, v nichž lze obvykle najít také citace starších prací, které jim sloužily jako podklady. Shrnutí předchozího bádání přinesl na přelomu tisíciletí Tomáš Pěkný.^{5]} V následujících letech významnou měrou prohloubily naše vědomosti o židovském osídlení Čech na přelomu 18. a 19. století práce Rudolfa Sander^{6]} a především důležité edice soupisů židovských familiantů z roku 1783^{7]} a židovských rodin z roku 1793,^{8]} vytvořené kolektivy autorů pod vedením Ivany Ebelové. Nově získané poznatky pak byly využity při tvorbě pátého dílu *Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska*.^{9]} Jeho součástí je také detailní

3] Viz např. Pavel JAKUBEC – Blanka ROZKOŠNÁ, *Židovské památky Čech. Historie a památky židovského osídlení Čech*, Brno 2004; Michal CHMELENSKÝ, *Židovské komunity na Sušicku*, Plzeň 2013.

4] Výjimkou je práce Albert KOHN, *Die Notablenversammlung der Israeliten Böhmens in Prag, ihre Berathungen und Beschlüsse*, Wien 1852, s. 383–412. Albert Kohn to sice výslovně neuvádí, ale srovnáním lze zjistit, že pro svou práci nepochybně využil právě údajů Sommerovy topografie. Naprostá většina údajů o lokalitách a počtech rodin se i přes nemalou časovou prodlevu mezi vydáním obou prací se Sommerovou topografií zcela shoduje. Je však možné pozorovat i dílčí odlišnosti. Nejčastěji se vyskytujícím a nejzávažnějším problémem je fakt, že u dominií, u nichž je v Sommerově topografii uveden pouze celkový počet židovských rodin na dominiu bez uvedení počtu rodin v jednotlivých lokalitách, umisťuje Kohn zpravidla všechny rodiny přímo do centra dominia. Bez dalšího vysvětlení jsou pak v těchto případech údaje značně zkreslující.

5] Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, zejména s. 634–668. Zde také na s. 636–638 tabulka vývoje počtu Židů osídlených v Čechách a na Moravě a přehled prací, z nichž jsou údaje převzaty.

6] Rudolf SANDER, *Počty Židů v Čechách v 18. a na počátku 19. století*, Sborník archivních prací 52, č. 2, 2002, s. 521–590.

7] Ivana EBELOVÁ a kol. (ed.), *Soupis židovských familiantů v Čechách z roku 1783 I*, Praha 2008; Ivana EBELOVÁ a kol. (ed.), *Soupis židovských familiantů v Čechách z roku 1783 II*, Praha 2010; Ivana EBELOVÁ a kol. (ed.), *Soupis židovských familiantů v Čechách z roku 1783. Generální rejstříky*, Praha 2010.

8] Ivana EBELOVÁ a kol. (ed.), *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793 I–VI*, Praha 2002–2006.

9] Ivana EBELOVÁ – Michal ŘEZNIČEK – Klára WOITSCHOVÁ – Jiří WOITSCH, *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska. Díl 5. Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794*, Praha 2007.

studie vypracovaná Ivanou Ebelovou ve spolupráci s Michalem Řezníčkem a Klárou Woitschovou. Studie se podrobně zabývá vývojem židovského osídlení v českých zemích v 18. a na počátku 19. století, zejména jeho stavem v letech 1792–1794, a přináší opět hlubší vhled do problematiky. Ivana Ebelová pak nověji shrnuje údaje o židovských konskripcích v samostatné práci publikované v *Judaica Bohemiae*.^{10]} Někteří členové autorského kolektivu Etnografického atlasu na základě zjištěných dat vypracovali také dvě důležité práce o mobilitě židovského obyvatelstva.^{11]} Další zásadní prací je kniha *Demographic Avant-Garde* Jany Vobecké, zabývající se vývojem židovské populace českých zemí od 18. do poloviny 20. století.^{12]} Problematikou židovského osídlení se větší měrou zabývala také Lenka Matušíková, která se v řadě svých prací zaměřila na dílčí otázky židovského osídlení v 17.–20. století v Čechách i na Moravě.^{13]}

Zároveň je třeba zmínit též vybrané práce, jejichž předmětem jsou pražští Židé. Ty sice přímo nesouvisí s předmětem tohoto článku, ale v širším kontextu se zabývají obdobnými otázkami. Jde zejména o studie Jiřího Kuděly o pražském židovském ghettu v roce 1792^{14]} a Jaroslava Prokeše^{15]} a Alexandra Putíka, věnované předcházejícímu období.^{16]} I zde však musím vzhledem k velkému množství dalších publikačních počínů rezignovat na úplnost, přičemž výše uvádím především mladší práce, které předchozí práce reflektují (s výjimkou velmi důležitých studií Prokešových staršího data).

10] Ivana EBELOVÁ, *Census Lists of Jewish Families in Bohemia: 1723/1724–1811*, *Judaica Bohemiae* 48, 2013, s. 79–91.

11] Klára WOITSCHOVÁ – Jiří WOITSCH – Michal ŘEZNÍČEK, *Geografická mobilita židovského obyvatelstva v Čechách ve světle Soupisu židovských rodin z roku 1793*, *Historická demografie* (dále HD) 30, 2006, s. 31–66; Klára WOITSCHOVÁ – Jiří WOITSCH, *Možnosti a limity využití soupisu venkovských Židů z roku 1799 pro historicko-demografický výzkum*, HD 41, č. 2, 2017, s. 173–187.

12] Jana VOBECKÁ, *Demographic Avant-Garde. Jews in Bohemia between the Enlightenment and the Shoah*, Budapest – New York 2013. K tomu viz též recenzi Ivany Ebelové upozorňující na některé problémy spojené s využitím dat ze soupisů židovského obyvatelstva z doby před rokem 1849. Ivana EBELOVÁ (rec.), *Demographic avant-garde (Jana Vobecká)*, *Český časopis historický* 117, č. 3, 2019, s. 784–786.

13] Velká část prací Lenky Matušíkové byla souborně vydána Národním archivem roku 2015. Lenka MATUŠÍKOVÁ, *K dějinám Židů v českých zemích*, Praha 2015.

14] Jiří KUDĚLA, *Pražské ghetto v roce 1792*, *Pražský sborník historický* 32, 1989, s. 103–141.

15] Jaroslav PROKEŠ, *Úřední antisemitismus a pražské ghetto v době pobělohorské. Redukční a extirpační pokusy z let 1679 až 1729*, in: *Ročenka společnosti pro dějiny židů v Československé republice I*, 1929, s. 41–224; Týž, *Soupis pražských židů z roku 1729*, in: *Ročenka společnosti pro dějiny židů v Československé republice IV*, 1932, s. 308–342.

16] Alexandr PUTÍK, *Prague Jews and Judah Hasid. A Study on the Social, Political and Religious History of the Late Seventeenth and Early Eighteenth Centuries. Part One*, *Judaica Bohemiae* 38, 2002, s. 72–105; Týž, *Prague Jews and Judah Hasid. A Study on the Social, Political and Religious History of the Late Seventeenth and Early Eighteenth Centuries. Part Two*, *Judaica Bohemiae* 39, 2003, s. 53–92.

Otázky vývoje židovského osídlení Čech v 18. a v první polovině 19. století

I přes značné množství práce, které při bádání o židovském osídlení Čech odvedli početní autoři, zůstávají na tomto poli stále mnohé nejasnosti. Zvláště pro starší dobu chybějí relevantní prameny, a tak lze počet Židů žijících v Čechách často jen odhadovat. Přesnější informace máme k dispozici především díky soupisům Židů, resp. židovských familiantů, až od 18. století. Ovšem i pro toto období jsou prameny značně mezerovité a neumožňují souvislou rekonstrukci vývoje židovské populace. Obecně se soudí, že od zavedení tzv. familiantského zákona v polovině dvacátých let 18. století až do jeho faktického zrušení roku 1849¹⁷⁾ došlo i přes přísná opatření k poměrně výraznému nárůstu židovské populace. Např. Tomáš Pěkný uvádí, že od roku 1754 do roku 1850 se počet Židů v Čechách zvýšil přibližně dvaapůlkrát¹⁸⁾ a v novější době např. Martina Niederhammer předpokládá až trojnásobný nárůst židovské populace v době platnosti familiantského zákona.¹⁹⁾ Pokud by byly tyto předpoklady správné, znamenalo by to, že židovská populace v Čechách v uvedeném časovém období rostla minimálně stejným, ale spíše dokonce o něco rychlejším tempem než celková populace, na což ve své práci upozorňuje Jana Vobecká.²⁰⁾ Paradoxně pak působí fakt, že se tak mělo dít navzdory tvrdým regulačním ustanovením familiantského zákona, která byla nepochybně uplatňována i v praxi, ačkoli v průběhu

17) V letech 1725–1727 byl vydán celý soubor zákonů, které kromě ustanovení numeru clausu (uzavřeného počtu) židovských rodin v Čechách a na Moravě mj. omezovaly právo Židů svobodně zakládat rodinu a volit si způsob obživy. Tento soubor opatření bývá v odborné literatuře souhrnně nazýván jako familiantský zákon, ačkoli nejde o jediný předpis. Podrobněji k tomu viz např. T. PĚKNÝ, *Historie Židů*, s. 95–97; R. SANDER, *Počty Židů*, s. 522; I. EBELOVÁ – M. ŘEZNÍČEK – K. WOITSCHOVÁ – J. WOITSCH, *Etnografický atlas*, s. 21–23. Zákon ze 4. a 5. dubna 1849 byl mj. zrušen numerus clausus a Židé měli zaručenu svobodu pohybu a právo svobodně uzavírat sňatky. T. PĚKNÝ, *Historie Židů*, s. 124.

18) T. PĚKNÝ, *Historie Židů*, s. 647.

19) Martina NIEDERHAMMER, *Počátky židovské emancipace v českých zemích*, in: Ivo Cerman (ed.), *Habsburkové. Vznikání občanské společnosti 1740–1918*, Praha 2016, s. 341.

20) J. VOBECKÁ, *Demographic Avant-Garde*, s. 44–48. K tomu viz též např. Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Jiří MUSIL – Milan STLOUKAL, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998, s. 386–387; Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, Praha 1965, s. 341–342. Dle údajů uvedených v *Dějínách obyvatelstva českých zemí* žilo v Čechách kolem roku 1700 cca 1 500 000 obyvatel a roku 1750 cca 2 100 000 obyvatel. Pokud bychom počítali pro rok 1726 střední hodnotu, tak bychom dospěli přibližně k číslu 1 800 000 obyvatel. Podle práce L. Kárníkové žilo roku 1846 v Čechách 4 340 199 obyvatel. Mezi lety 1726 a 1846 došlo tedy k přibližnému nárůstu přibližně o 140 % a mezi lety 1750 a 1846 k přibližnému nárůstu o necelých 110 %. T. Pěkný přitom mezi lety 1754–1850 odhaduje zvýšení židovské populace o 160 % a Martina Niederhammer mezi lety 1726–1849 cca o 200 %. Srov. T. PĚKNÝ, *Historie Židů*, s. 647; M. NIEDERHAMMER, *Počátky židovské emancipace*, s. 341. Vzhledem k tomu, že přesný počet obyvatel českých zemí v první polovině 18. století není znám, nelze výše uvedené odhady považovat za přesná čísla. Na druhou stranu, je s nimi třeba pracovat jako s kvalifikovanými odhady a nelze předpokládat, že by se od skutečnosti lišily významnou měrou. Pro vytvoření si základní představy tedy poslouží velice dobře.

doby docházelo k jejich postupnému zmírňování. Jana Vobecká pokládá za možné vysvětlení tohoto paradoxu skutečnost, že kromě rodin familiantů žilo v Čechách také značné množství rodin bez tohoto statusu. Tento argument skutečně platí, jak bude ukázáno níže, především pro první polovinu 19. století, ale nelze jej uplatnit na 18. století.^{21]}

Jedním z možných vysvětlení uvedeného paradoxu v kontextu 18. století by mohlo být podcenění počtu Židů žijících v Čechách v době zavedení familiantského zákona. Přesný údaj o počtu českých Židů kolem roku 1726 nám totiž chybí. Jana Vobecká pracuje s počtem 31 604 osob, který je výsledkem součtu počtu pražských Židů dle sčítání z roku 1729 a sčítání venkovských Židů z let 1723/4.^{22]} Rovněž máme k dispozici odhady pro roky 1702 (asi 23 300) a 1744 (asi 20–30 tisíc) a údaje z roku 1754 (29 094).^{23]} Z nich by se dalo usuzovat, že kolem roku 1726 mohl počet Židů v Čechách dosahovat minimálně 20–30 tisíc a je velmi pravděpodobné, že spíše překračoval horní hranici tohoto rozsahu. Dá se totiž předpokládat, že počet uváděný Janou Vobeckou (získaný výpočtem na základě údajů převzatých z oficiálních statistik) lze považovat za minimální. Možnost, že sčítání jsou neúplná a skutečný počet by mohl být dokonce ještě vyšší, se totiž zdá být rozhodně pravděpodobnější než možnost, že by v těchto sčítáních byl počet Židů nadhodnocen.^{24]} Přibližně 10 tisíc Židů mělo žít v Praze a zbytek na venkově. Podle jiného pramene pak mělo roku 1725 žít na venkově 4435 rodin.^{25]} Z dosud zveřejněných statistických údajů vyplývá, že průměrná židovská rodina čítala koncem 18. století 5–6 členů. Vyjdeme-li z předpokladu, že tomu bylo obdobně i na začátku století, počet 4435 rodin na venkově by zhruba odpovídal výše uvedeným údajům, ačkoli je oproti nim patrně o něco vyšší. Při takovém počtu rodin by se počet osob usazených jen mimo Prahu pohyboval nejspíše mezi 22–27 tisíci. Ten by pak bylo třeba navýšit ještě o počet osob žijících v Praze, přičemž v roce 1729 jich mělo být 10 507.^{26]} Mnohé práce ale

21] J. VOBECKÁ, *Demographic Avant-Garde*, s. 47–48. J. Vobecká si je této skutečnosti jistě vědoma, když sama uvádí, že roku 1793 byl počet rodin bez statusu familiantů jen 5 %, zatímco židovská populace se dle jí užívaných údajů od dvacátých let 18. století (a stejně tak od roku 1754, kdy měla být obdobná jako ve dvacátých letech) do roku 1793 zvýšila o více než třetinu. Dá se tedy předpokládat, že její argument se patrně vztahoval k vývoji po roce 1793, ač to výslovně neuvádí.

22] Tamtéž, s. 47.

23] Přehledné tabulky k vývoji židovské populace v celých Čechách a v Praze i s uvedením zdrojů, z nichž byly údaje převzaty, viz T. PĚKNÝ, *Historie Židů*, s. 636–637; J. VOBECKÁ, *Demographic Avant-Garde*, s. 47; J. KUDĚLA, *Pražské ghetto v roce 1792*, s. 138–139.

24] Také autoři *Etnografického atlasu* odhadují počet českých Židů v této době na přibližně 30 000. I. EBELOVÁ – M. ŘEZNÍČEK – K. WOITSCHOVÁ – J. WOITSCH, *Etnografický atlas*, s. 22.

25] Tamtéž, s. 12, pozn. 28.

26] O průměrném počtu Židů, připadajících na jednu židovskou rodinu, nejreprezentativněji svědčí údaje z roku 1793. V té době bylo podle něj v Čechách (bez Prahy) evidováno 7074 venkovských židovských rodin a 38 594 osob, což odpovídá přibližně poměru 5,46 osoby na jednu rodinu. K nižšímu průměru bychom dospěli, kdybychom počítali nejen familianty, ale veškeré

uvádějí, že familiantským zákonem byl stanoven povolený počet židovských rodin v Čechách na 8541,^{27]} což ovšem s tvrzením, že počet Židů v Čechách se

osoby, které u sebe měly zapsány děti. Těch bylo 7447 a výsledný průměr by v takovém případě činil 5,18 osoby na rodinu. Je však otázkou, zda lze tyto osoby s dětmi považovat za samostatné rodiny. Tamtéž, s. 48, 52–55. K obdobnému výsledku jsem dospěl na základě údajů Sommerovy topografie pro Klatovský a Plzeňský kraj, které zachycují stav kolem poloviny třicátých let 19. století. V Sommerově topografii jsou většinou uváděny pouze počty židovských rodin, jen výjimečně i počty osob. Údaj o počtu osob i rodin jsem našel pouze pro panství královského města Klatovy a dále dominia Mutěnin, Újezd Sv. Kříže, Kopec, Chudenice – Dolany, Červené Poříčí, Dolní Lukavice, Lužany, Přeštice – Žerovice a Merklín – Ježovy – Ptenín v Klatovském kraji a pro dominia Radnice, Nečtiny, Manětín – Rabštejn, Plasy, Liblín, Hřešihlavy, Zvíkovec – Chlum a Terešov v Plzeňském kraji (počet osob je uveden i u Pražského Újezda, ten však do výpočtu nezahrnuji z důvodů uvedených v pozn. č. 33 k tabulce v Příloze 1.). Na těchto dominiích dle Sommerovy topografie žilo 312 rodin o 1805 osobách, což činí výsledný průměr 5,79 osoby na rodinu. Pro výpočet počtu osob tam, kde se nám dochoval pouze údaj o počtu rodin, budu tedy nadále užívat koeficientu 5,5, kterým budu počet rodin násobit. Volím raději koeficient, který je blíže výpočtu na základě údajů z roku 1793, protože ten byl stanoven s využitím nepoměrně většího množství dat. Samozřejmě, nelze s naprostou jistotou tvrdit, že stejný koeficient lze uplatnit pro všechna časová období a všechny oblasti. Např. i dle údajů z roku 1793 se průměrný počet osob na jednu rodinu v jednotlivých krajích liší (pro Berounský kraj je 5,15 /resp. 4,77, počítáme-li jako rodinu všechny osoby se zapsanými dětmi/; pro Boleslavský 5,20 /4,90/; pro Budějovický 6,02 /6,26 – zde je počet osob se zapsanými dětmi menší než počet familiantů/; pro Bydžovský 6,23 /6,13/... pro Klatovský 5,87 /5,26/... pro Plzeňský 5,33 /6,08 – zde je uvedeno podstatně méně osob s dětmi než familiantů/... atd.). Obecně však lze říci, že průměrný počet osob na jednu židovskou rodinu se stabilně pohyboval přibližně mezi 5–6 a že koeficient 5,5 bude nejbližší odpovídat realitě tam, kde bude uplatňován pro co nejširší oblast (např. pro celé Čechy). Naopak, čím menší rozsah bude mít zkoumaná oblast (kraj → dominium → obec), tím větší bude hrozit odchylka od skutečného stavu. Domnívám se také, že obdobný koeficient bude v době, kdy nebyla porodnost systematicky regulována, platit i pro počátek 18. století. Ovšem, jeho výši mohou samozřejmě ovlivňovat i další faktory (např. metodika posuzování počtu rodin), takže při jeho používání musíme zůstat obezřetní a být si vědomi, že nemůže jít o zcela přesná čísla, ale jen přibližné odhady. Jiří Kuděla užívá koeficientu (indexu) 5. J. KUDĚLA, *Pražské ghetto v roce 1792*, s. 138–139. Pro Prahu však z dosud nezjištěného důvodu platí pro 18. století nižší koeficient než pro mimopražské oblasti. Dle výpočtů pro roky, v nichž jsou v přehledu sestaveném Jiřím Kudělou známa obě data, jsou průměrné počty osob na jednu familiantkou rodinu následující: rok 1729 (4,5 osoby), 1748 (4,82), 1749 (4,27), 1762 (5,27), 1763 (5,35), 1764 (5,36), 1765 (4,73), 1768 (4,38), 1784 (4,97) a 1802 (4,12, resp. 4,21). Již z uvedených čísel je zřejmé (viz např. velké odlišnosti mezi lety 1764 a 1765), že využití údaje patrně nebudou zcela přesné, což může být dáno i metodikou jejich získání nebo vyhodnocení. Přesto je celkem patrný nižší průměr oproti údajům, které máme pro mimopražské oblasti z roku 1793. Co je důvodem této odlišnosti, je otázkou dalšího zkoumání.

27] Takových prací je velké množství, a to jak českých, tak zahraničních. Nejstarší práce, v níž jsem zatím zaznamenal počet 8541 rodin již v souvislosti s familiantským zákonem, pochází z roku 1847. Julius WEISKE (Hg.), *Rechtslexikon für Juristen aller deutschen Staaten enthaltend die gesammte Rechtswissenschaft. Siebenter Band. Majestätsverbrechen – Pertinenz*, Leipzig 1847, s. 625 (heslo *Österreich*). Z novějších prací je třeba uvést především hojně citovanou knihu T. PĚKNÝ, *Historie Židů*, s. 645. Z dalších důležitých prací uvádí tuto informaci též např. I. EBELOVÁ – M. ŘEZNÍČEK – K. WOITSCHOVÁ – J. WOITSCH, *Etnografický atlas*, s. 22. V tomto díle je ale také uvedena informace o tom, že počet rodin venkovských Židů byl roku 1725 dle pozdějšího pramene z roku 1797 jen 4435 rodin (viz pozn. č. 25). Ve své novější práci už Ivana Ebelová uvádí pouze tento údaj. Ivana EBELOVÁ, *Census Lists*, s. 81, pozn. č. 11. Naopak,

pohyboval kolem 30 tisíc, nekoresponduje. Takový počet rodin by totiž odpovídal spíše přibližně 43–51 tisícům osob.^{28]} Je velice nepravděpodobné, že by byl povolený limit rodin stanoven tak výrazně výše, než byl skutečný stav. Těžko si lze představit, že opatření, která měla vést k redukci či minimálně zastavení růstu židovské populace, by zároveň počítala s tak velkou rezervou, jež by umožňovala její další a poměrně rozsáhlý růst. Navíc je známo, že Židé již o pár let později žádali o menší navýšení stanoveného počtu.^{29]} Klíčovou otázkou tedy je, zda tento počet 8541 rodin pro celé Čechy opravdu platil alespoň přibližně již ve dvacátých letech 18. století. Samotné zákony z let 1725–1727 totiž neuvádějí přesný počet rodin a setrvávají u obecných ustanovení, jako např., že z každé židovské rodiny se může ženit pouze prvorozený syn a že se Židé nemají usídlovat v místech, kde dosud nežili.^{30]} Přesné číslo 8541 rodin je tak v literatuře odvozováno především z patentu ze dne 3. dubna 1789, jímž byl dosavadní a na tomto místě výslovně uvedený počet 8541 rodin pro Čechy zvýšen na 8600.^{31]} Zdá se tedy, že uvádění počtu 8541 rodin již v souvislosti s familiantským zákonem vychází spíše z logické konstrukce, že vzhledem k restriktivním opatřením se počet židovských familiantů až do roku 1789 nezvyšoval, a tím pádem platil nejspíše již v době zavádění familiantského zákona. Je však otázkou a nutným předmětem budoucího zkoumání, nakolik je tato konstrukce platná. Díky dobře dochovaným soupisům Židů z roku 1793 a díky jejich moderní edici^{32]} víme, že počátkem devadesátých let skutečný počet rodin výše uvedenému počtu 8600 rodin zhruba odpovídal. Vzhledem k tomu, že od vydání familiantského zákona

v mnoha novějších pracích jiných českých i zahraničních autorů je běžně uváděno jako zřejmý fakt, že byl počet rodin v Čechách stanoven na 8541 již familiantským zákonem, přičemž těchto prací je tak velké množství, že je ani nemá smysl jednotlivě citovat. Zcela běžně je pak tato informace uváděna v souvislosti s familiantským zákonem na různých internetových stránkách, čímž také vstupuje do povědomí širší veřejnosti.

28] Předpokládám, že průměrný počet osob na jednu rodinu se i v této době pohyboval přibližně mezi 5–6. I v případě, že by se v této době lišil, je vrcholně nepravděpodobné, že by se pohyboval pouze okolo 3,5 osoby, jak by tomu bylo v případě, že by při počtu 8541 rodin žilo v Čechách pouze kolem 30 tisíc osob. To by totiž znamenalo, že by židovská rodina měla v průměru maximálně 1,5 dítěte. Více k tomu viz pozn. č. 26. Zajímavé je, že vyššímu odhadu počtu židovských rodin (ač pro dobu o cca 15 let později) měl velice blízko ve svém tendenčním díle A. Tokstein, který uváděl v Praze 20650 osob a na venkově přes 30000 osob. Bohužel však nevedl zdroj této informace. Antonín F. TOKSTEIN, *Židé v Čechách. Na základě nejspolehlivějších pramenů*, Praha 1867, s. 45–46. Počet Židů v Čechách v 17. a 18. století odhadoval na cca 50000 osob také Josef SVÁTEK, *Dějiny panování císařovny Marie Teresie, část I.*, Praha 1897, s. 227.

29] I. EBELOVÁ – M. ŘEZNÍČEK – K. WOITSCHOVÁ – J. WOITSCH, *Etnografický atlas*, s. 24.

30] Viz Národní archiv, Sbírka patentů, č. 951, 970. Stručné registry patentů viz Květa KULÍŘOVÁ – Rudolf SANDER, *Patenty. Katalog sbírky patentů Státního ústředního archivu v Praze*, Praha 1956.

31] I. EBELOVÁ – M. ŘEZNÍČEK – K. WOITSCHOVÁ – J. WOITSCH, *Etnografický atlas*, s. 24, s. 19.

32] Viz pozn. č. 8.

až do josefinských reforem došlo k několikerému potvrzení regulačních opatření z dvacátých let 18. století^{33]} a jen k nepatrným úpravám, umožňujícím rozšíření židovské populace,^{34]} nelze zcela vyloučit, že počet Židů v Čechách se ve sledovaném období opravdu příliš nezvýšil a již ve dvacátých letech 18. století se mohl pohybovat mezi 40–50 tisíci.

Druhou a zřejmě pravděpodobnější možností je, že počet Židů ve dvacátých letech 18. století byl skutečně výrazně nižší a v průběhu 18. století se postupně zvyšoval. Pro tuto možnost by svědčil výše zmiňovaný údaj z roku 1797, uvádějící, že roku 1725 žilo na venkově 4435 rodin, ale též údaje ze soupisu Židů z roku 1753, podle něž žilo v Čechách v polovině 18. století 5383 rodin (1144 v Praze a 4239 na venkově).^{35]} Je však otázkou, nakolik je tento soupis úplný a přesný. Průběžný nárůst židovské populace je také dokumentován v práci Františka Dvořáčka, která vznikla na základě dobových pramenů statistické povahy. Podle ní žilo v Čechách na počátku šedesátých let 18. století přibližně 6,5 tisíce židovských rodin, zatímco kolem roku 1800 to již mělo být kolem 9,5 tisíce rodin. Počty jednotlivých osob uvádí až od počátku sedmdesátých let, kdy měla židovská populace čítat kolem 32 tisíc osob, zatímco kolem roku 1800 měla již převyšovat počet 48 tisíc osob.^{36]}

Pokud skutečně platí, že se počet židovských rodin v průběhu 18. století postupně navyšoval, pak vyvstává naprosto zásadní otázka, jakým způsobem k tomuto poměrně výraznému nárůstu docházelo. V literatuře popsané mechanismy, umožňující růst židovské populace v souladu s právními předpisy, se totiž v převážné míře vztahují k době po josefinských reformách a především pak po vydání systemálního patentu roku 1797.^{37]} Obdobné legální mechanismy pro starší dobu však známy nejsou, vyjma několika již zmiňovaných, kterými by však tak výrazný nárůst židovské populace šel vysvětlit jen stěží.^{38]} Můžeme se pouze dohadovat, že Židé by snad mohli v takovém případě využít k rozšiřování

33] Viz např. R. SANDER, *Počty Židů*, s. 522.

34] Již roku 1731 byla uzákoněna možnost udělení dispenzu Židům, kteří neměli právo se oženit, a téhož roku jednali Židé o možnosti uzavřít menší počet sňatků nad stanovený limit. Dalším opatřením, zmírňujícím předchozí regulační normy, byl dvorský reskript z 22. března 1749, jímž bylo uděleno právo oženit se kromě prvorozeného též dvěma dalším synům, jejichž rodiny patřily do 1. a 2. třídy, tzn., že odváděli státu ročně minimálně 1000, resp. 700 zlatých. V rodinách, které patřily do 3. třídy (min. 500 zlatých), pak byl povolen sňatek ještě jednoho syna kromě prvorozeného. I. EBELOVÁ – M. ŘEZNÍČEK – K. WOITSCHOVÁ – J. WOITSCH, *Etnografický atlas*, s. 23–25. Ovšem vzhledem ke značně výši těchto částek se zdá být velmi pravděpodobné, že takových rodin nebylo mnoho.

35] Tamtéž, s. 50–51.

36] František DVOŘÁČEK, *Soupis obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754–1921*, Praha 1926, zejména s. 9–25 a tabulky 2, 3, 4 a 6.

37] K tomu viz např. T. PĚKNÝ, *Historie Židů*, s. 107–117; I. EBELOVÁ – M. ŘEZNÍČEK – K. WOITSCHOVÁ – J. WOITSCH, *Etnografický atlas*, s. 13–21.

38] Viz pozn. č. 34.

populace, případně, že k němu mohlo docházet za pomoci císařských dispensů, které budou zmíněny ještě níže. Tak výrazný nárůst v průběhu 18. století nelze vysvětlit ani často uváděným argumentem, že navýšení bylo způsobeno tím, že v Čechách žilo značné množství židovských rodin bez familiantského statusu.^{39]}

Samozřejmě, existuje ještě další hypotetická a nepříliš pravděpodobná možnost, že ve dvacátých letech 18. století byla židovská populace zhruba stejně početná jako v devadesátých letech téhož století, ovšem v mezidobí došlo k jejímu výraznému poklesu, který by mohl být způsoben např. restrikcemi vůči židovskému obyvatelstvu v počátcích vlády Marie Terezie nebo také velkým hladomorem, který postihl české země počátkem sedmdesátých let 18. století. Proti této možnosti však zčásti svědčí fakt, že i v těchto letech byly opakovaně vydávány normativní akty potvrzující starší omezení a zpřísnující sankce za jejich porušování.^{40]} Je nepravděpodobné, že by taková opatření byla zapotřebí za situace, kdy by počet v Židů v Čechách byl hluboko pod stanoveným limitem. Ostatně se dá očekávat, že v případě snížení populace v důsledku hladomoru právě Židé měli poměrně slušný potenciál počet familiantů rychle doplnit, protože mohli obsadit místa zesnulých familiantů osobami, které tímto právem dosud nedisponovaly a čekaly na něj. Nevíme však přesně, nakolik byl takový postup v této době prakticky možný. Podle původní úpravy z 25. září 1726 se rodiny bez mužských potomků považovaly za vymřelé a jejich familiantská čísla měla být zrušena, protože dívky je převzít nemohly. Logicky se pak samozřejmě nepočítalo ani s tím, že by byla obsazována místa rodin zcela vymřelých. Toto ustanovení tedy mělo ve svém důsledku patrně vést nejen k zastavení růstu židovské populace, ale též k její postupné redukci. Ovšem již roku 1731 došlo ke změně a mužům bez práva na familiantské místo bylo umožněno získat toto právo na základě dispensu. Otázkou ale zůstává, v jak velké míře byly tyto dispenzy udělovány v praxi.^{41]} Víme, že v mladších dobách byla poměrně běžně znovu obsazována místa zcela vymřelých rodin,^{42]} ale pro období kolem poloviny 18. století se dochovalo mnohem méně relevantních pramenů. A právě značná mezerovitost pramenů vzbuzuje obavu, zda se výše nastíněné otázky podaří v budoucnu uspokojivě objasnit.

Podstatně více pramenů je dochováno pro období od josefínských reforem do poloviny 19. století. Mezi nejvýznamnější prameny pro poznání vývoje mimopražského židovského osídlení patří soupisy židovských familiantů,

39] Viz pozn. č. 21 a související text.

40] Viz např. R. SANDER, *Počty židů*, s. 522.

41] Viz pozn. č. 34.

42] K tomu viz podkapitulu *Možnosti zvyšování počtu židovských rodin na příkladu panství Bystřice nad Úhlavou*.

resp. rodin, z let 1783, 1793, 1799 a 1811, přičemž první dva z nich již byly edičně zpřístupněny.^{43]} Patrně nejpřesnější údaje o židovském osídlení přináší soupis židovských rodin z roku 1793, v němž jsou zachyceni židovští obyvatelé podle toho, kde jejich rodiny skutečně žily,^{44]} na rozdíl od soupisů familiantů z let 1799 a 1811, v nichž jsou evidováni podle toho, k jakému místu se pojilo jejich familiantské právo.^{45]} Ovšem i u novějších pramenů vyvstávají některé obtížně zodpověditelné otázky.

Po vydání systemálního patentu roku 1797 se patrně dosud nejvýraznější měrou uvolnila pravidla pro udělení povolení ke sňatku a docházelo k nárůstu počtu židovských rodin. Povolení totiž mohli získat nejen synové familiantů, ale nově také Židé, kteří se rozhodli hospodařit na půdě a neprovázovat jinou živnost, a také židovští řemeslníci. Ti se však nestávali familianty a svatební souhlas získávali jen pro sebe, nevztahoval se na jejich potomky. Naopak, familiantské místo, zaručující Židům právo sňatku pro prvorozeného syna, mohli získat i neprvorození např. uvolněním jiného familiantského místa nebo v rámci doplnění podlimitního počtu židovských rodin.^{46]} Tak se tomu stalo roku 1799, kdy bylo ustanoveno, že v Čechách je počet familiantů nižší než povolených 8600 a že může být z důvodu doplnění počtu uděleno familiantské místo 942 žadatelům, z toho 300 míst připadalo na Prahu a 642 na venkov.^{47]} Tak velký rozdíl mezi povoleným limitem a vykazovaným počtem rodin je zarážející především s ohledem na soupisy venkovských a pražských židovských rodin z let 1792–1794, podle nichž byl o pouhých pět let dříve počet familiantů pouze mírně podlimitní.^{48]}

Ještě více překvapivé jsou výsledky soupisu židovských familiantů z roku 1811, kdy mělo být dle literatury vykazováno pouhých 6200 židovských familiantů mimo Prahu oproti 7074 z roku 1793. V Plzeňském kraji nebyl uváděn rozdíl příliš velký, když v něm dle soupisu z roku 1811 mělo ubýt pouze 14 familiantů oproti roku 1793, ovšem v Klatovském kraji mělo být roku 1811 o celých 100 familiantů méně. To by znamenalo další poměrně

43] Viz pozn. č. 7 a 8. Další prameny statistické povahy, které obvykle přinášejí jen sumární údaje o počtu osob, viz též J. VOBECKÁ, *Demographic Avant-Garde*, s. 33–40.

44] Zde je třeba zdůraznit, že ne všichni rodinní příslušníci se v tomto místě museli fakticky nacházet. Podobně jako je tomu u soupisů všech poddaných jednotlivých dominií, také v případě Židů mohly některé osoby (obzvláště pak ty, které dosud neuzavřely sňatek) pobývat na jiném místě, nejčastěji z důvodu hledání obživy.

45] R. SANDER, *Počty židů*, s. 524; I. EBELOVÁ – M. ŘEZNIČEK – K. WOITSCHOVÁ – J. WOITSCH, *Etnografický atlas*, s. 44.

46] *Tamtéž*, s. 28–30.

47] Dvorský dekret z 10. srpna 1799 vyhlášený guberniálním nařízením pro Čechy z 26. září 1799. Viz např. Josef KROPATSCHEK (Hg.), *Sammlung der Gesetze, welche unter der glorreichsten Regierung Kaisers Franz des II in den sämtlichen k. k. Erblanden erschienen sind, in einer Chronologischen Ordnung. Dreizehnter Band*, Wien [1807], s. 379–380.

48] I. EBELOVÁ – M. ŘEZNIČEK – K. WOITSCHOVÁ – J. WOITSCH, *Etnografický atlas*, s. 43.

výrazné snižování počtu familiantů za situace, kdy naopak počet židovských rodin nepochybně narůstal.^{49]} Podle údajů z konce 18. století a první poloviny 19. století se počet Židů v Čechách mezi lety 1793–1849 zvýšil minimálně o 50 %.^{50]} K obdobnému číslu jsem dospěl na základě srovnání soupisu z roku 1793 a Sommerovy topografie Klatovského a Plzeňského kraje. Počet židovských rodin v Klatovském kraji se jen do poloviny třicátých let podle těchto pramenů zvýšil zhruba o 40 % a v Plzeňském kraji zhruba o 38 %.^{51]} Tento nárůst byl sice nepochybně způsoben především uzákoněním možnosti získat povolení uzavřít sňatek pouze pro svou osobu bez získání statusu familianta, ovšem na druhou stranu je velmi nepravděpodobné, že by v době výrazného růstu celé židovské populace ubýval počet familiantů. Naopak, jsou známy případy, že někteří Židé nejdříve získali právo uzavřít sňatek pouze pro svou osobu, ale později se jim podařilo získat též uvolněné familiantské místo, které zaručovalo právo sňatku i jejich prvorozeným mužským potomkům.^{52]} Na uvolnění takového místa se tedy pravděpodobně muselo čekat. Ačkoli byla metodika vyhotovení soupisu familiantů z roku 1811 odlišná od metodiky vyhotovení soupisu židovských rodin z roku 1793, tak velký úbytek familiantů lze jen stěží pochopit a vyvolává jisté pochybnosti o úplnosti soupisu z roku 1811. Odpovědi na tyto otázky snad přinesou případné další ediční počiny, zpřístupňující i další soupisy židovského obyvatelstva. V současné době jsou zpracovávána data ze všech soupisů z let 1723–1811 a uveřejňují se v databázi spravované Katedrou pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Podklady se postupně sjednocují v rámci jedné databáze a do budoucna budou též rozšířeny a doplněny tak, aby obsahovaly kompletní data všech soupisů.^{53]}

49] Tamtéž, s. 51–52. V *Etnografickém atlasu* je sice na s. 52 uvedeno, že počet židovských familiantů k roku 1811 vzrostl, ovšem v tomto případě došlo pouze k chybě v součtu. K uváděnému počtu venkovských familiantů (6200) byl nejspíše počet pražských familiantů (1321) omylem připočten dvakrát. V tabulce na s. 51 je uveden správný součet 7521, který je hluboko pod povoleným limitem 8600.

50] Vycházím z toho, že roku 1849 mělo žít v Čechách kolem 75 000 Židů a roku 1793 přibližně 40 000 Židů na venkově a patrně necelých 10 000 v Praze. T. PĚKNÝ, *Historie Židů*, s. 637–638; I. EBELOVÁ – M. ŘEZNIČEK – K. WOITSCHOVÁ – J. WOITSCH, *Etnografický atlas*, s. 47–55. J. Vobecká uvádí v letech 1792/3 počet 46 691 Židů. Počet v roce 1849 neuvádí, ale dle údajů zaznamenaných pro roky 1834 a 1857 by se při rovnoměrném růstu dala roku 1849 předpokládat populace blízcí se dokonce až 80 000 osob, což by znamenalo dokonce více než 70 % nárůst oproti letům 1792/1793. J. VOBECKÁ, *Demographic Avant-Garde*, s. 47.

51] Vzhledem k tomu, že obě topografie obsahují údaje přibližně z poloviny třicátých let 19. století, je pravděpodobné, že i v těchto krajích by navýšení počtu rodin k roku 1849 mohlo také překročit 50 %.

52] K tomu viz podkapitulu *Možnosti zvyšování počtu židovských rodin na příkladu panství Bystřice nad Úhlavou*.

53] Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Soupisy židovského obyvatelstva v Čechách 1723/4–1811, <http://pvh.ff.cuni.cz/soupisy.htm> [cit. dne 13. 5. 2020]. Za informace ke zpracování

Ačkoli jsou celostátní soupisy židovského obyvatelstva zřejmě nejnvýznamnějším pramenem k poznání židovského osídlení Čech, ani jimi poskytované údaje nelze vždy považovat za zcela dokonalé a je nutné počítat s možnými nepřesnostmi či neúplností. K tomu, abychom jim hlouběji porozuměli, je nezbytné je porovnávat s dalšími prameny, jako jsou např. již zmíněné knihy židovských familiantů, židovské matriky, spisy zemských či krajských úřadů v židovských záležitostech a v neposlední řadě též prameny uložené ve fondech archivů měst a velkostatků. Na velkostatech čili dominiích, tj. zemskodeskových statcích, které byly z převážné části v držení šlechty, z menší pak v rukou církevních subjektů, královských měst, státu či osob bez šlechtického titulu, žila totiž naprostá většina židovského obyvatelstva v Čechách a postavení Židů v rámci daného dominia tak mnohdy do značné míry záviselo na jejich vztazích s vrchností. Vrchnostenské úřady těchto dominií pak samozřejmě produkovaly velké množství dokumentů v židovských záležitostech. Bohužel, stav dochování pramenů k dějinám Židů ve fondech velkostatků často není příliš dobrý a naprostá většina fondů nám poskytuje jen velice torzovité informace. Výjimkou jsou pozemkové knihy, které jsou obvykle dochovány v téměř všech fondech velkostatků v poměrně ucelených řadách. Ty jsou samozřejmě velice cenným a v jistém ohledu nenahraditelným pramenem, ovšem mezery způsobené absencí jiných pramenů evidenční povahy zcela zacelit nemohou. Z časového hlediska bývají ve fondech velkostatků nejlépe dochovány především prameny z první poloviny 19. století, někdy též z konce 18. století, pro starší období pak už jen spíše výjimečně.^{54]}

Sommerova topografie jako statistický pramen k dějinám židovského osídlení Čech

Ačkoli dnes samozřejmě existují dílčí práce zabývající se židovským osídlením konkrétních míst, zejména pak měst, nepochybně by bylo prospěšné, kdybychom byli pro potřeby dalšího výzkumu schopni plošně zdokumentovat vývoj židovské populace v Čechách až do zániku patrimoniální správy v polovině 19. století, k čemuž může významně napomoci právě Sommerova topografie Čech. Díky tomu bychom byli schopni vytipovat si takové lokality, na nichž docházelo k nejmarkantnějším změnám. Patrně právě detailnější studium pramenů k takovým lokalitám nejen ve fondech velkostatků, ale napříč všemi relevantními fondy, pokud se dochovaly, by mohlo v budoucnu přispět k hlubšímu

---

soupisů a plánům na jejich budoucí využití vděčím Ivaně Ebelové.

54] Vycházím především ze zkušenosti s fondy Státního oblastního archivu v Plzni. Ačkoli v některých jiných archivech může být situace lepší, i v nich bude patrně platit, že v málokterém fondu nalezneme tak dobře dochované prameny, aby nám kontinuálně dokumentovaly vývoj židovského osídlení na daném dominiu alespoň od počátku 18. století a napomáhaly důkladně analyzovat příčiny a procesy, které určovaly jeho postupný vývoj.

pochopení mechanismů ovlivňujících kvantitativní změny v židovské populaci.

Sommerova topografie obsahuje oproti soupisům Židů jen nepatrný zlomek informací. Nejsou v ní uvedena jména osob, až na výjimky ani jejich povolání. Nelze ji tedy použít jako pramen pro genealogické bádání a již vůbec neumožňuje provést tak detailní analýzu židovské populace, jaká byla provedena např. v *Etnografickém atlasu Čech, Moravy a Slezska*. Její nevýhodou také je, že vznikala postupně, a tak nezachycuje stav židovského obyvatelstva v celých Čechách k jednomu roku. Zcela zásadní otázkou nejen pro tuto práci také je, nakolik jsou v ní uváděná data aktuální a přesná. Je totiž známo, že Johann Gottfried Sommer měl k dispozici data shromážděná již dříve Josefem Eichlerem.^{55]} Dosud však nebylo systematickým výzkumem vyjasněno, do jaké míry je Sommerova topografie dílem původním a do jaké převzatým.^{56]} Zdá se však, že Sommer nejspíše ve větší míře čerpal z podkladových materiálů Eichlerových (a také ze Schallera) především neměnné údaje historického rázu, zatímco proměnlivé statistické údaje se snažil co nejvíce aktualizovat.^{57]} S jistotou bychom mohli tento předpoklad potvrdit jedině důkladnou komparací údajů Eichlerovy sbírky se Sommerovou topografií. To je však, stejně jako ucelené zmapování geneze Sommerova díla, úkol dalece přesahující záměr této práce.

Ve svazcích věnovaných Plzeňskému a Klatovskému kraji, vydaných v letech 1838 a 1839, není uvedeno, k jakému datu se vztahují údaje o počtu všech obyvatel a o počtu židovských rodin. Výjimkou je panství Chudenice v Klatovském kraji, u něž jediného je uvedeno, že údaj o počtu obyvatel pochází z roku 1837.^{58]} Je tedy možné, že pro topografii Klatovského kraje byly využity údaje konskripce z roku 1837. V odpovědích na dotazníky z roku 1836 určených pro přípravu topografie Plzeňského kraje pak měly být využity údaje ze sčítání z roku 1834.^{59]} Je otázkou, zda i pro Plzeňský kraj nebyla data ještě později aktualizována dle konskripce z roku 1837. Souhrnný údaj o počtu obyvatel obou krajů v úvodním pojednání je totiž u obou krajů uváděn již

55] Tyto podkladové materiály jsou nyní uloženy v Archivu Národního muzea ve sbírce pojmenované Sběrka G – Eichlerova topografická sbírka. Více k tomu Klára WOITSCHOVÁ, *Otisky dějin. Pečetí Eichlerovy sbírky*. Praha 2013, s. 3–38.

56] K okolnostem vzniku Sommerovy topografie viz František ROUBÍK, *Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech*, Praha 1940, s. 51–67; K. WOITSCHOVÁ, *Otisky dějin*, zejména s. 34–36. Další poznatky a výzvu k budoucímu vyjasnění vztahu Eichlerovy sbírky a Sommerovy topografie přináší také práce Kazimír HLADÍK – Čestmír HLADÍK, *Eichlerova sbírka – významný pramen národopisného studia. Příspěvek k využívání archivního materiálu v druhé čtvrtině 19. století z hlediska národopisných potřeb*, Český lid 54, č. 3, 1967, s. 174–182, zde zejména s. 176.

57] F. ROUBÍK, *Přehled vývoje*, s. 66; K. WOITSCHOVÁ, *Otisky dějin*, s. 34–35. K velkému významu Eichlerovy práce (a jiných dalších) pro Sommerovu topografii viz též předmluvu Franze Xavera Zippeho k topografii Berounského kraje, kterou Zippe vydal po Sommerově smrti. Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Berauner Kreis*, Prag 1849, s. II.

58] J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Klattauer Kreis*, s. 237.

59] F. ROUBÍK, *Přehled vývoje*, zejména s. 66, 119 (zde pozn. č. 180).

s odkazem na konskripci z roku 1837,^{60]} což ale nutně neznamená, že musela být využita i pro stanovení počtu obyvatel jednotlivých dominií. Pravděpodobně tyto údaje ale nebudou starší než z roku 1834. Datace je přímo v topografiích uváděna také u některých dalších údajů, které se netýkají obyvatelstva, bohužel jen u malé části. Ovšem, i z těchto střípků je patrné, že Sommer se snažil údaje aktualizovat, a to pokud možno s využitím úředních pramenů a dotazníků zasílaných vrchnostenským úřadům jednotlivých dominií s podporou centrálních a krajských úřadů, jak je doloženo i v literatuře.^{61]}

Je také nutné mít stále na zřeteli, že údaje Sommerovy topografie nemusí být vždy dokonale přesné, což ostatně ukazují i nejasnosti či nepřesnosti zjištěné při jejich zpracování pro účely této práce, zpravidla zmíněné v poznámkovém aparátu v Příloze 1. Na druhou stranu by určitě nebylo správné údaje Sommerovy topografie přehnaně relativizovat. Jak bylo uvedeno výše, jako podklady k její tvorbě byly namnoze využívány prameny úřední povahy a přesnost v ní obsažených informací se bude blížit přesnosti těchto pramenů.

60] Nutno podotknout, že počet obyvatel dle konskripce nesouhlasí se součtem obyvatel jednotlivých dominií v Příloze 1. Viz pozn. č. 21 a 36 k tabulce v Příloze 1. Údaje o počtu obyvatel krajů, získané z konskripce obyvatelstva, jsou uvedené také ve schematicmech Českého království. Pro představu uvádím vývoj populace tří sousedících krajů dle těchto schematicmů v letech 1832–1842: Klatovský kraj – 1832–1834 (183 841 obyvatel), 1835–1836 (175 621), 1837 (175 624), 1838–1839 (184 761), 1840 (184 764), 1841–1842 (185 930); Plzeňský kraj – 1832–1833 (198 597), 1834 (214 245), 1836 (214 450), 1837 (214 681), 1837 (215 012), 1838 (215 618), 1839 (210 210 – možná jde o tiskovou chybu), 1840 (206 963), 1841–1842 (212 484); Prácheňský kraj – 1832–1834 (260 970), 1835–1837 (254 350), 1838–1840 (261 065), 1841–1842 (267 678). *Schematismus für das Königreich Böhmen* (ročníky 1832–1837), Prag [1832–1837]; *Schematismus des Königreiches Böhmen* (ročníky 1838–1842), Prag [1838–1842]. Z uvedeného přehledu je zřejmé, že některé skokové výkyvy v uváděných počtech obyvatel krajů lze jen těžko vysvětlit pouze přirozenou měnou obyvatelstva. Např. roku 1835 je v Klatovském kraji najednou vykazováno o více než 8000 obyvatel méně než v letech předchozích, roku 1838 se jejich počet opět zvyšuje o více než 9000. U Plzeňského kraje je vidět trend opačný. Nejdříve skokové zvýšení, posléze opět propad. Podobné výkyvy vidíme i u Prácheňského kraje. Domnívám se, že nejpravděpodobnějším vysvětlením těchto změn je, že v různých letech bylo do uvedených krajů zahrnováno odlišné území, ať už z důvodů trvalých nebo dočasných přesunů dominií v rámci krajů, nebo možná i z jiných důvodů, relevantních výhradně pro provedení konskripce.

61] K tomu zejména F. ROUBÍK, *Přehled vývoje*, zejména s. 64–67, 118–119. K. WOITSCHOVA, *Otisky dějin*, zejména s. 34–35. Přímo v topografiích Plzeňského a Klatovského kraje lze najít některé informace i s časovými údaji. Tak např. údaje o rozloze panství Teplá a statku Krukanice pocházejí od tepelského vrchního úřadu a byly zaznamenány dokonce k 18. lednu roku 1838, tedy téhož roku, v němž topografie vyšla. J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Pilsner Kreis*, s. 247, 290. Dále byly v topografii Plzeňského kraje údaje o stavu dobytka převzaty z přehledů Vlastenecko-hospodářské společnosti z dubna 1837. Tamtéž, s. XX. Také údaje o změně majitelů jsou minimálně v některých případech aktualizované až do roku 1837. Viz např. tamtéž, s. 127, 337. Údaje o doložení často pocházejí z roku 1837, o živnostech z počátku roku 1836 a jmění chudinských institutů je uváděno ke konci roku 1835, v těchto případech vše bohužel bez uvedení zdroje. Tamtéž, s. 7, 52, 60, 63, 71, 75 atd. U topografie Klatovského kraje, která vyšla roku 1839, jsou údaje o stavu dobytka také z roku 1837. J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Klattauer Kreis*, s. XXII. Údaje o změně majitelů sahají až do roku 1838. Viz např. tamtéž, s. 37, 68, 73, 94. Údaje o živnostech jsou z počátku roku 1837 a o jmění chudinských institutů z konce roku 1836. Tamtéž, s. 3, 5, 15–16, 20, 41, 46 atd.

Samozřejmě je však nutno vzít v potaz možné chyby při jejich následném zpracování a skutečnost, že ani prameny úřední povahy nemohly být vždy dokonale přesné. František Roubík zhodnotil Sommerovu topografii jako „na svou dobu dosti spolehlivé dílo české vlastivědné literatury.“^{62]} Podobně vnímám na základě dosavadních zkušeností s tímto pramenem také spolehlivost údajů týkajících se židovského obyvatelstva. U některých dominií či vsí lze mít pochybnosti o správnosti uvedených počtů, nebo zde lze najít dokonce zjevné chyby (např. v součtu rodin), nicméně, nejedná se o nijak dramatický počet případů a většinou ani o příliš významné odchylky. Srovnání soupisu z roku 1793 a Sommerovy topografie nepřineslo žádné závratné množství do očí bijících nesrovnalostí nebo těžko pochopitelných či dosavadním poznatkům vyloženě odporujících změn stavu židovské populace. Podrobněji o tom bude pojednáno ještě níže. Ovšem, je třeba zachovávat jistou obezřetnost a údaje jak o celkové, tak o židovské populaci nelze považovat za nezpochybnitelné. Jejich přesnost patrně prověří další výzkum, vztahující se přímo k jednotlivým dominiím. Neočekávám však, že by případné dílčí nepřesnosti mohly zásadním způsobem proměnit celkový obraz vývoje židovské populace v obou krajích, o který jde v této práci především.

Přínos Sommerovy topografie spočívá především v možnosti zmapování židovského osídlení v době před zánikem patrimoniální správy, když uvádí konkrétní počty židovských rodin a někdy, spíše výjimečně, i počty osob žijících v daných lokalitách. Oproti starším soupisům Židů má ale i jednu podstatnou výhodu, kterou představuje možnost zjistit, jaké procento populace tvořili Židé na daných dominiích či v daných obcích. Sommerova topografie totiž uvádí u každého dominia i obce také počet všech obyvatel, kteří zde žili, zatímco pro starší dobu takové souhrnné údaje k dispozici nemáme. Je však třeba počítat s tím, že toto procentuální vyjádření zastoupení židovské populace nebude vždy zcela přesné. Pomineme-li fakt, že ani dodané podklady nemusely vždy být dokonale přesné, je to dáno především tím, že Sommerova topografie na rozdíl od celkové populace u Židů obvykle uvádí jen počet rodin, nikoli přesný počet osob. Proto je nutné přibližný počet Židů vypočítávat pomocí koeficientu, který jsem stanovil na 5,5 osoby na jednu židovskou rodinu, přičemž způsob jeho výpočtu je vysvětlen výše.^{63]} Přestože údaje o počtu osob nejsou zcela přesné, pro získání povšechné představy o poměrném zastoupení Židů v obcích a zejména pak na dominiích poslouží dobře. Při zpracování dat ze Sommerovy

62] F. ROUBÍK, *Přehled vývoje*, s. 67. Myslím, že zcela nezanedbatelný není ani fakt, že Sommer se těšil značné a dlouhodobé podpoře nejen státních úřadů, ale též významných českých šlechticů, kteří byli mimo jiné namnoze majiteli popisovaných dominií. Je otázkou, zda by byla podpora tak trvalá, kdyby kvalita díla nedosahovala jistých standardů, zvláště když víme, jak pečlivě byly v minulosti posuzovány žádosti o podporu téhož záměru podávané jak samotným Sommerem, tak dalšími zájemci a jaký význam byl zpracování topografie Čech přikládán. Tamtéž, s. 45–47, 49–52.

63] Viz pozn. č. 26.

topografie se samozřejmě objevily i další metodické problémy, které podrobněji rozvádím v Příloze 1.

Údaje získané ze Sommerovy topografie jsem zároveň porovnal s údaji o počtu rodin ze soupisu židovských rodin z roku 1793. Vzhledem k tomu, že se rozsah obou krajů ve druhé polovině třicátých let 19. století mírně lišil od rozsahu roku 1793, využíval jsem údaje z roku 1793 pouze pro ty obce a dominia, které byly součástí těchto krajů v době vydání Sommerovy topografie. Ta s největší pravděpodobností zachycuje, stejně jako soupis z roku 1793, židovské rodiny, které dané místo skutečně obývaly, nikoli jen ty, které k němu vázal status familianta. To vyplývá především ze skutečnosti, že počet rodin je podstatně vyšší, než kolik bylo familiantských míst. Je však třeba počítat s tím, že rovněž stejně jako roku 1793, i zde mohly k nahlášení údajů různé vrchnostenské úřady použít v některých případech odlišnou metodiku. Příkladem může být např. panství Manětín – Rabštejn, které vykazovalo sedm rodin a dále uvádělo, že kromě nich na něm žijí další čtyři rodiny příslušející k jiným panstvím.^{64]} Jde však o jediný dosud zjištěný případ. U jiných dominií takové rozlišení uvedeno není. Zvažoval jsem také srovnání se soupisem z roku 1811, resp. s údaji z tohoto soupisu zpřístupněnými Rudolfem Sanderem, ovšem vzhledem k odlišnému účelu a metodice jeho zpracování a jistým pochybnostem o jeho úplnosti jsem od tohoto záměru upustil.^{65]} Důvodem nebyl jen nízký celkový počet familiantů, který jsem zmínil již výše.^{66]} Zároveň jsem zaznamenal značné nesrovnalosti také u některých lokalit a dominií především v Klatovském kraji. Ty jsou však mnohdy dány především metodou excerpce dat ze soupisů, která byla patrně zvolena s ohledem na velké množství zpracovávaných údajů.^{67]} Je možné, že budoucí podrobnější zpracování údajů pomůže tyto nejasnosti vysvětlit a v budoucnosti bude možné se vrátit k odpovídajícímu srovnání i s rokem 1811.

64] J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Pilsner Kreis*, s. 306.

65] R. SANDER, *Počty židů*, s. 553–556, 569–572.

66] Viz pozn. č. 49 a související text.

67] Srovnej Přílohu 1 a práci R. SANDER, *Počty židů*, s. 553–556. Např. pro panství Bystřice nad Úhlavou uvádějí jednotlivé soupisy tyto celkové počty rodin: 79 (1793) / 66 (1811) / 129 (Sommer). Ještě markantnější jsou rozdíly u některých lokalit na tomto panství: např. Bystřice nad Úhlavou (2/56/2), (Horní a Dolní) Nýrsko (24/3/26), Dešenice (7/2/17), Strážov (18/2/43), Janovice nad Úhlavou (13/1/21), Prapořiště (4/0/9) nebo Zdeslav (4/1/5). Je evidentní, že většina židovských rodin žijících ve městečkách a na vsích je připočtena ke vsi Bystřice nad Úhlavou, která byla centrem panství. To odpovídá vysvětlení R. Sandera, že někdy u lokalit, které byly zároveň sídlem dominia, nebylo možné spolehlivě zjistit, zda se údaj vztahuje k dominiu celkově nebo jen k uvedenému lokalitě. Tamtéž, s. 526. Srovnání s již publikovaným soupisem pro Klatovský kraj, vytvořeným na Katedře pomocných věd historických a archivního studia FF UK, ukazuje, že Sanderovy údaje bude možné na základě získaných dat v budoucnu korigovat. Viz Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Soupisy židovského obyvatelstva v Čechách 1723/4–1811, <http://pvh.ff.cuni.cz/soupisy.htm> [cit. dne 13. 5. 2020]. Soupis navíc ukazuje, že tyto nesrovnalosti bude v budoucnu možné na jeho základě odstranit. Podobné nesrovnalosti lze zaznamenat i v dalších případech, u Bystřice nad Úhlavou jsou však rozdíly nejméně markantnější.

Vývoj židovského osídlení Klatovského a Plzeňského kraje ve srovnání údajů soupisu z roku 1793 a Sommerovy topografie

Zpracování údajů Sommerovy topografie Klatovského a Plzeňského kraje a jejich porovnání se soupisem židovských rodin z roku 1793 (viz Příloha 1) přineslo celou řadu poznatků, které asi nebudou nijak zvlášť překvapivé, ale velice dobře poslouží k přiblížení situace v regionu. Z velké části potvrzují některé starší domněnky o vývoji židovského osídlení a zčásti také kladou některé nové otázky.

Sommerova topografie u obou krajů zaznamenává stav židovského osídlení kolem poloviny třicátých let 19. století. Údaje o obyvatelstvu nejspíše pocházejí někdy z let 1834–1837.^{68]} U každého dominia, ale též u každé obce, je uveden celkový počet všech obyvatel bez rozdílu vyznání a také počet židovských rodin, které v daném místě v dané době žily, přičemž není rozlišováno mezi držiteli dědičného familiantského práva a ostatními ženatými Židy, kteří získali povolení ke sňatku pouze pro svou osobu. Pouze výjimečně uvádí topografie také přesný počet židovských obyvatel.^{69]}

Z uvedených údajů je zřejmé, že židovská populace v těchto dvou krajích od roku 1793 výrazně vzrostla. V případě Klatovského kraje se počet rodin uváděný ve zkoumaných pramenech zvýšil přibližně o 40 % a v případě Plzeňského kraje přibližně o 38 % (viz Tabulka 3).

Důležitým poznatkem je také skutečnost, že i v této době Židé obývali především lokality, v nichž žili již roku 1793. V Sommerově topografii Klatovského kraje bylo zaznamenáno 123 obcí, v nichž žili Židé, přičemž pouze ve 22 z nich nebyly uvedeny roku 1793 žádné židovské rodiny.^{70]} Zajímavé také je, že v naprosté většině z těchto 22 případů se počet židovských rodin zvýšil jen o jednu, maximálně o dvě. Jedinou výjimkou byla obec Hradiště na panství Horšovský Týn, kde se měly nově usadit čtyři židovské rodiny. Co se týče celých dominií, vzniklo dle zkoumaných údajů zcela nové osídlení pouze na dvou dominiích z celkového počtu 51.^{71]} Šlo o Přichovice se třemi nově usazenými rodinami a Přeštice – Žerovice s jednou novou rodinou. Samozřejmě, na mnohých jiných dominiích se usadilo větší množství nových rodin, ale vždy šlo o taková dominia, na nichž bylo židovské osídlení již roku 1793. Podobně

68] Viz pozn. č. 61 a související text.

69] Pro jejich výčet viz pozn. č. 26.

70] Do uvedených čísel nejsou zahrnuty údaje z dominií, u nichž není znám přesný počet židovských rodin v obcích, ale pouze souhrnný údaj pro celé dominium, jako jsou např. Červené Poříčí, Dolní Lukavice ad. (viz Příloha 1). Obdobně i níže pro Plzeňský kraj, kde je ale zastoupení takovýchto dominií podstatně menší. Není však pravděpodobné, že by údaje z těchto dominií podstatnou měrou zvýšily podíl lokalit s nově vzniklým židovským osídlením.

71] V případě celých dominií není tento údaj tak ilustrativní, jako je tomu v případě jednotlivých lokalit, protože je třeba vzít v potaz skutečnost, že naprostá většina dominií vykazovala třeba i jen malou židovskou populaci již roku 1793.

tomu bylo i se zanikáním židovských komunit. V Klatovském kraji zcela zanikly mezi rokem 1793 a třicátými léty 19. století pouze ve 12 obcích a na 5 menších dominiích. Je nutno podotknout, že ve všech těchto obcích i dominiích byla roku 1793 vykazována pouze jedna rodina, s výjimkou obce a zároveň dominia Hradiště (u Klatov) se dvěma rodinami. Podle Sommerovy topografie bylo v Klatovském kraji zcela bez židovského osídlení pouze 6 z 51 dominií.

V Plzeňském kraji tomu bylo podobně. Podle údajů Sommerovy topografie vzniklo od roku 1793 zcela nové židovské osídlení pouze v 10 obcích z 97, v nichž žila alespoň jedna židovská rodina, a zaniklo ve 14. V případě vzniku šlo opět v převážné míře o obce a dominia s jednou nebo dvěma nově vykazovanými židovskými rodinami, s výjimkou obce Mchov na dominiu Staré Sedliště se šesti nově usedlými rodinami. Také v případě zániku židovského osídlení se zpravidla jednalo o obce a dominia, na nichž roku 1793 žily jedna nebo dvě rodiny. Pouze na dominiích Šťáhlavy – Nebílovy a Planá – Kočov ubyly čtyři, resp. tři rodiny, které však nežily pohromadě, ale roztroušeně po vsích těchto dominií. Zcela bez židovského osídlení bylo 10 z 54 dominií.

V uvedeném období tedy nedocházelo v Klatovském a Plzeňském kraji k masivnějším přesunům židovských komunit, ale spíše k nárůstu populace v místech, v nichž byli Židé usídleni již roku 1793. Zajímavé však je, že k tomuto nárůstu rozhodně nedocházelo rovnoměrně. Na většině dominií byl zanedbatelný a na některých, i když spíše výjimečně, docházelo i k úbytku židovských rodin. Vyjma deseti výše zmíněných dominií, na nichž židovské osídlení zcela zaniklo, došlo v obou krajích k částečnému snížení počtu rodin pouze na dvanácti dalších dominiích, přičemž opět většinou šlo o snížení počtu rodin o jednu či dvě. Výjimku tvoří panství města Plzeň s úbytkem pěti rodin, panství Merklín – Ježovy – Ptenín s úbytkem čtyř rodin a panství Mirošov a Štěnovice, obě s úbytkem tří rodin.

Uvádím-li, že na většině dominií nebyl přírůstek nijak výrazný, lze to ilustrovat na skutečnosti, že pouze na 31 dominiích ze 105 se navýšil počet rodin o více než 2 rodiny, z toho na 15 dominiích se pohybovalo navýšení v rozmezí 3–5 rodin a pouze na zbývajících 16 dominiích překročil přírůstek počet 5 rodin, přičemž na některých z nich skutečně výraznou měrou (viz Tabulka 1 a 2). Z těchto čísel je zřejmé, že nárůst židovské populace nebyl rovnoměrný, ale docházelo k němu ve větší míře pouze na některých dominiích. Z faktu, že na některých dominiích se počet Židů nezvyšoval, nebo zvyšoval jen minimálně, zatímco na jiných došlo k výraznému navýšení, lze usuzovat, že muselo docházet k poměrně značné migraci jednotlivců či celých rodin.^{72]} Případné potvrzení tohoto předpokladu by však vyžadovalo hlubší výzkum za využití dalších pramenů.

72] K mobilitě židovského obyvatelstva viz např. práce uvedené v pozn. č. 11.

Pokud se pokusíme v údajích pro jednotlivá dominia či obce nalézt nějaké zákonitosti, podle nichž se řídil růst židovské populace, zjistíme, že je to velice obtížné. K největšímu nárůstu sice docházelo celkem logicky v místech, kde už bylo větší židovské osídlení roku 1793, ovšem rozhodně to nebylo pravidlem. V Klatovském kraji si tak můžeme povšimnout např. dominií Poběžovice (počet židovských rodin 38/z toho uváděný přírůstek jen +2), Chudenic – Dolany (31/+4) nebo Žinkovy (15/+1) a v Plzeňském kraji dominií Malešice – Kozolupy (46/+8), Spálené Poříčí (33/+5), Hradiště /u Blovic/ (31/+7). Naopak, na jiných dominiích, na nichž byla dříve židovská populace nižší, došlo k jejímu velice výraznému zesílení, někdy dokonce více než ke zdvojnásobení – např. Lužany (počet židovských rodin 26/z toho přírůstek +16), Mutěnin (24/+11), Kolinec (17/+11), Kanice – Radonice (15/+9), Prašný Újezd (40/+23) nebo Hřešihlavy (31/+16).

Tabulka 1 – Přehled dominií Klatovského kraje s největším uváděným zastoupením židovských rodin a jejich přírůstkem mezi rokem 1793 a polovinou třicátých let 19. století

Dominia s největším počtem židovských rodin		Dominia s nejvyšším přírůstkem židovských rodin ¹		Dominia s největším odhadovaným procentuálním zastoupením Židů ²	
Bystrice nad Úhlavou	129	Bystrice nad Úhlavou	50	Podhůř	25,14 %
Kopec	42	Lužany	16	Újezdec	22,73 %
Dolní Lukavice	41	Kopec	13	Kopec	22,47 %
Poběžovice	38	Kolinec	11	Chlístov	11,46 %
Chudenic – Dolany	31	Mutěnin	11	Chotiměř	9,41 %
Lužany	26	Kanice – Radonice	9	Poběžovice	8,83 %
Mutěnin	24	Dlažov	8	Lužany	8,47 %
Horšovský Týn	23	Dolní Lukavice	7	Osvračín	8,01 %
Kout – Trhanov	20	Kout – Trhanov	7	Drslavice	7,24 %
Kolinec	17	Červené Poříčí	5	Kolinec	6,35 %
Kanice – Radonice	15	Horšovský Týn	5	Kanice – Radonice	6,25 %
Žinkovy	15	Týnec – Bešiny	5	Nahošice	5,47 %

¹ Údaj vyjadřuje rozdíl mezi počtem rodin uváděným Sommerovou topografií a počtem uváděným soupisem z roku 1793.

² K výpočtu přibližného procentuálního zastoupení Židů viz Příloha 1.

Tabulka 2 – Přehled dominií Plzeňského kraje s největším uváděným zastoupením židovských rodin a jejich přírůstkem mezi rokem 1793 a polovinou třicátých let 19. století

Dominia s největším počtem židovských rodin		Dominia s nejvyšším přírůstkem židovských rodin ¹		Dominia s největším odhadovaným procentuálním zastoupením Židů ²	
Tachov	[126] ³	Tachov	[41] ⁴	Hřešihlavy	46,12 %
Chodová Planá	84	Bezručice	26	Prašný Újezd	30,05 %
Bezručice	76	Prašný Újezd	23	Nové Sedliště	25,27 %
Bor	61	Bor	22	Kořen	24,14 %
Malesice – Kozolupy	46	Staré Sedliště	17	Újezd nade Mží	17,05 %
Nové Sedliště	46	Hřešihlavy	16	Nedražice	15,71 %
Prašný Újezd	40	Nové Sedliště	15	Poutnov	14,65 %
Spálené Poříčí	33	Chodová Planá	13	Rochlov	13,75 %
Terešov	32	Luhov – Líšťany	10	Labuť	10,98 %
Hradiště (u Blovic)	31	Terešov	10	Schönwald	9,79 %
Hřešihlavy	31	Nedražice ⁵	8	Chodová Planá	9,56 %
Luhov – Líšťany	30	Plasy	8	Svojšín – Ošelín	9,14 %

¹ Viz pozn. č. 1 k Tabulce 1.

² Viz pozn. č. 2 k Tabulce 1.

³ Viz pozn. č. 29 k tabulce v Příloze 1.

⁴ Viz pozn. č. 30 k tabulce v Příloze 1.

⁵ Přírůstek 8 rodin měla celkem 4 dominia (kromě Nedražic a Plas též Schönwald a Malesice – Kozolupy). Přednost byla v této tabulce dána dvěma z nich, u nichž tento přírůstek znamenal větší procentuální nárůst, tj. těm, na nichž v minulosti žil menší počet Židů.

Zajímavé je také porovnat nárůst židovské populace ve městech a městečkách a ve vsích. Pomíneme-li královská města (Domažlice, Klatovy, Plzeň, Rokycany a Stříbro), v nichž už tak malý počet Židů spíše stagnoval, zjistíme, že právě v poddanských městech a městečkách nejčastěji docházelo k výraznějšímu růstu židovské populace, zejména pak samozřejmě v těch, kde už dříve byla židovská populace silnější. Ovšem, i zde můžeme najít výjimky, např. Dolní Nýrsko (počet židovských rodin 24/z toho uváděný přírůstek +1), Poběžovice (30/+4), Švihov (17/-2), Radnice (10/+2), Spálené Poříčí (18/+1), Staré Sedliště (12/+1) nebo Město Touškov (9/0). V celkovém srovnání s vesnicemi však nejde o žádný závratný rozdíl.⁷³ Odhadovaný procentuální nárůst počtu židovských rodin totiž mezi rokem 1793 a třicátými léty 19. století činil dle zkoumaných pramenů v Klatovském kraji u měst a městeček 43 % a u vsí 39 %,

⁷³ Rozdíl tkví především v tom, že zatímco u vsí se nárůst rozprostřel do většího množství lokalit, u měst a městeček byl koncentrován do menšího počtu sídel, a tak v jednotlivých městečkách přibývalo v průměru více rodin, než přibývalo v průměrné lokalitě venkovské.

v Plzeňském kraji pak u měst a městeček 42 % a u vsí 36 %.^{74]} Vzhledem k tomu, že se Židé nejčastěji živili obchodem a dalšími profesemi, jimž se nejlépe dařilo v městském prostředí, dalo by se naopak očekávat, že počet Židů v městech bude růst podstatně rychleji. O tom ostatně svědčí mohutný odliv Židů z venkova do měst po roce 1849.^{75]}

Skutečnost, že nárůst židovské populace neprobíhal rovnoměrně, nasvědčuje tomu, že Židé nebyli limitováni pouze zákonnými ustanoveními, ale že možnosti rozvoje jejich komunit do značné míry závisely také na jejich vztahu s vrchnostmi a jejich úředníky, kteří mohli klást jejich snahám překážky, zaujímat k nim neutrální postoj nebo je naopak podporovat. To by mohlo být možným vysvětlením faktu, že se na některých dominiích židovská komunita po roce 1793 úspěšně rozrůstala a na jiných stagnovala, přestože objektivní podmínky pro jejich rozvoj se nám na nich mohou zdát podobné.^{76]} Roli však mohly sehrát i jiné lokální autority, jako např. představitelé měst a městeček, v nichž Židé žili. Tomu by mohla napovídat skutečnost, že v některých případech panovala zcela odlišná situace i v rámci jednoho dominia. Tak např. na panství Bystřice nad Úhlavou byl roku 1793 největší počet rodin v městečku Dolní Nýrsko (23 rodin), dále ve Strážově (18) a Janovicích nad Úhlavou (13). Všechna tato městečka ležela poměrně blízko sebe. Zatímco ve Strážově se počet rodin od roku 1793 dle údajů Sommerovy topografie zvýšil o 23 rodin a v Janovicích nad Úhlavou o 8 rodin, tak v Dolním Nýrsku pouze o 1 rodinu.^{77]} Na rozdíl od situace jednotlivých dominií v rámci krajů, u nichž máme k dispozici poměrně široký vzorek dat, nelze v případě městeček v rámci jednoho dominia na základě jednoho příkladu činit rozsáhlejší závěry. Svou roli v tomto případě totiž mohly sehrát i jiné faktory, které by mohl odhalit až detailnější výzkum.

74] Uváděné hodnoty jsou přibližné. S naprostou přesností je nelze stanovit např. z toho důvodu, že u některých měst a vsí neznáme zcela přesný počet židovských rodin (viz pozn. č. 84). Odhaduji však, že případná odchylka bude u měst a městeček činit max. 2 % a u vsí, u nichž pracujeme s větším vzorkem, bude ještě nižší.

75] Viz např. T. PĚKNÝ, *Historie Židů*, s. 126.

76] Mám tím na mysli především takové podmínky, které jsou měřitelné – např. velikost židovské komunity roku 1793, velikost sídla, vzdálenost od lokálních administrativních a obchodních center apod.

77] Obdobné příklady se obtížně hledají, protože na málokterém panství bylo větší množství městeček se židovským osídlením. Dalším příkladem by mohla být dvě podobně velká městečka: Bezručice (s 13 židovskými rodinami) a Lestkov (7) na panství Bezručice. Od roku 1793 v prvním přibýlo 10 rodin a ve druhém žádná. Zde však mohl sehrát roli především větší význam Bezručic jakožto centra dominia.

Možnosti zvyšování počtu židovských rodin na příkladu panství Bystřice nad Úhlavou

Výše zmíněné panství Bystřice nad Úhlavou, na němž žilo nejvíce Židů ze všech dominií obou krajů a na němž jich od roku 1793 také nejvíce přibýlo, nám poskytuje i zajímavý vhled do toho, jakým způsobem docházelo k navyšování počtu židovských rodin v průběhu první poloviny 19. století. V archívním fondu Velkostatek Bystřice nad Úhlavou se totiž jako v jednom z mála velkostatkových fondů Státního oblastního archívu v Plzni dochovala úřední kniha, v níž byla systematicky evidována svatební povolení udělená Židům od devadesátých let 18. století až do roku 1834.^{78]} Tato evidence nezaznamenávala rodiny, které na panství skutečně žily, ale takové, které zde měly familiantské právo (resp. zde jejich otcové získali právo uzavřít sňatek). Nutno však říci, že tyto dvě skupiny se z převážné části překrývaly, a tak i počty židovských rodin jsou podobné jako ve sčítání z roku 1793, podle něž na panství žilo 79 rodin. Podle evidenční knihy patřilo k panství Bystřice nad Úhlavou v polovině 90. let 18. století 76 familiantů, z toho 65 žilo na panství Bystřice a 11 mimo panství. Jejich rozložení do jednotlivých obcí bylo podobné jako v soupisu židovských rodin z roku 1793.^{79]} Dále bylo do knihy od roku 1799 do roku 1834 zaznamenáno dalších 90 svatebních povolení. Většina z nich byla vydána na již existující familiantské místo, které bylo v držení otce žadatele nebo na uvolněné místo po jiném familiantovi. Některé záznamy jsou nejasné a zbývající zaznamenávají udělení svatebního povolení, na jehož základě byly založeny nové rodiny, o něž se navyšoval dosavadní počet. Do roku 1834 jsem napočítal minimálně 32 nových rodin, což je méně, než vyplývá ze srovnání údajů Sommerovy topografie a soupisu z roku 1793.^{80]} Pokud jsou tedy údaje Sommerovy topografie správné, zdá se být pravděpodobné, že na panství žily ještě další rodiny, například takové, jejichž otcové získali právo uzavřít sňatek na jiných dominích.

Zajímavé je také sledovat, jakým způsobem docházelo ke zvýšení počtu rodin na panství. Z nově přibývajících rodin bylo svatební povolení uděleno 3 mužům na základě doplnění počtu 648 chybějících venkovských familiantských míst v Čechách.^{81]} Tito muži získali dědičné familiantské právo. Dalším

78] SOA v Plzni, Vs Bystřice nad Úhlavou, inv. č. 187. Kromě evidence svatebních konsensů jsou zde evidováni od roku 1807 též obřezaní chlapci, narozené dívky a zemřelí.

79] V Janovicích nad Úhlavou žilo 10 rodin, v Dolním Nýrsku 18, v Horním Nýrsku 1, ve Strážově 19, v Prapořišti 4, v Hluboké 1, ve Slavikovicích 1, v Milencích 1, v Dešenicích 7 a ve Zdeslavi 3 (srov. údaje v Příloze 1).

80] Sommerova topografie uvádí 129 rodin, což znamenalo oproti roku 1793 přírůstek 50 rodin. Sám jsem na základě evidenční knihy dospěl k minimálnímu celkovému počtu 108 rodin. Je možné, že některé nejasné zápisy se mohly rovněž týkat nových rodin, ale jde jen o několik záznamů, které by počet rodin mohly zvětšit maximálně asi o deset.

81] Tato tři povolení byla udělena v letech 1799–1801 (v každém roce jedno). Stalo se tak na základě dvorského dekretu z 10. srpna 1799 (viz pozn. č. 47 a související text).

6 bylo povolení uděleno na základě toho, že provozovali řemeslo (1 sklenář, 2 řezníci a 3 krejčí) a zbývajícím 23 z toho důvodu, že se živili obděláváním půdy. Některým z výše uvedených se později podařilo získat i uvolněné familiantské místo. Největší zájem o udělení svatebního souhlasu bez získání familiantského práva byl zaznamenán po vydání systemálního patentu z roku 1797, konkrétně od roku 1799 zhruba do roku 1810. V následujících letech už se tento druh povolení objevuje spíše výjimečně a většina udělených povolení byla spojena s familiantským právem. Teprve další detailnější výzkum by mohl vysvětlit, zda ke snížení rychlosti růstu počtu nových židovských rodin vedlo především uspokojení potřeb Židů v minulých letech, nebo nějaký jiný důvod, např. přísnější regulace ze strany vrchnosti či státu.

Celkový obraz židovského osídlení Klatovského a Plzeňského kraje dle údajů Sommerovy topografie

Sommerova topografie nám umožňuje nejen získat velice dobrý přehled o podobě židovského osídlení západních Čech ve třicátých letech 19. století, ale oproti starším soupisům Židů nám navíc dovoluje učinit si přibližnou představu o poměru židovské populace vůči celkové populaci jak v jednotlivých obcích, tak na jednotlivých dominiích (viz Příloha č. 2, Obrázek 1 a 2). Díky těmto a dalším údajům lze sledovat společné rysy, ale i rozdíly, v židovském osídlení Klatovského a Plzeňského kraje (viz Tabulka 3).

Tabulka 3 – Srovnání základních údajů pro Klatovský a Plzeňský kraj

	Klatovský kraj	Plzeňský kraj
Počet dominií dle Sommerovy topografie	51	54
Počet židovských rodin	586	904
Odhadovaný přibližný počet Židů ¹	3223	4972
Počet všech obyvatel bez rozdílu vyznání	176 997 ²	213 112 ³
Odhadované přibližné procentuální zastoupení Židů v celkové populaci	1,82 %	2,33 %
Počet obcí s židovským osídlením	123	97
Počet obcí, v nichž bylo uváděno židovské osídlení v Sommerově topografii, zatímco roku 1793 žádné	22	10
Počet obcí, v nichž bylo uváděno židovské osídlení roku 1793, zatímco v Sommerově topografii žádné	12	14
Počet dominií, v nichž bylo uváděno židovské osídlení v Sommerově topografii, zatímco roku 1793 žádné	2	1
Počet dominií, v nichž bylo uváděno židovské osídlení roku 1793, zatímco v Sommerově topografii žádné	5	5

Počet dominií, na nichž dle Sommerovy topografie nežili žádní Židé	6	10
Počet židovských rodin roku 1793 na dominiích náležejících ke Klatovskému a Plzeňskému kraji ve třicátých letech 19. století ⁴	418	655
Přírůstek židovských rodin od roku 1793 do třicátých let 19. století dle uváděných údajů	168	249
Přírůstek židovských rodin od roku 1793 do třicátých let 19. století procentuálně dle uváděných údajů	40,19 %	38,02 %

¹⁾ Nejde o přesný počet, ale o výpočet, který spočívá ve vynásobení počtu rodin koeficientem 5,5 a zaokrouhlení na celá čísla. K tomu viz pozn. č. 26.

²⁾ Viz pozn. č. 21 k tabulce v Příloze I.

³⁾ Viz pozn. č. 36 k tabulce v Příloze I.

⁴⁾ Hranice krajů se v devadesátých letech 18. století a třicátých letech 19. století mírně lišily. Tento údaj tedy nezaznamenává, kolik židovských rodin žilo v Klatovském a Plzeňském kraji v jejich hranicích z roku 1793, ale kolik rodin žilo roku 1793 na dominiích, která náležela ke Klatovskému a Plzeňskému kraji ve druhé polovině třicátých let 19. století. Proto se údaj také liší od počtu uvedeného ve studii k soupisu z roku 1793. Viz I. EBELOVÁ – M. ŘEZNIČEK – K. WOITSCHOVÁ – J. WOITSCH, *Etnografický atlas*, s. 51.

Z obrazové přílohy je zřejmé, že v Klatovském kraji žilo nejvíce Židů jižně od Klatov, tedy již vlastně v Pošumaví a na Šumavě, především pak na velkém panství Bystřice nad Úhlavou a na větším počtu menších dominií. Severně od Klatov se procentuální zastoupení Židů na dominiích až na výjimky pohybovalo mezi 1–2 %, ⁸²⁾ což zhruba odpovídalo krajskému průměru. Na východě kraje, kde většina území patřila ke třem větším panstvím Zelená Hora, Plánice a Nalžovy, bylo židovské osídlení podstatně řidší. Jedinou výjimkou byl statek Podhůř, který tvořila jediná vesnice. Podobná situace panovala i na západě, kde většina území patřila k velkým panstvím Kout – Trhanov, Horšovský Týn a panství královského města Domažlice. Výraznější ostrůvky židovského osídlení se nacházely kolem Kanic, Poběžovic a Mutěšina a na severu byly takovými ostrůvky malé statky Kopec a Nedražice. V Klatovském kraji tvořili Židé dle uvedených údajů přibližně 1,82 % z celkové populace.

V Plzeňském kraji bylo židovské osídlení rozložené ještě nerovnoměrněji než v kraji Klatovském. To bylo poznamenáno tím, že se zde nacházela velká panství královských měst (Plzeň, Rokycany a Stříbro) a především velmi rozsáhlá panství bývalých klášterů v Chotěšově, Kladrubech a Plasích, zrušených za Josefa II., a stále funkčního kláštera v Teplé, na nichž bylo židovské osídlení tradičně nepatrné. ⁸³⁾ Výraznějším centrem židovské populace bylo

⁸²⁾ Hustší osídlení bylo v této oblasti především na statku Lužany a na panství Dolní Lukavice.

⁸³⁾ Z mapy je zřejmé, že na těchto klášterních panstvích nežili vůbec žádní Židé nebo jen několik málo osob. Výjimkou je panství Plasy, u nějž je to však dáno tím, že až teprve po zavedení numeru clausu byla k Plasům připojena Dolní Bělá, což bylo jediné místo, v němž Židé na tomto rozsáhlém panství žili.

severovýchodně od Plzně Radnicko, zejména pak trojice blízko sebe ležících menších statků Hřešihlavy, Prašný Újezd a Terešov. Velice silné osídlení se nacházelo také mezi Plzní a Stříbrem a na západě kraje se pak střídala dominia s hustým židovským osídlením (zejména Tachov, Chodová Planá, Bor, Svojšíň – Ošelín či Bezdrůžice) s dominií, kde nežili téměř žádní Židé. Procentuální zastoupení Židů v Plzeňském kraji bylo větší než v Klatovském a dle uvedených údajů mělo činit přibližně 2,33 %.

V obou krajích platilo, že ve městech a městečkách žila zhruba třetina Židů a zbývající dvě třetiny ve vsích.^{84]} Zajímavá je také otázka, na jak velkých dominiích žilo nejvíce Židů. Vydělíme-li uváděný celkový počet obyvatel krajů počtem v nich ležících dominiích, dojdeme k závěru, že průměrně velké dominiium by mělo v Klatovském kraji přibližně 3470 obyvatel a v Plzeňském kraji 3947 obyvatel. V tabulkách 4 a 5 jsou tato dominia rozdělena do dvou, resp. čtyř kategorií. Nahoře je uvedeno množství dominií s nižším počtem obyvatel, než byl vypočtený krajský průměr, a dole s vyšším počtem obyvatel. Následují informace o tom, kolik obyvatel celkově na těchto dominiích žilo, kolik židovských rodin, jak se na nich měl změnit počet židovských rodin od roku 1793 a jaké bylo odhadované procentuální zastoupení Židů na těchto dominiích. Z níže uvedených tabulek je zřejmé, že na podprůměrně lidnatých dominiích žilo celkově zhruba čtyřikrát méně obyvatel, ale přibližně stejně židovských rodin jako na nadprůměrně lidnatých dominiích. Z toho zákonitě vyplývá, že procentuální zastoupení Židů na těchto menších dominiích bylo výrazně vyšší.

Tabulka 4 – Zastoupení Židů na dominiích Klatovského kraje dle jejich velikosti

Počet obyv. dominia	Počet dominií	Počet obyv.	Počet žid. rodin	Změna stavu žid. rodin	% žid. obyv.	Počet dominií	Počet obyv.	Počet žid. rodin	Změna stavu žid. rodin	% žid. obyv.
1–1735	36	37 194	276	+87	4,08 %	29	20 648	199	+67	5,30 %
1736–3470						7	16 546	77	+20	2,56 %
3471–5205	15	139 803	310	+81	1,22 %	3	13 875	34	+5	1,35 %
5206 a více						12	125 928	276	+76	1,21 %

84] V Klatovském kraji žilo ve městech a městečkách kolem 194 rodin z 586 a v Plzeňském kolem 282 rodin z 904. Zcela přesné číslo nelze stanovit, protože ne u všech měst a městeček je v Sommerově topografii uveden počet židovských rodin (viz např. Chudenice, Koloveč, Poleň nebo Merklín). Tam, kde nemám přesný údaj ze Sommerovy topografie, přebírám údaj ze sčítání Židů z roku 1793, aby bylo možné si vytvořit alespoň přibližnou představu. Ačkoli není výpočet úplně přesný, nejisté údaje představují tak malý vzorek, že nemohou výraznou měrou posunout poměr 1 ku 2 mezi městskou a vesnickou populací.

Tabulka 5 – Zastoupení Židů na dominiích Plzeňského kraje dle jejich velikosti

Počet obyv. dominia	Počet dominií	Počet obyv.	Počet žid. rodin	Změna stavu žid. rodin	% žid. obyv.	Počet dominií	Počet obyv.	Počet žid. rodin	Změna stavu žid. rodin	% žid. obyv.
1–1973	35	43 530	443	+137	5,60 %	27	22 857	375	+128	9,02 %
1974–3947						8	20 673	68	+9	1,81 %
3948–5921	19	169 582	461	+112	1,50 %	6	30 264	164	+24	2,98 %
5922 a více						13	139 318	297	+88	1,17 %

Zajímavého výsledku se také dobereme, rozdělíme-li dominia podle lidnatosti do čtyř kategorií. Zjistíme tak, že nejvíce židovských rodin žilo na největších panstvích a také na těch nejmenších statcích, méně pak na dominiích střední velikosti. Z tohoto zjištění však nelze vyvozovat obecné závěry, pokud nezískáme data z více krajů, která by tento trend potvrdila, nebo naopak relativizovala. Mimořádně zajímavé je ovšem opravdu velmi vysoké procentuální zastoupení židovského obyvatelstva na malých statcích, které v Klatovském kraji činilo přibližně přes 5 % a v Plzeňském kraji dokonce přes 9 % z celkové uváděné populace těchto dominií. Domnívám se, že to mohlo být způsobeno tím, že právě pro majitele těchto menších statků mohli být Židé významným zdrojem příjmů, a tak jim někteří z nich mohli vytvářet vhodnější podmínky pro rozvoj jejich komunity, než tomu bylo na většině rozlehlejších panství s velkým množstvím poddaných, odvádějících majiteli stálé platy, a velkým režijním hospodářstvím vrchnosti. Jistě ani pro vlastníky těchto velkých panství, zvláště těch, na nichž žila silnější židovská komunita, nebyl hospodářský užitek, plynoucí ze židovských obyvatel, zanedbatelný, ale nepochybně pro ně nebyl v poměrném vyjádření tak významným zdrojem příjmů, jako tomu bylo právě na malých statcích. Samozřejmě, tuto hypotézu, stejně jako mnohé další, nelze zevšeobecňovat bez hlubší analýzy, kterou tato práce ani nemůže přinést.

Otázky namísto závěru

Záměrem této práce bylo především co nejdůkladněji zmapovat židovské osídlení Klatovského a Plzeňského kraje kolem poloviny třicátých let 19. století, aby tím byl dán základ budoucímu důkladnějšímu bádání o vývoji židovského osídlení západních Čech v první polovině 19. století a do určité míry i v době starší. Až díky němu by pak mohly být zodpovězeny některé závažné otázky, které zčásti přináší tato práce a zčásti byly dotknuty jinými autory již dříve. K těm nejzajímavějším patří např.:

Došlo k výraznějšímu nárůstu židovské populace v Čechách až v důsledku uvolnění poměrů v závěru 18. století, anebo navzdory přísným protizidovským zákonům ztlačně rostla již v průběhu 18. století?

Docházelo k jejímu nárůstu zcela v mezích tehdy platných zákonů, anebo s pomocí jejich obcházení? Pokud platí druhý případ, jak rozsáhlé a běžné toto obcházení bylo a jakým způsobem bylo prováděno?

Do jaké míry mohly vrchnosti regulovat židovskou populaci na svých dominiích? Byly v tomto ohledu pouhými vykonavateli politiky státu, anebo mohly do procesu aktivně vstupovat a vytvářet vhodné podmínky k rozvoji židovských komunit v rámci dominia, nebo je naopak postupně omezovat? Nebo v tomto procesu dokonce hrály dominantní roli? A lišily se výraznější měrou možnosti vrchností v tomto směru v 18. století a v první polovině 19. století?

Do jaké míry měli možnost výběru samotní Židé? Byli zcela v rukou státní moci či vrchností, anebo si mohli některá dotčená práva i vynucovat? A jakými prostředky? Do jaké míry si mohli vybrat lokalitu, v níž chtěli žít, a do jaké míry byli v tomto ohledu odkázáni na blahovůli vrchností?

K tomu, abychom v budoucnu dokázali na tyto otázky alespoň zčásti zodpovědět, bude třeba získat údaje z celé řady dalších pramenů. Jistě by bylo užitečné obdobným způsobem zpracovat ostatní díly Sommerovy topografie,^{85]} ale i další prameny celostátní, resp. celozemské povahy. Zároveň však bude nezbytné věnovat se detailně vývoji židovského osídlení na konkrétních dominiích a pokusit se ho nejen popsat, ale rovněž osvětlit procesy, které tento vývoj provázely. Tato práce by pak mohla mimo jiné napomoci k výběru dominií s nejzajímavějším vývojem židovského osídlení pro další zkoumání. Je však nutno podotknout, že tento výběr bude do velké míry závislý na stavu dochování pramenů, který bohužel není zejména pro starší dobu příliš dobrý.

Jewish settlement in the Klatovy and Plzeň regions around the mid-1830s. Sommer's topography as a statistical source for the history of Jews in the Czech lands

Summary

While a good outline of the Jewish population in Bohemia at the turn of the 18th and 19th centuries is available, the time before the 1850s is covered only by a limited amount of sources. A significant exception is Sommer's Topography of Bohemia. Although this work cannot be considered perfectly accurate and it does not provide by far as detailed information as earlier sources do, it

^{85]} Zde je však limitujícím faktorem skutečnost, že jednotlivé díly Sommerovy topografie dělí značná časová prodleva, protože vycházely postupně v letech 1833–1849.

still may help to get at least a basic idea about the settlement situation in individual regions, domains and localities. This paper deals specifically with the Klatovy and Pilsen regions and the localities within. For these two regions, the Topography records the situation around the mid-1830s. A detailed overview of Jewish settlement in the specific places according to Sommer's Topography is provided in the Appendices.

Apart from a few exceptions, Sommer's Topography does not contain data on the exact number of Jews living in the specific localities. Only the numbers of families are provided. For the purposes of the present paper, an approximate estimation of the number of individuals is acquired by multiplication of the number of families by the coefficient of 5.5. The coefficient is an expression of the estimated average number of members of a single family. Therefore, the numbers of people in specific places cannot be accurate and they serve only to provide a basic idea. They will be more relevant in cases of larger units like the individual domains and regions. Sommer's Topography does give the total number of all people living in the specific localities, which enables us to estimate at least an approximate percentage of Jewish population in those places. The case of the Klatovy and Pilsen regions has shown that most Jews lived either in small domains consisting of a couple of villages, or conversely in the largest manors. The percentage of Jewish population was the greatest in the smallest domains.

An important part of the article is a comparison of the data from Sommer's Topography with the register of Jewish populace from 1793. This comparison reveals that Jewish population in both regions increased by approximately 40% since 1793. This was a development usual in places with Jewish presence already by 1793. Newly established Jewish communities represent only a small number and comparatively few communities disappeared within this time frame. The increase of the population was quite uneven. While in some domains the number of Jewish families more than doubled, in the majority of domains it tended to grow moderately or remained at a standstill. In some cases the number even decreased. Such marked differences between the specific domains were presumably brought about by different conditions. An additional part of the paper is an excursus into the development of the Jewish settlement in a large manor of Bystřice nad Úhlavou, where lived the most Jews of all the domains in Klatovy region and which experienced a marked increase of Jewish population since 1793. The excursus clearly demonstrates by which means the increase of Jewish families may have occurred.

It appears that the role of the specific domains, or their owners or clerks, respectively, may indeed have been crucial in the entire process. To determine the extent of that role will be the task of future research.

Příloha 1 – Tabulkový přehled židovského osídlení Klatovského a Plzeňského kraje podle údajů Sommerovy topografie

Údaje předkládané v tabulce vycházejí ze Sommerovy topografie Klatovského a Plzeňského kraje a vztahují se k době okolo poloviny třicátých let 19. století. Data jsou přejímána ze Sommerovy topografie a pouze výjimečně jsou upravována na základě dalších pramenů či pomocí odhadu nebo výpočtu. Děje se tak především v případech, kdy některé údaje v Sommerově topografii chybí, nebo nejsou jednoznačné. Na tyto případy je zpravidla upozorněno pomocí poznámky. Výjimkou jsou obecné zásady pro úpravu získaných dat, které uvádím na tomto místě a nebylo by účelné je opakovat u každého záznamu. Nejistá a odhadnutá data jsou uváděna v hranatých závorkách. Vzhledem k době vzniku topografie nelze data považovat za dokonale přesná, ani nelze vyloučit, že v budoucnu mohou některé údaje být v rámci výzkumu vývoje židovského osídlení jednotlivých dominií korigovány na základě poznatků získaných z dalších pramenů. V tuto chvíli by však bylo časově neúnosné provádět taková srovnání pro účely předkládané práce.

V případech, že v Sommerově topografii nesouhlasí celkový údaj o počtu židovských rodin pro celé dominium se součtem údajů pro jednotlivé obce tohoto dominia, ponechávám v rubrice pro dané dominium údaj uvedený v Sommerově topografii pro celé dominium, nikoli součet údajů pro jednotlivé obce. Celkový počet židovských rodin v krajích je dán součtem rubrik pro celá dominia.

Procentuální vyjádření poměru Židů vůči celkové populaci je přibližným odhadem a je až na výjimky^{86]} vypočteno tak, že počet židovských rodin je vynásoben koeficientem 5,5^{87]} a následně vydělen uvádným celkovým počtem obyvatel daného dominia či obce. Tam, kde nebyl v Sommerově topografii uveden přesný počet rodin v obci, neuvádím ani odhad procentuálního zastoupení Židů.

Jednotlivá dominia a obce označuji čísly, podle nichž se lze orientovat v mapách zobrazených v Příloze 2. Obce, v nichž je zaznamenáno židovské osídlení pouze roku 1793, ale v Sommerově topografii nikoli, ponechávám bez číselného označení a do map je nezanáším.

Mezi hranicemi krajů roku 1793 a ve třicátých letech 19. století byly drobné rozdíly. Do tabulek pro jednotlivé kraje zanáším dominia a obce dle jejich příslušnosti k danému kraji v době vydání Sommerovy topografie. V případě, že se roku 1793 příslušnost ke kraji lišila, uvádím to v poznámce. Obdobně činím i u některých obcí, u nichž se od roku 1793 změnila jejich příslušnost k dominium.

86] Výjimky se týkají např. dominií vyjmenovaných v pozn. č. 26.

87] Ke způsobu stanovení koeficientu viz pozn. č. 26.

Klatovský kraj

Číslo dominia (obec)	Dominium (obec)	Počet žid. rodin dle Sommera	Počet všech obyvatel	Přibližné % židovských obyvatel ¹	Počet rodin 1793 ²	Změna stavu 1793/ Sommer ³
1	Klatovy	2	6757	0,24 %⁴	1	+1
1/1	Klatovy	[2] ⁵	5457	0,20 %	1	[+1]
2	Obytce	6	2350	1,40 %	5	+1
2/1	Obytce	1	516	1,07 %	3	-2
2/2	Kydliny	1	316	1,74 %	1	0
2/3	Bolešiny	1	345	1,59 %	1	0
2/4	Myslovice	2	395	2,78 %	0	+2
2/5	Kvaslice	1	67	8,21 %	0	+1
3	Plánice – Lovčice	0	7149	0,00 %	1	-1
	<i>Plánice</i>	<i>0</i>	<i>1424</i>	–	<i>1</i>	<i>-1</i>
4	Zelená Hora	2	7145	0,15 %	1	+1
4/1	Klášter	2	409	2,69 %	1	+1
5	Podhůř	8	175	25,14 %	8	0
5/1	Podhůř	8	175	25,14 %	8	0
6	Nalžov⁶	6	4941	0,67 %	7	-1
6/1	Nalžov ⁷	1	397	1,39 %	2	-1
6/2	Stříbrné Hory	[1] ⁸	727	0,76 %	0	[+1]
6/3	Těchonice	1	222	2,48 %	1	0
6/4	Strážovice	1	209	2,63 %	1	0
6/5	Zavlekov	2	372	2,96 %	2	0
	<i>Tedražice</i>	<i>0</i>	<i>308</i>	–	<i>1</i>	<i>-1</i>
7	Nový Čestín	4	473	4,65 %	5	-1
7/1	Nový Čestín	4	58	37,93 %	4	0
	<i>Kocourov</i>	<i>0</i>	<i>222</i>		<i>1</i>	<i>-1</i>
8	Újezdec	5	121	22,73 %	4	+1
8/1	Újezdec	5	121	22,73 %	4	+1
9	Hradiště (u Klatov)	0	83	0,00 %	2	-2
	<i>Hradiště</i>	<i>0</i>	<i>83</i>	–	<i>2</i>	<i>-2</i>
10	Bernartice	2	203	5,42 %	1	+1
10/1	Bernartice	2	203	5,42 %	1	+1
11	Jindřichovice – Svinná	2	481	2,29 %	1	+1
11/1	Jindřichovice	2	298	3,69 %	1	+1
12	Malonice	1	379	1,45 %	1	0

Číslo dominia (obce)	Dominium (obec)	Počet žid. rodin dle Sommera	Počet všech obyvatel	Přibližné % židovských obyvatel ¹	Počet rodin 1793 ²	Změna stavu 1793/ Sommer ³
12/1	Malonice	1	327	1,68 %	1	0
13	Tajanov	1	103	5,34 %	1	0
13/1	Tajanov	1	103	5,34 %	1	0
14	Nemilkov⁶	1	485	1,13 %	1	0
14/1	Nemilkov	[1] ²	275	2,00 %	1	[0]
15	Čachrov⁶	4	777	2,83 %	4	0
15/1	Čachrov	4	264	8,33 %	4	0
16	Chlistov	8	384⁹	11,46 %	5	+3
16/1	Chlistov	8	480	9,17 %	5	+3
17	Mlázovy⁶	4¹⁰	732	3,01 %	4	0
17/1	Mlázovy	1	295	1,86 %	1	0
17/2	Boříkovy ¹¹	2	196	5,61 %	3	-1
18	Kolinec	17¹⁰	1472	6,35 %	6	+11
18/1	Kolinec	16	991	8,88 %	6	+10
19	Klenová	3	709	2,33 %	1	+2
19/1	Klenová	2	376	2,93 %	1	+1
19/2	Javor	1	244	2,25 %	0	+1
20	Týnec – Běšiny	9	6332	0,78 %	4	+5
20/1	Týnec	2	544	2,02 %	1	+1
20/2	Malá Víska	1	286	1,92 %	0	+1
20/3	Neznašovy ¹²	4	264	8,33 %	3	+1
20/4	Běšiny	1	632	0,87 %	0	+1
20/5	Číhaň	1	304	1,81 %	0	+1
21	Bystřice nad Úhlavou	129	14299	4,96 %	79	+50
21/1	Bystřice nad Úhlavou	2	524	2,10 %	2	0
21/2	Horní Nýrsko	2	425	2,59 %	1	+1
21/3	Dolní Nýrsko	24	825	16,00 %	23	+1
21/4	Dešenice	17	1188	7,87 %	7	+10
21/5	Strážov	43	1474	16,04 %	18	+25
21/6	Zdeslav ¹³	5	165	16,67 %	4	+1
21/7	Janovice nad Úhlavou	21	1210	9,55 %	13	+8
21/8	Prapořiště	9	444	11,15 %	4	+5
21/9	Dobříkov	1	314	1,75 %	3	-2
21/10	Hluboká ¹⁴	1	550	1,00 %	2	-1
21/11	Slavikovice	4	375	5,87 %	1	+3

Číslo dominia (obce)	Dominium (obec)	Počet žid. rodin dle Sommera	Počet všech obyvatel	Přibližné % židovských obyvatel ¹	Počet rodin 1793 ²	Změna stavu 1793/ Sommer ³
	<i>Milence</i>	0	215	–	1	-1
22	Běhařov	13¹⁰	1709	4,18 %	10	+3
22/1	Běhařov	4	516	4,26 %	3	+1
22/2	Libkov	3	332	4,97 %	2	+1
22/3	Loučim	5	432	6,37 %	4	+1
22/4	Modlín	1	63	8,73 %	0	+1
22/5	Smržovice	2	289	3,81 %	1	+1
23	Miletice	2	611	1,80 %	3	-1
23/1	Miletice	1	348	1,58 %	1	0
23/2	Soustov	1	228	2,41 %	2	-1
24	Dlažov	13	1327	5,39 %	5	+8
24/1	Dlažov	11	656	9,22 %	3	+8
24/2	Nová Víska	1	223	2,47 %	0	+1
24/3	Spüle	1	338	1,63 %	2	-1
25	Bezděkov	5	1906	1,44 %	2	+3
25/1	Bezděkov	[5] ⁵	592	4,65 %	2	[+3]
26	Tětětice	0	156	0,00 %	0	0
27	Kout – Trhanov	20¹⁰	23820	0,46 %	13	+7
27/1	Kout na Šumavě	2	1083	1,02 %	0	+2
27/2	Kdyně	3	1813	0,91 %	4	-1
27/3	Hluboká ¹⁵	1	550	1,00 %	0	+1
27/4	Pocinovice	2	1033	1,06 %	3	-1
27/5	Všeruby	11	1133	5,34 %	6	+5
27/6	Trhanov	2	545	2,02 %	0	+2
28	Domažlice	3	9507	0,17 %	2	+1
28/1	Domažlice	3	6013	0,27 %	2	+1
29	Grafenried	0	1125	0,00 %	1	-1
	<i>Grafenried</i>	0	305	–	1	-1
30	Pivoň	0	2881	0,00 %	1	-1
	<i>Pivoň</i>	0	391	–	1	-1
31	Poběžovice	38	2366	8,83 %	36	+2
31/1	Poběžovice	30	1928	8,56 %	26	+4
31/2	Meclov	8 ¹⁶	341	–	8	-2
31/3	Ostrov ¹⁷		382	–	2	
32	Mutěnin	24	2806	4,28 %⁴	13	+11

Číslo dominia (obec)	Dominium (obec)	Počet žid. rodin dle Sommera	Počet všech obyvatel	Přibližné % židovských obyvatel ¹	Počet rodin 1793 ²	Změna stavu 1793/ Sommer ³
32/1	Mutěnin	[23] ¹⁸	944	13,40 %	12	[+11]
32/2	Bedřichov	1	107	5,14 %	0	+1
	<i>Mostek</i>	0	195	–	1	-1
33	Újezd Svatého Kříže	5	5618	0,43 %⁴	5	0
33/1	Bělá nad Radbuzou	[5] ²	1449	1,90 %	5	[0]
34	Kopec	42	1157	22,47 %⁴	29	+13
34/1	Prostiboř	42 ¹⁶	371	–	4	+13
34/2	Telice		367	–	11	
34/3	Darmyšl		356	–	14	
35	Horšovský Týn	23¹⁰	21344	0,59 %	18	+5
35/1	Pocinovice	4	240	9,17 %	5	-1
35/2	Čečovice	1	266	2,07 %	1	0
35/3	Staňkov	1	495	1,11 %	0	+1
35/4	Hostouň	2	1166	0,94 %	1	+1
35/5	Svržno	1	212	2,59 %	0	+1
35/6	Ostrov ¹⁹	4	154	14,29 %	0	+4
35/7	Pučlice	10	453	12,14 %	8	+2
35/8	Křenovy	1	185	2,97 %	1	0
	<i>Šlovice</i>	0	92	–	1	-1
	<i>Podražnice</i>	0	117	–	1	-1
36	Osvračín	8	549	8,01 %	7	+1
36/1	Osvračín	8	549	8,01 %	7	+1
37	Chotiměř	7	409	9,41 %	6	+1
37/1	Chotiměř	7	282	13,65 %	6	+1
38	Přívozec	2	911	1,21 %	2	0
38/1	Přívozec	1	283	1,94 %	2	-1
38/2	Lštění	1	428	1,29 %	0	+1
39	Nahošice	6	603	5,47 %	5	+1
39/1	Nahošice	5	324	8,49 %	3	+2
39/2	Bližejov	1	279	1,97 %	1	0
	<i>Iýrov</i>	0	120	–	1	-1
40	Kanice – Radonice	15	1320	6,25 %	6	+9
40/1	Kanice	7	481	8,00 %	5	+2
40/2	Hradiště	1	399	1,38 %	0	+1
40/3	Radonice	7	374	10,29 %	1	+6
41	Chudenice – Dolany	31	13247	1,17 %⁴	27	+4

Číslo dominia (obce)	Dominium (obec)	Počet žid. rodin dle Sommera	Počet všech obyvatel	Přibližné % židovských obyvatel ¹	Počet rodin 1793 ²	Změna stavu 1793/ Sommer ³
41/1	Švihov	17	1419	6,59 %	19	-2
41/2	Chudenice	14 ¹⁶	946	–	1	+6
41/3	Koloveč		863	–	1	
41/4	Poleň		524	–	1	
41/5	Zdeslav ²⁰		165	–	1	
41/6	Mezholezy		336	–	1	
41/7	Úboč		475	–	2	
41/8	Všepadly		406	–	1	
42	Drslavice		4	304	7,24 %	
42/1	Drslavice	4	304	7,24 %	2	+2
43	Červené Poříčí	13	4889	1,43 %⁴	8	+5
43/1	Červené Poříčí	13 ¹⁶	464	–	1	+5
43/2	Vřeskovice		511	–	1	
43/3	Nedaničky		103	–	1	
43/4	Roupov		475	–	3	
43/5	Kokšín		183	–	2	
44	Dolní Lukavice	41	5324	4,62 %⁴	34	+7
44/1	Dolní Lukavice	41 ¹⁶	818	–	10	+7
44/2	Chlum		303	–	2	
44/3	Řenče		292	–	2	
44/4	Střížovice		418	–	2	
44/5	Předence		97	–	4	
44/6	Dnešice		439	–	6	
44/7	Seč		358	–	3	
44/8	Letiny		370	–	2	
44/9	Chlumčany		446	–	3	
45	Lužany	26	1652	8,47 %⁴	10	+16
45/1	Lužany	26 ¹⁶	443	–	4	+16
45/2	Skočice		519	–	1	
45/3	Vlčí		355	–	5	
46	Přeštice – Žerovice	1	2362	0,72 %⁴	0	+1
46/1	Přeštice	1	1820	0,30 %	0	+1
47	Přichovice	3	1875	0,88 %	0	+3
47/1	Přichovice	2	459	2,40 %	0	+2
47/2	Horšice	1	411	1,34 %	0	+1

Číslo dominia (obec)	Dominium (obec)	Počet žid. rodin dle Sommera	Počet všech obyvatel	Přibližné % židovských obyvatel ¹	Počet rodin 1793 ²	Změna stavu 1793/Sommer ³
48	Merklín – Ježovy – Ptenín	11	5386	1,21 %⁴	15	-4
48/1	Merklín	11 ¹⁶	939	–	7	-4
48/2	Soběkury		353	–	1	
48/3	Otěšice		350	–	1	
48/4	Zemětice		235	–	2	
48/5	Čelákovy		210	–	1	
48/6	Buková		334	–	2	
48/7	Ježovy		368	–	1	
49	Žinkovy	15	4045	2,04 %	14	+1
49/1	Žinkovy	1	484	1,14 %	0	+1
49/2	Malinec	14	285	27,02 %	14	0
50	Měcholupy	1	1331	0,41 %	1	0
50/1	Měcholupy	1	321	1,71 %	1	0
51	Otín – Předslav – Habartice	0	907	0,00 %	1	-1
	<i>Předslav</i>	<i>0</i>	<i>436</i>	<i>0,00 %</i>	<i>1</i>	<i>-1</i>
51 dominií 123 obcí	Celkem	586	176997²¹	1,82 %	418	168

Plzeňský kraj

Číslo dominia (obce)	Dominium (obec)	Počet žid. rodin dle Sommera	Počet všech obyvatel	Přibližné % židovských obyvatel ¹	Počet rodin 1793 ²	Změna stavu 1793/ Sommer ³
52	Plzeň	3	15779	0,10 %	8	-5
52/1	Bušovice	3	404	4,08 %	8	-5
53	Radnice	15	5625	1,47 %	14	+1
53/1	Radnice	10	2218	2,48 %	8	+2
53/2	Darová	5 ¹⁶	178	–	1	-1
53/3	Kříše		353	–	5	
54	Rokycany	5	6490	0,42 %	4	+1
54/1	Rokycany	4	2854	0,77 %	1	+3
54/2	Čížkov	1	480	1,15 %	2	-1
	<i>Tymákov</i>	0	646	–	1	-1
55	Mirošov	2	3481	0,32 %	5	-3
55/1	Mirošov	2	919	1,20 %	5	-3
56	Osek	12	2165	3,05 %	13	-1
56/1	Osek	7	900	4,28 %	10	-3
56/2	Volduchy	5	1015	2,71 %	3	+2
57	Štáhlavy – Nebilovy	0	7124	0 %	4	-4
	<i>Štáhlavy</i>	0	810	–	1	-1
	<i>Starý Plzenec</i>	0	931	–	1	-1
	<i>Kornatice</i>	0	? ²²	–	2	-2
58	Spálené Poříčí	33	5302	3,42 %	28	+5
58/1	Spálené Poříčí	18	1329	7,45 %	17	+1
58/2	Nové Mitrovce	1	631	0,87 %	0	+1
58/3	Těnovice	9	238	20,80 %	6	+3
58/4	Hořehledy	3	384	4,30 %	2	+1
58/5	Čičov	2	302	3,64 %	3	-1
59	Hradiště (u Blovice)²³	31¹⁰	4761	3,58 %	24	+7
59/1	Blovice	28	1151	13,38 %	22	+6
59/2	Žďár	2	217	5,07 %	1	+1
59/3	Zdemyslice	[1] ²⁴	365	1,51 %	1	[0]
60	Chocence²⁵	0	2073	0,00 %	1	-1
	<i>Jarov²⁶</i>	0	341	–	1	-1
61	Chotěšov	1	14167	0,04 %	1	0
61/1	Chotěšov	1	1055	0,52 %	1	0
62	Štěnovice	11¹⁰	919	6,58 %	14	-3

Číslo dominia (obce)	Dominium (obec)	Počet žid. rodin dle Sommera	Počet všech obyvatel	Přibližné % židovských obyvatel ¹	Počet rodin 1793 ²	Změna stavu 1793/ Sommer ³
62/1	Štěnovice	9	596	8,31 %	12	-3
62/2	Čížice	[2] ²⁷	190	5,79 %	2	[0]
63	Nedražice	11	385	15,71 %	3	+8
63/1	Nedražice	11	385	15,71 %	3	+8
64	Vlkýš	5	475	5,79 %	2	+3
64/1	Vlkýš	4	332	6,63 %	2	+2
64/2	Vrhaveč	1	143	3,85 %	0	+1
65	Rochlov	6	240	13,75 %	4	+2
65/1	Rochlov	6	240	13,75 %	4	+2
66	Úlice – Jezná	7	548	7,03 %	3	+4
66/1	Úlice	7	351	10,97 %	3	+4
67	Stříbro	0	4589	0,00 %	1	-1
	<i>Stříbro</i>	<i>0</i>	<i>3153</i>	<i>–</i>	<i>1</i>	<i>-1</i>
68	Kladruby	1	5152	0,11 %	2	-1
68/1	Pozorka	1	301	1,83 %	1	0
	<i>Kostelec (dvůr Všetice)</i>	<i>0</i>	<i>343</i>	<i>–</i>	<i>1</i>	<i>-1</i>
69	Bor	61	10040	3,34 %	39	+22
69/1	Stráž	47	1327	19,48 %	29	+18
69/2	Bernartice	12	428	15,42 %	6	+6
69/3	Olešná	2	281	3,91 %	2	0
	<i>Bor</i>	<i>0</i>	<i>1582</i>	<i>–</i>	<i>2</i>	<i>-2</i>
70	Velké Dvorce	0	7790	0,00 %	0	0
71	Labuť	13	651	10,98 %	11	+2
71/1	Labuť	13	651	10,98 %	11	+2
72	Staré Sedliště	18	1902	5,21 %	1	+17
72/1	Staré Sedliště	12	1667	3,96 %	1	+11
72/2	Mchov	6	235	14,04 %	0	+6
73	Nové Sedliště	46	[1001]²⁸	25,27 %	31	+15
73/1	Nové Sedliště	46	[1001] ²⁸	25,27 %	31	+15
74	Zahájí	0	1433	0,00 %	0	0
75	Schönwald	15	843	9,79 %	7	+8
75/1	Schönwald	15	744	11,09 %	7	+8
76	Tachov	[126]²⁹	17585	3,82 %	85	[+37]
76/1	Tachov	[48] ³⁰	3198	8,26 %	27	[+21]
76/2	Bažantov	1	330	1,67 %	0	+1
76/3	Pavlova Huť	1	51	10,78 %	0	+1

Číslo dominia (obce)	Dominium (obec)	Počet žid. rodin dle Sommera	Počet všech obyvatel	Přibližné % židovských obyvatel ¹	Počet rodin 1793 ²	Změna stavu 1793/ Sommer ³
76/4	Částkov	11	322	18,79 %	9	+2
76/5	Maršovy Chody	2	242	4,55 %	1	+1
76/6	Pernolec	1	168	3,27 %	1	0
76/7	Porejov	14	737	10,45 %	14	0
76/8	Úšava	1	320	1,72 %	2	-1
76/9	Dlouhý Újezd	20	636	17,30 %	13	+7
76/10	Studánka	10	599	9,18 %	6	+4
76/11	Tisová	13	406	17,61 %	8	+5
76/12	Vogelsang	4	188	11,70 %	2	+2
	<i>Trnová</i>	<i>0</i>	<i>198</i>	<i>–</i>	<i>2</i>	<i>-2</i>
77	Halže	2	546	2,01 %	1	+1
77/1	Halže	2	546	2,01 %	1	+1
78	Nahý Újezdec	2	403	2,73 %	1	+1
78/1	Nahý Újezdec	2	403	2,73 %	1	+1
79	Planá – Kočov	0	10607	0,00 %	3	-3
	<i>Planá</i>	<i>0</i>	<i>2939</i>	<i>–</i>	<i>1</i>	<i>-1</i>
	<i>Kočov</i>	<i>0</i>	<i>220</i>	<i>–</i>	<i>1</i>	<i>-1</i>
	<i>Žďár</i>	<i>0</i>	<i>314</i>	<i>–</i>	<i>1</i>	<i>-1</i>
80	Pavlovice	0	114	0,00 %	0	0
81	Chodová Planá	84	4835	9,56 %	71	+13
81/1	Chodová Planá	55	931	32,49 %	42	+13
81/2	Drmoul	29	690	23,12 %	29	0
82	Svojsín – Ošelín	29	1745	9,14 %	24	+5
82/1	Svojsín	17	402	23,26 %	12	+5
82/2	Ošelín	10	387	14,21 %	9	+1
82/3	Řebří	2	287	3,83 %	3	-1
83	Trpísty – Třebel	0	6005	0,00 %	0	0
84	Kořen	14	319³¹	24,14 %	12	+2
84/1	Kořen	14	319	24,14 %	12	+2
85	Teplá	0	12726	0,00 %	0	0
86	Poutnov	11	413	14,65 %	9	+2
86/1	Poutnov	11	413	14,65 %	9	+2
87	Bezručice	76	10197	4,10 %	50	+26
87/1	Bezručice	23	940	13,46 %	13	+10
87/2	Švamberk	1	108	5,09 %	2	-1
87/3	Lestkov	7	907	4,24 %	7	0

Číslo dominia (obce)	Dominium (obec)	Počet žid. rodin dle Sommera	Počet všech obyvatel	Přibližné % židovských obyvatel ¹	Počet rodin 1793 ²	Změna stavu 1793/ Sommer ³
87/4	Dolní Jamné	5	370	7,43 %	3	+2
87/5	Krsy	4	319	6,90 %	4	0
87/6	Cebiv	9	339	14,60 %	3	+6
87/7	Horní Kozolupy	2	322	3,42 %	3	-1
87/8	Okrouhlé Hradiště	4	326	6,75 %	2	+2
87/9	Skupeč	17	177	52,82 %	12	+5
87/10	Olbramov	4	110	20,00 %	1	+3
88	Krukanice	0	1586	0,00 %	1	-1
	<i>Podmokly</i>	<i>0</i>	<i>99</i>	<i>–</i>	<i>1</i>	<i>-1</i>
89	Nečtiny	8	2940	1,63 %⁴	5	+3
89/1	Nečtiny	[8] ⁵	971	4,53 %	5	+3
90	Manětín – Rabštejn	11³²	6040	0,64 %	8	+3
90/1	Rabštejn nad Střelou	2	513	2,14 %	2	0
90/2	Odlezly	1	180	3,06 %	0	+1
90/3	Potvorov	4	511	4,31 %	5	-1
	<i>Chrášťovice</i>	<i>0</i>	<i>235</i>	<i>–</i>	<i>1</i>	<i>-1</i>
91	Plasy	14	14768	0,56 %⁴	6	+8
91/1	Dolní Bělá	[14] ⁵	511	15,07 %	6	[+8]
92	Liblín	6	2825	1,52 %⁴	6	0
92/1	Liblín	[2] ⁵	404	2,72 %	2	[0]
92/2	Vranov	[2] ⁵	198	5,56 %	2	[0]
92/3	Svinná	[2] ⁵	228	4,82 %	2	[0]
93	Hřešihlavy	31	412	46,12 %⁴	15	+16
93/1	Hřešihlavy	[31] ⁵	412	41,38 %	15	[+16]
94	Zvíkovec – Chlum	3	801	3,50 %⁴	4	-1
94/1	Zvíkovec	3 ¹⁶	462	–	2	-1
94/2	Chlum		255	–	2	
95	Prašný Újezd	40	732	30,05 %³³	17	+23
95/1	Prašný Újezd ³⁴	40	732	30,05 %	17	+23
96	Terešov³⁵	32	1233	15,17 %⁴	22	+10
96/1	Terešov	32 ¹⁶	907	–	19	+10
96/2	Lhotka		326	–	3	
97	Nekmíř	1	2140	0,26 %	1	0
97/1	Nekmíř	[1] ⁵	311	1,77 %	1	[0]
98	Krašovice	6	583	5,66 %	6	0
98/1	Krašovice	6	245	13,47 %	6	0

Číslo dominia (obce)	Dominium (obec)	Počet žid. rodin dle Sommera	Počet všech obyvatel	Přibližné % židovských obyvatel ¹	Počet rodin 1793 ²	Změna stavu 1793/ Sommer ³
99	Kunějovice	12	1531	4,31 %	12	0
99/1	Kunějovice	1	340	1,62 %	0	+1
99/2	Všeruby	[11] ⁵	1104	5,48 %	11	[0]
100	Luhov – Lišťany	30	2669	6,18 %	20	+10
100/1	Luhov	2	203	5,42 %	2	0
100/2	Lišťany	2	272	4,04 %	2	0
100/3	Lipno	2	178	6,18 %	0	+2
100/4	Dolany	7	146	26,37 %	4	+3
100/5	Přovany	10	469	11,73 %	7	+3
100/6	Hracholusky	7	124	31,05 %	5	+2
101	Újezd nade Mží	8	258	17,05 %	3	+5
101/1	Újezd nade Mží	8	258	17,05 %	3	+5
102	Chrančovice – Chrást	4¹⁰	271	8,12 %	6	-2
102/1	Chrančovice	5	207	13,29 %	6	-1
103	Čeminy	9	2380	2,08 %	9	0
103/1	Město Touškov	9	954	5,19 %	9	0
104	Malesice – Kozolupy	46	1731	14,62 %	38	+8
104/1	Malesice	12	189	34,92 %	13	-1
104/2	Kozolupy	26	230	62,17 %	15	+11
104/3	Bdeněves	8	208	21,15 %	10	-2
105	Křimice	3	1782	0,93 %	0	+3
105/1	Křimice	2	480	2,29 %	0	+2
105/2	Vejprnice	1	361	1,52 %	0	+1
54 dominií 97 obcí	Celkem	904	213112³⁶	2,33 %	655	249

¹¹ Údaj vyjadřuje přibližné procentuální zastoupení Židů v rámci dominia či obce. Tento údaj byl vypočten dle metody uvedené v úvodním textu Přílohy 1.

²¹ Údaj označuje počet rodin dle stavu k roku 1793. Je převzat z edice soupisu židovských rodin z roku 1793. Viz pozn. č. 8.

³¹ Údaj vyjadřuje rozdíl v počtech židovských rodin, uváděných Sommerovou topografií (tzn. stav okolo poloviny třicátých let 19. století) a edicí soupisu židovských rodin z roku 1793.

⁴¹ U tohoto dominia je v Sommerově topografii uveden kromě počtu rodin i přesný počet židovských obyvatel. Pro výpočet procentuálního zastoupení Židů tak nebylo využito výpočtu počtu osob s pomocí koeficientu 5,5, ale procento židovských obyvatel bylo vypočteno přímo na základě počtu uvedeného v Sommerově topografii.

⁵¹ V Sommerově topografii není uvedena konkrétní obec, v níž Židé žili, pouze souhrnný údaj za celé panství. Údaj byl pouze odhadnut na základě srovnání s údaji z roku 1793.

⁶¹ Roku 1793 bylo toto dominium součástí Prácheňského kraje.

⁷¹ Nalžovy a Stříbrné Hory jsou v současnosti spojeny v jednu obec s názvem Nalžovské Hory.

⁸¹ V Sommerově topografii je uvedeno ve Stříbrných Horách 7 rodin. Vzhledem k tomu, že by v takovém případě nesouhlasil součet všech rodin na dominiu, který uvádí tentýž pramen, a že v roce 1793 nežila ve Stříbrných Horách žádná rodina, považuji za pravděpodobnější variantu, že patrně šlo o přepsání a správný počet je 1.

⁹¹ Statek Chlistov byl tvořen pouze částí vsi Chlistov.

¹⁰¹ Údaj o celkovém počtu rodin na dominiu, uváděný Sommerovou topografií, nesouhlasí se součtem počtů rodin, uváděných u jednotlivých obcí daného dominia.

¹¹¹ Roku 1793 tvořily Boříkovy samostatný statek, který se na rozdíl od statku Nemilkov nacházel v Klatovském kraji.

¹²¹ Roku 1793 byl v Neznašovech uváděn svobodnický dvůr, k němuž byly příslušné uvedené židovské rodiny. Ze Sommerovy topografie není zřejmé, zda k tomuto dvoru příslušely i roku 1839.

¹³¹ Zdeslav patřila z menší části k panství Chudenice – Dolany. Na chudenickém dílu je uváděna 1 židovská rodina.

¹⁴¹ Hluboká patřila z větší části k panství Kout – Trhanov. Na bystrickém dílu je uváděna 1 rodina.

¹⁵¹ Hluboká patřila z menší části k panství Bystřice nad Úhlavou. Na koutském dílu je uváděna 1 rodina.

¹⁶¹ V Sommerově topografii není uvedeno, kolik rodin žilo v jednotlivých obcích, uvádím tedy souhrnný údaj odvozený od počtu rodin na celém dominiu. Souhrnně tedy uvádím i změnu počtu rodin mezi rokem 1793 a Sommerovou topografií.

¹⁷¹ Ostrov patřil z menší části k panství Horšovský Týn. Na horšovskotýnském dílu jsou uváděny 4 rodiny.

¹⁸¹ V Sommerově topografii není uvedeno, kolik rodin žilo přímo v Mutěšíně. Údaj byl odhadnut výpočtem na základě údajů o počtu rodin na celém panství (24 rodin) a v Bedřichově (1 rodina).

¹⁹¹ Ostrov patřil z větší části ke statku Poběžovice.

²⁰¹ Zdeslav patřila z větší části k panství Bystřice nad Úhlavou. Na bystrickém dílu je uváděno 5 židovských rodin.

²¹¹ Sommerova topografie uvádí, že podle konskripce z roku 1837 byl celkový počet obyvatel Klatovského kraje 184 764. J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Klattauer Kreis*, s. XXIII. Údaj uvedený v této tabulce je součtem údajů o počtu obyvatel jednotlivých dominií uvedených v Sommerově topografii. Důvody tak velkého rozdílu mezi součtem a údajem z konskripce jsou naznačeny v pozn. č. 60 k hlavnímu textu. Dalším z možných důvodů by mohla být např. skutečnost, že veškeré rychty Královského hvozdu jsou uvedeny v Sommerově topografii Prácheňského kraje, přičemž ale 6 z nich s více než 4 tisíci obyvatel příslušelo k panství Bystřice nad Úhlavou v Klatovském kraji. Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Prachiner Kreis*. Prag 1840, s. 235–252.

²²¹ V Sommerově topografii nejsou Kornatice, patrně omylem, uvedeny ve výčtu vsí panství Šňáhlavy – Nebílovy.

²³¹ Roku 1793 bylo panství Hradiště součástí Klatovského kraje.

²⁴¹ V Sommerově topografii není uveden údaj o počtu židovských rodin ve Zdemyslicích. Tento údaj byl tedy pouze odhadnut na základě skutečnosti, že součet rodin předcházejících dvou obcí je jen 30 a na celém panství mělo žít 31 rodin, přičemž 1 rodina žila ve Zdemyslicích již roku 1793.

²⁵⁾ Roku 1793 patřily Chocenice i s Jarovem k panství Štáhlavy.

²⁶⁾ Roku 1793 uváděn Jarov u panství Štáhlavy.

²⁷⁾ V Sommerově topografii není uveden údaj o počtu rodin v Čižicích. Tento údaj byl odhadnut na základě srovnání s údajem z roku 1793 a s ohledem na to, že tento počet 2 rodin zároveň doplňuje 9 štenovických rodin do celkového počtu 11 rodin, uváděného pro celé dominium.

²⁸⁾ Počet obyvatel Nového Sedliště není v Sommerově topografii uveden přesně, a proto musel být stanoven odhadem. K 748 výslovně uvedeným křesťanským obyvatelům byl připočten odhadnutý počet 253 Židů. Odhad počtu židovských obyvatel byl stanoven na základě výpočtu, který byl proveden tak, že uváděný počet židovských rodin, který činil 46, byl vynásoben koeficientem 5,5.

²⁹⁾ Počet rodin na panství Tachov není v Sommerově topografii uveden a nelze jej s přesností určit ani pomocí součtu počtu rodin v jednotlivých obcích, protože není znám počet rodin ve městě Tachov. Výsledný počet je tedy dán součtem rodin v ostatních obcích s přibližným počtem rodin v Tachově, který byl odhadnut na základě výpočtu. Viz níže pozn. č. 30.

³⁰⁾ Počet židovských rodin v Tachově není v Sommerově topografii uveden. Je zde však uveden celkový počet osob, který činil 266. Přibližný počet rodin ve městě jsem získal vydělením počtu 266 koeficientem 5,5 a zaokrouhlením.

³¹⁾ Počet obyvatel statku Kořen byl ve skutečnosti o něco nižší, protože 6 domů ve vsi Kořen patřilo k dominiu Trpísty – Třebel a 1 dům k Bezdručicím. Přesný počet obyvatel těchto domů není znám. Veškeré židovské obyvatelstvo patrně patřilo ke statku Kořen, protože ani u panství Třebel – Trpísty, ani u panství Bezdručice není v této vsi žádná židovská rodina uváděna.

³²⁾ V Sommerově topografii je zde uvedeno 7 rodin a další 4, které zde pobývaly, patřily pod ochranu cizí vrchnosti. Vzhledem k tomu, že tato příloha zachycuje všechny rodiny, nikoli pouze familianty příslušné do daných dominií, zanaším do tabulky počet 11. U jednotlivých obcí panství Manětín byli však vykazováni pouze familianti (tedy výše uvedených 7 rodin). Součet rodin v obcích tak nekoresponduje s celkovým počtem rodin na panství.

³³⁾ U Prašného Újezdu je v Sommerově topografii uveden počet 110 osob na 40 rodin, což by znamenalo, že zde na rodinu připadalo průměrně pouze 2,75 osoby. To je velice nepravděpodobné a nejspíše se jedná o chybu v uvedeném počtu osob. Naopak, počet rodin bude pravděpodobně správný. Do evidenční knihy židovského obyvatelstva statku Prašný Újezd, která byla vedena až do zániku patrimoniální správy v polovině 19. století, bylo postupně zaneseno 45 židovských rodin. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, Velkostatek Prašný Újezd, inv. č. 14. Z toho důvodu považuji za chybný spíše údaj o počtu obyvatel a v tomto případě jsem přistoupil k výpočtu počtu osob (od něž se odvíjí procentuální zastoupení Židů na dominiu) s pomocí koeficientu 5,5.

³⁴⁾ Pod Prašný Újezd zahrnuji i dominikální osadu Skoupý, která je v Sommerově topografii uvedena zvlášť. Tato osada byla podle Sommerovy topografie založena roku 1799, tedy až po provedení soupisu Židů z roku 1793. Sommerova topografie neuvádí, kolik Židů žilo v Prašném Újezdě a kolik ve Skoupém.

³⁵⁾ Pod Terešov zahrnuji i dominikální osadu Salzburg, která je v Sommerově topografii uvedena zvlášť. Tato osada byla založena poblíž Terešova až v 19. století, tedy až po provedení soupisu Židů z roku 1793.

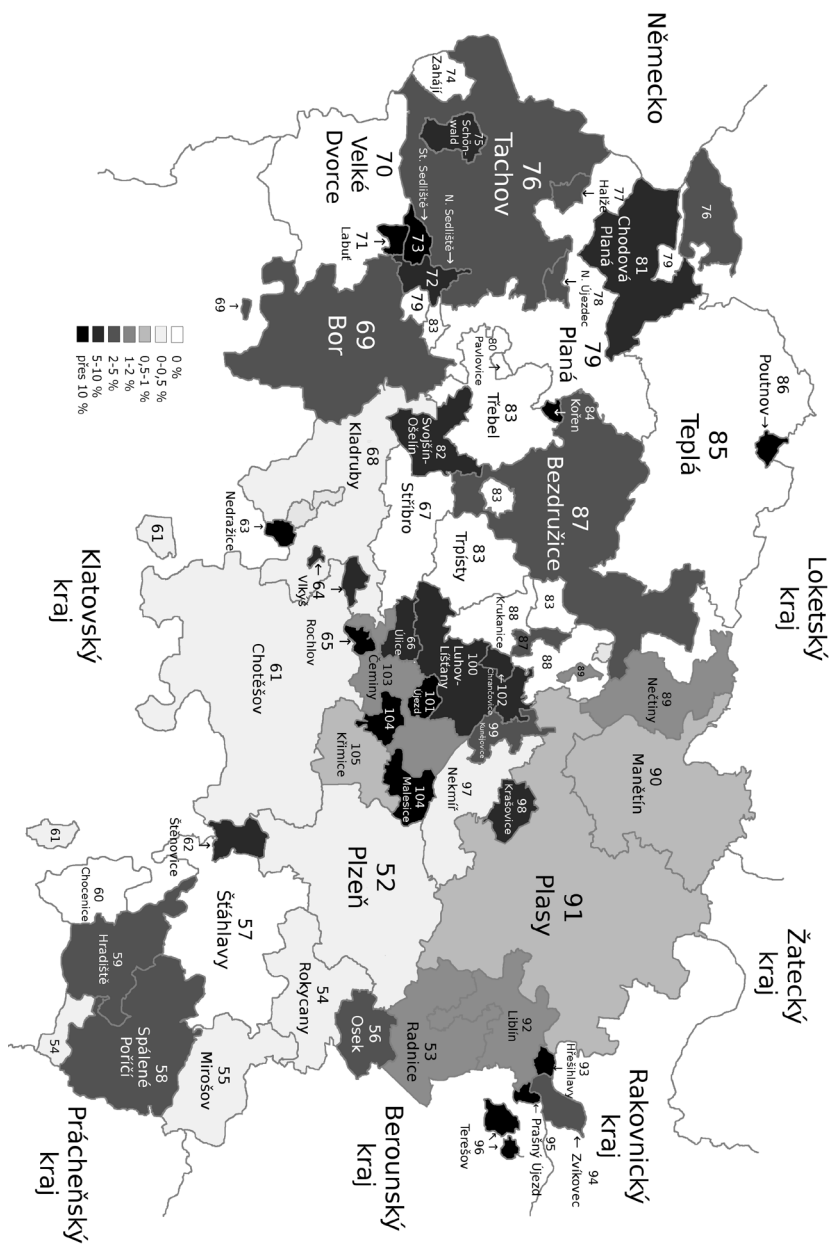
³⁶⁾ Sommerova topografie uvádí, že podle konskripce z roku 1837 byl celkový počet obyvatel Plzeňského kraje 210 132. J. G. SOMMER, Das Königreich Böhmen. Pilsner Kreis, s. XXI. Údaj uvedený v této tabulce je součtem údajů o počtu obyvatel jednotlivých dominií, uvedených v Sommerově topografii. Důvody relativně velkého rozdílu mezi součtem a údajem z konskripce jsou naznačeny v poznámce č. 60 k hlavnímu textu.

Příloha 2 – Mapy židovského osídlení Klatovského a Plzeňského kraje

Mapy byly vytvořeny na základě údajů z Přílohy 1. První dvě mapy zobrazují odhadované přibližné procentuální zastoupení Židů v celkové populaci jednotlivých dominií Klatovského a Plzeňského kraje a druhé dvě počet židovských rodin žijících dle Sommerovy topografie v jednotlivých lokalitách. Lokality jsou označeny pořadovými čísly dle Přílohy 1. Hranice krajů odpovídají stavu v době vydání Sommerovy topografie. Hranice jednotlivých lokalit odpovídají hranicím jejich katastrálních území. V případě, že do jednoho katastrálního území spadalo více lokalit uvedených v Sommerově topografii, bylo toto katastrální území uměle rozděleno i v mapě.

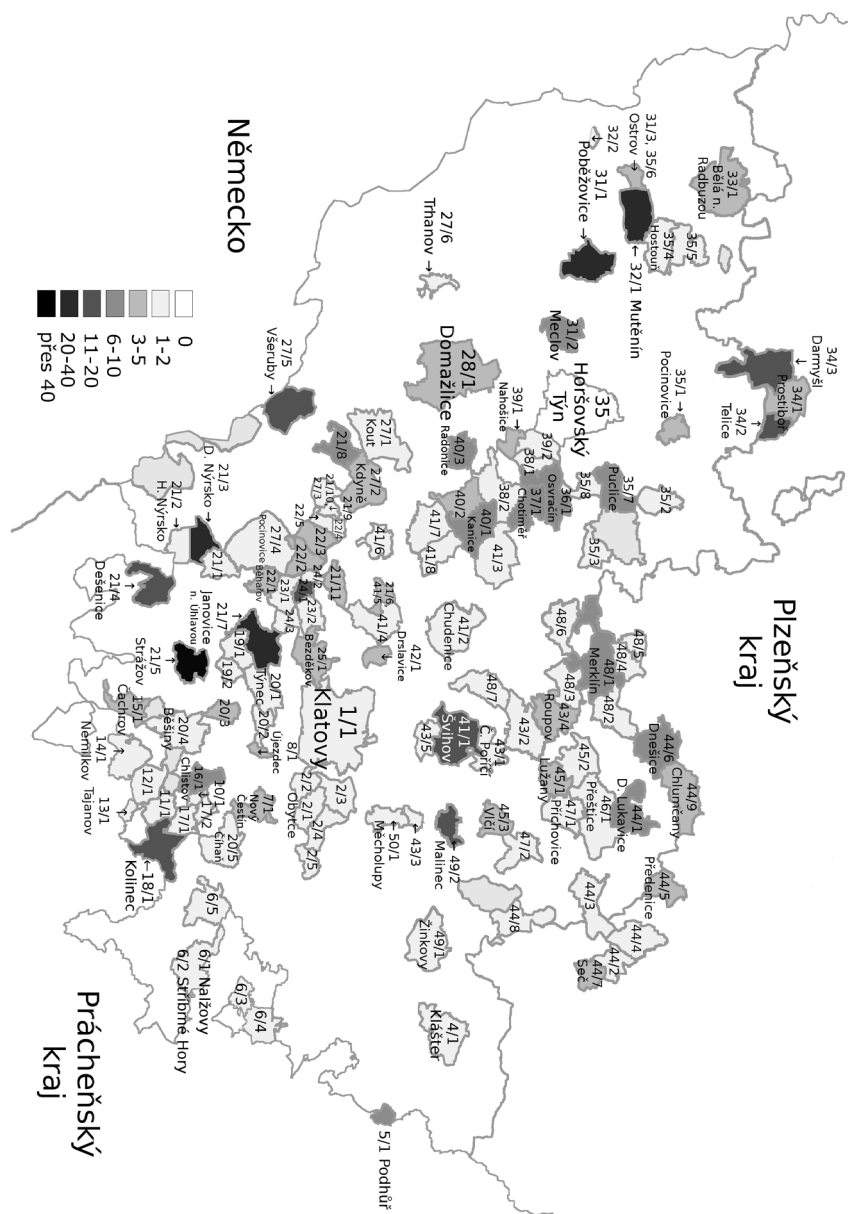

Mapa 2 – Přibližné procentuální zastoupení Židů v celkové populaci dominií Plzeňského kraje

Mapa 3 – Počty židovských rodin v jednotlivých lokalitách Klatovského kraje

RECENZE

Patrik VEDRAL, *Kříž a rudý prapor. Náboženský vývoj Plzně za první republiky (1918–1938)*, Univerzita Karlova, Praha 2020, 331 s.

V roce 2020 vydala Univerzita Karlova knihu s názvem *Kříž a rudý prapor* a podtitulem *Náboženský vývoj Plzně za první republiky (1918–1938)*. Autorem publikace je český historik Patrik Vedral.

Vedralova kniha je, jak už název napovídá, v první řadě příspěvkem k výzkumu náboženských dějin Plzně (a Plzeňska). Ale nejen to. Autor si dal za cíl plzeňské poznatky zasadit do celorepublikového kontextu. A hned v úvodu je nutno konstatovat, že uspěl. Takový cíl je jistě chvályhodný. Studie, jež by zkoumala pouze plzeňské prostředí a nereflektovala by celou prvorepublikovou komplexitu by totiž nutně visela v informačním prázdnu. Stejně chyby by se pak dopustila práce, jež by se zaměřila pouze na aspekt náboženství a církví jako takových. Lidská víra je totiž natolik svázána s lidskou každodenností, že zcela přirozeně ovlivňuje téměř všechny aspekty života (ne)věřících.

Obsahově je práce strukturována logicky a přehledně. To osobně pokládám za velmi důležité, neboť dané téma patří (minimálně z pohledu laického čtenáře, jenž není obeznámen s církevními dějinami) k těm složitějším. Pokud by ale takového čtenáře „vyděsil“ název knihy, obsah jej jistě uklidní. Zjistí totiž, že autor zjevně ví, o čem píše, v problematice se vyzná a dokáže ji i smysluplně zprostředkovat. Výhodou jistě také je, že čtenář nemusí číst knihu celou, neboť si může pouze vybrat ty tematické kapitoly, jež ho zajímají.

První tematický blok se věnuje náboženskému vývoji Plzně od založení města do první světové války. Autor v něm čtenáře seznámí s vůdčími osobnostmi církví a provede je turbulentní dobou, jež je rámována především vzestupy a pády katolické víry.

Hned v další pasáži pak přichází jedno z velmi důležitých sdělení knihy. Autor zde popisuje vznik Církve československé. Tento fenomén národních církví je sám o sobě zajímavý, nicméně zásadní je hlavně to, co přesně vedlo občany (a dokonce řadu kněží, zejména z řad nižšího kléru) nově vzniklého státu k tomu, že se odvrátili od katolické církve a hledali duchovní útěchu v řadách církve nové? Záležitost je běžně vysvětlována tím, že katolická církev byla natolik loajální a věrnou oporou habsburského trůnu, že od sebe pronárodně cítící Čechy odpudila. Autor ale správně poukazuje na to, že kořeny antikatalicizmu je potřeba hledat mnohem hlouběji a že habsbursko-katolické spojení na sklonku existence Rakousko-Uherska s tím nemá mnoho co dělat. „*Vznik Církve československé, vystupování z katolické církve i úbytek duchovních byly výrazem ztráty autority, prestiže a přitažlivosti katolicizmu po první světové válce. Příčiny však netkvěly v nedávné minulosti (katolická církev jakožto hlavní opora habsburské monarchie), jednalo se o dlouhodobý trend sahající hluboko do 19. století*“, píše správně autor.

Dále následuje již samotná analýza náboženského vývoje ve dvacátých a třicátých letech 20. století. I ta je členěna přehledně a přináší zajímavé poznatky. Za všechny uveďme alespoň jeden. Autor si všímá vlivu katolicismu v kritickém období konce 30. let, tedy v čase, kdy sílí mimo jiné nacionalistické tendence. Demonstruje to na I. celostátním sjezdu československých katolíků, jenž se konal roku 1935 v Praze. „*Zdali katolictví fakticky sloužilo jako integrující prvek státu, je sporné, zvláště německé a slovenské katolické kruhy si od sjezdu slibovaly spíše podporu své národní věci*“, sděluje Vedral.

V další pasáži autor nabízí jistý sociologický přesah, když zkoumá sociální, národnostní a genderovou sféru náboženství. Naráží přitom na poměrně známý a zajímavý fenomén – ženy obecně věří více než muži a v prvo-republikové Plzni tomu nebylo jinak. Dalším zajímavým zjištěním je pokles organizovaného náboženství v časech první republiky. „*U části Plzeňanů bylo organizované náboženství důležitým prvkem jejich existence, nelze však nevidět oddělování náboženství a religiozity od náboženských institucí. Zbožnost se stávala méně viditelnou a více individuální a soukromou*“. I v tomto případě se jedná o fenomén, který můžeme pozorovat dodnes.

Závěrem se autor věnuje také plzeňské židovské obci nebo vztahu mezi katolickou církví a plzeňskou politickou levicí. Kniha obsahuje i rejstřík náboženských osobností a obrazovou přílohu. Nechybí jí čtivost a srozumitelnost, což je u knihy tohoto zaměření jistě více než vítané. Lze tedy konstatovat, že práce *Kříž a rudý prapor* je zdařilým příspěvkem k náboženským, sociálním a politickým dějinám první republiky, se zvláštním (nikoliv však výlučným!) zřetelem na Plzeň a západočeský region.

Petr Khás

Jan KILIÁN (red.), *Dějiny města Radnic do roku 1850, České Budějovice: Veduta 2020, 295 s.*

Předkládaná publikace navazuje na tradici katedry historie ZČU, která se snaží do svého vědeckého výzkumu začlenit své studenty a cíleně zadává závěrečné studentské práce k prohloubení znalostí o určitém mikroregionu. K dějinám města Radnic, které se nachází v těsné blízkosti Rokycan a Plzně, byla v minulosti vydána obsáhlá a na svou dobu jistě kvalitní práce Josefa Hyláka. S vývojem oboru, novými přístupy a novými prameny bylo i zde na čase pokusit se jeho dílo, když ne zrevidovat, tak minimálně rozšířit o nová badatelská témata.

Na rozdíl od předešlé publikace o Horažďovicích v raném novověku se autoři neomezili pouze na 17. a 18. století, ale zvolili za svůj mezník rok 1850, tedy oficiální konstituování moderních obcí na základě tzv. Stadionova obecního zřízení. Zároveň postihli širokou škálu témat a mnohá další naznačili.

Autorský kolektiv tvoří jak studenti, tak regionální historici a archi-
váři, kteří zde zužitkovali své zkušenosti a výzkum. Tematicky se kniha drží
klasického schématu chronologického popisu dějin, přičemž se zaměřuje také
na několik průřezových témat. Přestože je časové omezení knihy datováno
rokem 1850, těžiště leží ve středověku a raném novověku.

Zhruba třetina kapitol byla napsána studenty, třetina již renomova-
nými historiky a na třetině se podílel Jan Kilián, který tak opravdu naplnil svou
roli vedoucího autorského kolektivu. Nejdříve byla představena dosavadní
historiografická základna k dějinám Radnic od Lucie Zikmundové. Michal
Tejček a Jakub Mírka ve svých příspěvcích podali srozumitelnou formou
značně komplikovaný vývoj středověkých Radnic. Tématu demografie zůstala
od Horažďovic věrná Zuzana Kozáková, která na základě studia matričních
knih sestavila několik demografických statistik, týkajících se sezónnosti křtů,
svateb, úmrtí, nebo četnosti a oblíbenosti jmen a jeho vývoji v čase.

S nedostatkem pramenů k dějinám raně novověkých Radnic si bra-
vurně poradila Hana Hrachová a našla způsob, jak tento nedostatek informací
vykompenzovat díky kopiářům ze sousedních Rokycan. Následují kapitoly od
Jana Kiliána, v nichž rozšířil své obvyklé téma města za třicetileté války o jeho
správní a hospodářský vývoj.

Další blok kapitol se věnuje náboženství a církvi. Daniela Lunger
Štěrbová představila odraz barokní zbožnosti a přestaveb církevních i svět-
ských staveb za mecenátu hraběte Ferdinanda Kazimíra z Kupperwaldu a jeho
manželky Ludmily Konstancie, rozené z Bubna a Litic. Konsolidaci farnosti po
třicetileté válce, ať už personální, náboženskou či hospodářskou, popsal Tomáš
Karel. Dvojice autorů Daniel Kunášek a Veronika Šmerdová se pak věnovala
mariánskému bratrstvu při kostele sv. Václava.

Následující kapitoly se věnují již průřezovým tématům: cechům,
pivovarnictví, školství, chudinství, sociální péči, nebo Židům. Autoři dokázali
využít mnohdy kusé prameny s minimální výpovědní hodnotou a v kombinaci
s obecnými informacemi a dějinami města Radnice nakonec podali zajímavý
obraz společnosti během 18. a 19. století.

Chronologicky nejmladší kapitoly se věnují kulturnímu a hospodář-
skému vývoji Radnic v první polovině 19. století. Autoři se snažili oprostít od
opakování známých informací o Puchmajerovi a Šternberkovi, kteří bezesporu
představovali intelektuální elitu společnosti, ale bylo by chybné omezovat
se pouze na ně a zapomínat i na „obyčejné“ měšťany. Zde je na místě opět
vyzdvihnout příspěvek Hany Hrachové k dosud často opomíjené periodě nejen
Radnic, ale i většiny českých měst, a to městské správě v období tzv. regula-
ného magistrátu v první polovině 19. století.

Knihy se potýká s nevyváženou kvalitou příspěvků, která je dána stu-
dentskými příspěvky a jejich autorskou nevypsáností, ale jako celek představuje

velice přínosnou kolektivní monografii o historii významného města. Rozhodně je třeba ocenit práci s archivními prameny, která byla ztížena tím, že samotný fond Archiv města Radnice není dosud uspořádaný a pro období do roku 1850 neúplně dochovaný. Přestože Josef Hylák ve své obsáhlé práci o dějinách Radnic mohl vycházet z některých pramenů, které se do dnešní doby nedochovaly, tato kniha ji v řadě ohledů zdatně doplňuje a vyplňuje prázdna místa.

Eva Němečková

Stanislava MUSILOVÁ, *Žena za katrem. V síti trestněprávních a kriminalizačních mechanismů druhé poloviny dlouhého 19. století, Ústí nad Labem 2019, 204 s.*

Autorkou předkládané monografie je Stanislava Musilová, jež se specializuje na období 19. století a působí na katedře historie FF UJEP v Ústí nad Labem jako odborná asistentka. Zabývá se nejen okrajovými vrstvami společnosti, ale také genderovými specifiky a – jak už název knihy napovídá – kriminalitou. Mezi lety 2016–2018 působila jako členka řešitelského týmu ve výzkumu *Proměna společnosti, kultura a každodennost novověku*. Výsledkem tohoto dvouletého výzkumu se stala právě kniha *Žena za katrem* (přesněji řečeno se jedná o přepracovanou verzi jejího disertačního spisu), vydaná nakladatelstvím Scriptorium pro Filozofickou fakultu Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem v roce 2019.

Monografie čtenáři nabízí možnost nahlédnout do života trestankyň 2. poloviny 19. století s exkurzem do vývoje emancipačního hnutí. A pojednává též o nejvíce frekventovaných skupinách deliktů, z nichž na prvním místě byla krádež a hned za ní infanticidium. V úvodu je představeno hlavní téma výzkumu a nechybí ani přehledně strukturovaný obsah.

Autorka začíná svůj výklad zasazením daného tématu do dobového kontextu, přičemž zmiňuje jednotlivé historické mezníky 19. století a v poznámkách pod čarou dále odkazuje na příslušné autory. První vědecký zájem o kriminalitu žen bychom našli v klasické kriminologii, ovlivněné sociálním darwinismem a antropologickým determinismem. Jako determinant ženské kriminality byl určen ženský organismus. Právě jeho nedostatečný vývin údajně mohl za menší zločinnost žen. Pokud se tedy z některé ženy stala kriminálnice, byla považována za psychicky nemocnou. Autorka se sama podivuje nad tím, že klasičtí kriminologové neaplikovali jako výzkumnou kategorii gender. Místo toho klasická kriminologie „ženy charakterizovala výlučně z biologických až sexistických pozic“ (s. 26). Musilová upozorňuje, že rozhodující roli z hlediska proměny chápání ženské kriminality měla feministická kriminologie, jež vznikala po polovině 20. století na území Spojených států.

V kapitole *Trestní právo a vězeňství. Vývoj kriminálního diskurzu a kriminalizačních praktik* se autorka zabývá proměnou věznic. S tím pochopitelně souvisí i profesionalizace a separace vězeňských zařízení. Teprve s modernizací trestní správy se na zločin konečně pohlíželo jako na akt založený na svobodné vůli člověka a jeho špatných úmyslech. V souvislosti s naším územím není opominut ani zákoník *Constitutio Criminalis Teresiana*, jenž byl jakýmsi prvním pokusem o sjednocení trestního soudnictví pro rakouské země. Tento zákoník, vydaný roku 1768, rozděluje zločiny do devíti kategorií. Posléze Josef II. vydal kodex nesoucí název *Všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně*. Důležité bylo především zrušení tortury a trestu smrti. Vynechán v rozboru není ani kodex Františka II., který byl v polovině 19. století novelizován a jehož trestněprávní limity platily na našem území do jisté míry až do poloviny století dvacátého. Čtenář se dále dočte o postupném vývoji základních vězeňských systémů, je nastíněna i podoba trestu ve 2. polovině 19. století a jsou také rozlišeny jejich dva základní typy.

Ve třetí kapitole se Musilová zabývá kvantitativní analýzou, která vedla k charakterizování předpokladů dalšího kvalitativního výzkumu. Vycházela především z pramenů Trestnice pro ženy Řepy. K dispozici měla 8206 záznamů o ženách zatčených mezi lety 1864–1914. Kromě evidenčních knih využila také osobní spisy žen a vězeňské protokoly. Graf znázorňující celkový počet trestankyň přijatých do řepské věznice dokládá, že nejvíce jich bylo přijato ve 2. polovině 70. let 19. století. Mezi uvězněnými dominovaly recidivistky. Dále autorka zkoumala sociálně-rodinné a jiné predispozice žen.

Již v úvodu S. Musilová avizovala krátkou vsuvku týkající se otázky emancipace, již se blíže věnuje ve čtvrté kapitole. České emancipační hnutí mělo především vlastenecký charakter, a prosadil se tu tak feminismus spíše umírněného charakteru. Jeho snaha směřovala k lepšímu uplatnění žen, a to jak v rodině, tak ve společnosti. Inspiraci nacházel například v myšlenkách Bernarda Bolzana, jenž je známý zejména pro svůj spis o politické jednotě českého a německého národa, ale význam má právě i v oblasti emancipačního hnutí. Zmíněny jsou také aktivity Karolíny Světlé a Elišky Krásnohorské. Velkou roli sehrál i T. G. Masaryk, jenž prosazoval rovnost v pracovním uplatnění i v přístupu ke vzdělání. V knize je mu věnováno několik stránek – autorka vyzdvihuje některé jeho názory, které opírá o příslušné citace z jeho děl a přednášek. Za pozornost stojí i její úvaha, zda to nebyla právě emancipace, co vedlo ženy k větší účasti na kriminálním počinání. K této otázce ji přivedl především vzrůst počtu kriminálnic právě v období, kdy u nás docházelo k největším emancipačním bouřím.

V závěrečné kapitole *Zločin v síti vztahů* je pojednáno nejen o motivech a přípravě zločinu, ale také o strategickém manévrování. Díky pramenům ze Státního oblastního archivu v Praze měla autorka možnost uvést řadu

konkrétních případů. Zabývá se i vlivem etiketizace na vyšetřování a dopadení pachatele. Mezi kontrolní mechanismy patřily například špatná pověst nebo neregulérní vztahy. Nutno konstatovat, že právě „sousedská kontrola“ byla mnohdy důvodem k započatí policejního šetření. Několik posledních stran této kapitoly se soustředí na tři zločinecká uskupení, na nichž jsou demonstrovány principy organizovaného zločinu v 80. letech 19. století. Ony formace zahrnovaly i ženy, nicméně dle zkoumané množiny trestankyň byla ženská kriminalita spíše individuálního charakteru.

Závěr monografie shrnuje průběh celého autorčina výzkumu. Rozsah poměrně útlé knihy, jejíž titulní stranu zdobí malba *Vražda dítěte* namalovaná rukou dánského umělce Erika Henningsena, je dozajista v kontrastu s jejím významem. Stanislava Musilová patří k prvním, kdo se danému tématu takto podrobně věnoval, a její monografie tak může posloužit dalšímu bádání. Dosud totiž byla kriminalita zkoumána spíše jako obecný fenomén, nikoli na základě pohlaví. Za určitý přínos výzkumu lze považovat i nalezení paralely mezi zlodějskými formacemi 2. poloviny 19. století a raně novověkými lupičskými tlupami, a to z hlediska způsobu organizace a principů fungování.

Čtenář z knihy načerpá mnoho užitečných poznatků. Seznámí se nejen s podobou genderově dokonalé ženy v 19. století, ale například i s pojmem „stereotyp neznámé ženštiny“, který spadal mezi obranné strategie obviněných. Poznámkami pod čarou autorka rozhodně nešetřila, mnohdy totiž zabírají až tři čtvrtiny strany. Na druhou stranu se v nich vyskytuje řada zajímavých doplňujících informací a odkazů na recentní literaturu, o níž má S. Musilová vynikající přehled. Monografie je velmi čtivá a díky přehledně zpracovaným kapitolám čtenář „neztrácí nit“. Je však z jeho strany očekávána jistá znalost problematiky, neboť se zde pracuje s řadou odborných termínů – ačkoli jinak je publikace přístupná i laickému čtenáři.

Součástí monografie jsou přehledně zpracované grafy, tabulky a diagramy. Nechybějí přílohy dokládající mj. místní příslušnost zkoumaných trestankyň či dobové pohledy na řepskou trestnici. Knihu uzavírají cizojazyčné shrnutí a klíčová slova. Bohatý seznam pramenů a literatury utvrzuje čtenáře v tom, s jakou precizností se autorka tématem zabývala. Příjemný čtenářský zážitek není přerušován překlepy ani porušováním pravopisných norem. Drobnou výtkou budiž ponechání některých citací, které jsou uvedeny na začátku kapitol, v jejich cizojazyčném znění. Čtenář by jistě ocenil jejich překlad. Výsledek práce S. Musilové je velmi zdařilý a jistě bude mít v odborných kruzích široký ohlas.

Natalie Nguyenová

Sola fide – Pouhou vírou. Luterská šlechta na Ústecku a Děčínsku a její kulturní dědictví, Ústí nad Labem – Praha 2019, 288 s.

Od konce dubna do konce září roku 2018 se v prostorách děčínského zámku konala pozoruhodná výstava, která by rozhodně neměla upadnout v zapomnění. K tomu, že se tak skutečně nestane, přispívá reprezentativní katalog, který je ale spíše než katalogem kolektivní monografií z pera našich předních odborníků spojených se severočeským regionem a ústeckou univerzitou. Česko-německá dvojjazyčnost recenzované publikace koneckonců jistě přispěje (i při malém nákladu 300 kusů) k předání poznatků přinejmenším do saského příhraničí, kterého se nejvíce dotýká.

Úvodního slova se zhostila Michaela Hrubá. Vyzdvihla přínos rodu Salhausenů a rytířů z Bünau pro ústecký a děčínský region v 16. století, přičemž zdůraznila, že výstava i s katalogem se chtěly primárně zaměřit na předbělohorskou kulturu a duchovní ovzduší obou těchto rodin saského původu.

Svým příspěvkem o Lutherovi a reformaci v Čechách na ni navázal Jan B. Lášek, který nejprve stručně pojednal o tomto velkém reformátorovi a jeho náboženských myšlenkách. Následně upozornil na rozdílnost českého a německého prostředí po augsburském míru roku 1555, jelikož v Čechách již od kutnohorského dojednání (1485) trvala náboženská svoboda i pro poddané. Lášek pojednal též o Lutherových kontaktech s Čechy, včetně známé skutečnosti, že Luther zpočátku Husa odmítal, ale když se postupně seznamoval s jeho dílem, zjišťoval, jak velmi se shodují. Kontakty navázal s kališníky i s Jednotou bratrskou, a ještě za svého života mohl sledovat, jak se jeho myšlenky v sousední zemi rychle šíří, od Jáchymova až po Jihlavu (tedy nijak překvapivě zvláště v jazykově německém prostředí).

Studie Jana Royta sice začíná nesmyslným tvrzením, že první luteránské kostely v severozápadních Čechách vznikaly ve 30. letech 15. století (sic!, jistě překlep), jinak je však velmi fundovaným kunsthistorickým pojednáním o luteránských oltářích, kazatelnách a křtitelnicích. Jako jejich častou výzdobu autor uvádí motiv „zákona a milosti“ a vyzdvihuje alabastrový oltář z kostela sv. Floriána v Krásném Březně s christologickými náměty. Jeho pozornosti neunikla ani skvostná vybavení kostelů ve Svádově, Valtířově a mimo sledovaný region ležících Brozanech, stejně jako výzdoba redernského mauzolea ve Frýdlantě či jedna z našich nejkrásnějších dochovaných křtitelnic tamtéž. Neméně významná je křtitelnice z děkanského kostela v Mostě, intaktně zachovaná a s výjimečnými reliéfy. Škoda, že při zmínce o kapli sv. Barbory se její objednavatel Jiří Mehl ze Střelic stal Mehlem ze Sřelic (s. 49).

Táňa Šimková, autorka nedávno publikované knihy o luteránské šlechtě a sakrální architektuře na českém severozápadě, se zaměřila na téma jí nejbližší. Sleduje saské vlivy v tehdejší stavitelství a pátrá po symbolech odrážejících

v architektonických prvcích Lutherovo učení. Na některých místech došlo i k jasnému přihlášení se ke konfesi, jako v kostele sv. Anny v Krupce, na jehož stěnu byl vymalován (patrně) sám Martin Luther. Charakteristická pro luteránské kostely je podle autorky také přítomnost velkého množství epitařů. K článku je připojena bohatá obrazová příloha, doslova katalog sakrálních staveb a stavebních prvků v Benešově nad Ploučnicí, Valtířově (novostavba z roku 1574), Svádově a Krásném Březně.

Právě na specifiku luteránských epitařů, jejichž obliba v tomto konfesním prostředí v 16. století výrazně vzrostla, se zaměřil Petr Hrubý. Soubor sepulkrálií z českého severozápadu je skutečně mimořádně kvalitní, jelikož tamější šlechta se obracela se svými objednávkami na renomované saské sochaře a kameníky. Jimi vytvořené epitaře měly charakteristickou symboliku a ikonografii, v textech nápisů pak úryvky z Bible. Hrubý dělí pojednaná díla podle autorů. Hans Köhler tvořil v Benešově nad Ploučnicí, Svádově a Valtířově, Lorenz Hornung na Ústecku (např. epitaře Štampachů ve Všebořicích a Kölbelů v Chlumci), od Michaela Grünbergera je znám jediný epitař ve Valtířově, zato v Brozanech byl doslova dvorním kameníkem rodu Brozanských z Vřesovic. David Schwenke zhotovil svými rozměry unikátní epitař Abrahama z Bocku ve Valtířově, u nějž P. Hrubý konstatuje pokus o pohyb a s ním začínající přechod k baroknímu sochařství. Ovšem, po bělohorské bitvě zlatá doba epitařů končí, paradoxně na svém vrcholu, luteránská šlechta totiž nuceně odchází a s ní i zakázky.

Olga Fejtová v dalším textu zdůraznila roli knihtisku pro šíření reformace (i když rovnice platila i opačně). V českém prostředí se Lutherovy spisy, zvláště díky pražskému Pavlu Severinovi, tiskly již od 20. let 16. století. Koneckonců, právě Pražané, ale také měšťané z měst českého severozápadu, byli jejich nejčastějšími čtenáři.

Na O. Fejtovou navázala Jana Hubková, sledující, jak reformaci ve sledovaném regionu pomáhaly v letech 1517–1525 šířit tištěné letáky. Běžně přitom využívaly kombinaci slova a obrazu a sloužily i k polemikám mezi luterány a katolíky.

O duchovní atmosféře na panství rytířů z Bünau na základě jejich pohřebních kázání sliboval poreferovat Jan Kvapil, jeho příspěvek je však spíše jen stručným komentářem dochovaného souboru těchto písemných památek z let 1577–1624. Navíc se právě zde asi nejvíc projevil hlavní nešvar celé publikace, a to nedokonalá redakční práce. Čtenáře tak udeří do očí jak slovo „nejrannější“ (s. 191), tak sdělení že Anna z Bünau zemřela roku 2018 (s. 193). Kvapil uvádí, že autoři kázání pocházeli ze Saska, Slezska a Lužice a že i kázání prezentují rytíře z Bünau jako pravověrné luterány.

Martin Horyna se ve své úvaze (příspěvek takto sám nazval) pokusil o charakteristiku pramenů duchovní hudby v severozápadních Čechách a zdůraznil úlohu tehdejších literátských bratrstev. Za velký problém ve studiu problematiky přitom oprávněně považuje přerušování výzkumu po roce 1945.

Na závěr publikace je připojen katalog, ovšem nijak rozsáhlý, který čtenáři výběrově (toto slovo by mělo být zdůrazněno) zprostředkovává některé z výstavních exponátů (sochařská a malířská díla, tisky, archiválie), ale také skvostný oltář z kostela sv. Floriána v Krásném Březně. Nechybí seznam literatury, na rejstříky už se bohužel nedostalo. Celkově kniha působí velmi dobrým dojmem, který poněkud kazí neodhalené hrubky a překlepy. Přesto není třeba pochybovat o přínosu recenzované publikace na poli bádání o dějinách severozápadních Čech a sasko-české luteránské šlechty v předbělohorském období.

Jan Kilián

Vlasta VALEŠ, *Der Schulverein Komenský. 150 Jahre tschechisches Schulwesen in Wien/Školský spolek Komenský. 150 let českého školství ve Vídni, Wien 2020, 360 s.*

Když jsem se začátkem listopadu 2013 vracel ze studijního pobytu v Archivu Školského spolku Komenský ve Vídni, přemýšlel jsem o možnostech, které v něm uchovávaný nesmírně cenný archivní materiál badatelům nabízí. Už samotná jeho inventarizace je totiž exemplárním dokladem kooperace archivářů bez ohledu na hranice a stejně tak i péče České republiky o českou menšinu v zahraničí. Na základě projektů financovaných Českou republikou byl celý archiv umístěn v české škole na vídeňském Sebastianplatz převezen do Prahy, kde ho archiváři někdejšího Státního ústředního archivu (dnes Národního archivu) v Praze uspořádali podle tehdy platné české archivní metodiky.^{1]}

Po tomto velmi důležitém počínu bylo již pouze otázkou času, kdy bude moci být celý archiv „vytěžen“ rovněž odborně. A kdo jiný by měl být tím nejpovolanějším než historička a správkyň archivu Vlasta Valeš? Právě z jejího pera (a za přispění archivářů Národního archivu Alexandry Blodigové a Jana Kahudy) vzešla recenzovaná monografie, která na 360 stranách v české a německé jazykové verzi mapuje 150 let existence Školského spolku Komenský a vývoje českého školství ve Vídni.

Pro mne jako historika zaměřujícího se na česko-německé soužití, na české menšinové školství a na postavení české menšiny v národnostně smíšených oblastech českých zemí, resp. Československa, se jedná o mimořádně důležitý publikační počín. Mnou zkoumaná problematika se totiž s tématy řešenými Vlastou Valeš v mnohém shoduje, mnohdy i doplňuje. Život české menšiny ve Vídni se tak v celé řadě aspektů podobá životu české menšiny třeba ve Stříbře nebo v Horšovském Týně. I proto je výzkum menšinového života

[1] Blíže k němu a jeho pořádání např. Alexandra BLODIGOVÁ – Jan KAHUDA, *Archiv Školského spolku Komenský ve Vídni*, Archivní časopis 53, č. 2, 2003, s. 101–104; Tíž, *Záchrana archivu Školského spolku Komenský ve Vídni*, in: ČAS v roce 2002. Ročenka České archivní společnosti, 2003, s. 69–72.

v daleké Vídni inspirativní a recenzovaná práce je cenná i pro historiky české a zejména pro regionální dějiny.

Práce se po předmluvě z pera současného starosty spolku Karla Hanzla a úvodní kapitoly Vlasty Valeš člení do několika chronologicky vymezených oddílů s mezníky v letech 1918, 1938, 1945, 1948, 1968 a 1993. Podobnost těchto mezníků s vývojem v Československu samozřejmě není náhodná a dává tušit, že rozvoj české menšiny a českého menšinového školství ve Vídni byl s Československem úzce propojen a že se podpora mateřského státu jeho vídeňské menšině zdaleka neomezovala pouze na zpracování jejího archivního dědictví. Práce disponuje i obligátním vědeckým aparátem (odkazové poznámky, seznam zkratk, bibliografie, jmenný rejstřík) a přináší rovněž zajímavé dokumentární přílohy jak statistické, tak obrazové.

Cenné je na práci Vlasty Valeš především to, že skutečně pokrývá celé období existence spolku. Jeho nejstarší období, zhruba do roku 1945, bylo totiž relativně dobře podchyceno již v pracích Josefa Folprechta, Karla Strejčka, Františka Melichara, Jiljiho Jahna a dalších. Novější bádání však zaštitila právě Vlasta Valeš a na základě důkladného archivního výzkumu dospěla až do současnosti. Právě aktuálnímu stavu spolkového a školského života české menšiny ve Vídni a výhledu do budoucna je totiž věnována podstatná část recenzované práce.

Spolek vzniklý za účelem „*zřizování a udržování českých škol pro Dolní Rakousy*“^{2]} měl na rozvoji českého školství ve Vídni obrovský podíl a většinu své existence o něj sváděl zejména s rakouskými úřady urputné boje. Přesto byly jeho úspěchy fenomenální, nejen počtem nově postavených školních budov a udržovaných škol, ale především tím, že se kolem spolku vytvořilo jádro české menšiny ve Vídni s jejím vším myslitelným zabezpečením, zejména kulturním, sociálním, ale také hospodářským. To, že se spolek úspěšně rozvíjí i po 150 letech, nyní již v éře členství obou sousedících států, České republiky i Rakouska, v Evropské unii, není jen důkazem jeho stále potřeby, ale také jeho mimořádné adaptability.

Souputník Školského spolku Komenský, Ústřední matice školská, po vysídlení obyvatelstva německé národnosti z Československa zanikl, v případě vídeňského školství však důvod pro existenci tamního českého spolku nepominul a trvá i nadále. Přejme mu proto další úspěšné období pro klidnou péči o české školství a českou menšinu ve Vídni. A popřejme třeba zpěvem školní hymny z roku 2010, která je rovněž v recenzované monografii publikována. Takže ad multos annos, vídeňští krajané!

Karel Řeháček

2] František MELICHAR, *Šedesát let „Komenského“ ve Vídni. Kronika hrdinného úsilí prostého českého člověka o zachování národní svěbytnosti v cizím prostředí*, in: Jan Heyer – Jilji Jahn – – František Melichar, *Šedesát let školského spolku „Komenský“ ve Vídni. Příspěvek k dějinám českého školství ve Vídni, Vídeň 1932*, s. 32.

Pavla MACHALÍKOVÁ – Taťána PETRASOVÁ – Tomáš WINTER (ed.), *Zrození lidu v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 39. ročníku mezioborového sympozia k problematice 19. století: Plzeň, 28. února – 2. března 2019, Praha: Academia 2020. ISBN 978-80-200-3066-5.*

Sborník široké řady příspěvků ze 39. ročníku mezioborového plzeňského sympozia k problematice 19. století uspořádaný Pavlou Machalíkovou, Taťánou Petrasovou a Tomášem Winterem, jenž vyšel s podporou Akademie věd České republiky, představuje již tradičně vycházející informačně obsáhlý příspěvek historiků z různých pracovišť (vysokých škol, muzeí, ústavů a galerií) v Česku a na Slovensku pro odbornou veřejnost. Příspěvky, z nichž každý čítá mezi deseti až dvaceti stranami, sledují právě tematiku „zrození lidu v české kultuře 19. století“ a nabízí bohatou škálu dílčích postřehů k různým aspektům tématu, které je v knize rozděleno do pěti částí. Těmto částem ovšem předchází text Pavly Machalíkové a Tomáše Wintera, který nese stejný název jako samotný sborník a funkčně slouží coby stručný úvod pro obsah zbylých příspěvků zkoumajících hlouběji témata českého folklorismu, lidové kultury, etnologie či nacionalismu nejen na poli sociologickém, ale i napříč tématy literárními, politickými, výtvarnými nebo přímo kunsthistorickými.

V první části se sborník zaměřuje na proměnu pohledu učené společnosti směrem k lidové kultuře. Nicméně, autoři těchto příspěvků se neomezili pouze na etnický český obyvatelstvo, někteří z nich totiž neopomenuli ani německy mluvící prostředí společnosti, které úzce ovlivňovalo formování lidové kultury v zemích českých díky svému konfliktnímu charakteru. Právě tento rozpor pomáhal v utváření vlastní národní identity i v dobách, kdy upadala do krize a byla silně konfrontována německým nacionalismem. Autoři zdůrazňují například obsah lidové tvořivosti a invence coby výrazný produkt lidové kultury. Stejně tak je zmíněna akceptace venkovského života, tedy nositele tradic a původních morálních hodnot, na což se začalo ke konci 19. století kladně pohlížet jako na dědictví a výpověď o dobách minulých. Ve srovnání s počátkem 19. století to byl výrazný obrat názorů intelektuální společnosti, který přerostl až do zájmu o lidovou kulturu, jazykovědu a národopis, stejně jako o dokumentaci tradiční lidové kultury prací odborníků v terénu. Tento pohled byl ovšem ve své době občas i terčem kritiky pro své sklony k nadměrnému romantismu.

Sborník dále rozvíjí první část a ukazuje konkrétní principy a postupy budování národní identity. Ať už jde o článek popisující komplikace tvorby jednotného národního lidového kroje nebo například poučení o lidovém stavitelství, ukazují některé příspěvky, jak komplikovaná byla cesta formování národní identity napříč různými aspekty každodenního života v 19. století díky řadě společenských rozporů, naivitě a diametrálně rozdílným názorům na internacionální vlivy. Ve výsledku ale články prezentují pozitivní výsledky

v podobě svérázného kroje a tzv. „svérázu“ celkově, inspirací na českém i moravském venkově pro lidové básnictví, vzestupu národopisu a původně německé vlastivědy začleňující statistiku do etnografie, historiografie či dalších oborů, a v neposlední řadě i lidového stavitelství, které si prošlo folklorní fází u architektů jako byli Kotěra, Gočár, Fuchs nebo Jurkovič.

Práce některých autorů zde zároveň představuje poznatky související s lidovým narativem, stejně jako s venkovským obyvatelstvem, tedy čtenářem a konzumentem dobové knižní literatury stejně jako dobových periodik. Poukazuje se zde na rozdíl mezi „venkovským“ a „vesnickým“, je zdůrazněna nedůvěra nových měšťanů v lid a jejich začleňování do společnosti, která si procházela zároveň jak urbanizací, tak výraznou industrializací. Přesun venkovanů do měst výrazně ovlivnil životní styl obyvatelstva, a tedy i jeho požadavky na lidovou kulturu. Velice populárními se tak staly masové deníky či týdeníky plné lákavých nadpisů, společenských senzací a kritiky starých časů. Zároveň se změnil i jazyk a forma psaní, která se přizpůsobila, aby byla pro čtenáře výrazně přístupnější – ve sborníku je přímo uveden příklad tzv. „dialogických článků“. Takto nově vzniklá lidová kultura související s přesuny obyvatelstva do měst ovšem vyvolávala velký odpor u společenské elity.

V předposlední a poslední části sborníku se autoři jednotlivých příspěvků věnovali složitému tématu, jak brát, chápat a přejímat tendence již probírané lidové kultury, a to i na základě zpochybňování nebo přímo kritiky jejího popisovaného vývoje. Autoři zde pracují se společenskými aspekty typu cestovatelství, lidové písně, lidové pohádky či architektonických projevů. Poukázáno je například na napětí mezi historicismem a regionalismem, kdy dominanty hradů a zámků zastíňovaly venkovskou krajinu, na práci s lidovou slovesností formou její konstrukce, fixace a následné kanonizace (zejména v rámci děl Karla Jaromíra Erbena a Boženy Němcové), či na skeptické postupné přijímání lidových písní coby nástroje oper národopisných skladatelů. Nechybí zde ovšem ani příspěvky slovenských odborníků rozšiřující čtenáři pohled na lidové kulturní fenomény i mimo české prostředí.

Ve výsledku kniha jako taková není bezproblémově čtivá kvůli hutnému odbornému jazyku často doplněnému o nevysvětlené cizí a cizojazyčné pojmy. Svou kvalitou ovšem získává díky výrazné odbornosti a hlubokému vhledu jednotlivých příspěvků s bohatými citacemi do zmíněných problematik, jež tato recenze stručně shrnula. Jednotlivé texty jsou informačně obsáhlé, formální a poukazují na pečlivou badatelskou činnost jejich autorů. A přestože není cíl všech statí jednotlý, kniha je širokou tematikou celistvá a vzájemně propojená i díky vhodně sepsanému úvodnímu textu. Případný čtenář může cílit na jednotlivé příspěvky, jde-li mu o konkrétní téma, nebo může využít celý text, a to coby inspirativní pohled na relativně nedávnou dobu a její fenomény navázané na českou společnost. Pro neodbornou veřejnost může být ovšem sborník složitě přístupný.

Jan Štercl

ZPRÁVY

Konference *Věk konverzí. Konverze a konfese v (dlouhém) raném novověku, 20.–21. května 2021, Olomouc.*

Výzkum náboženské problematiky je mezi českými badateli specializujícími se na raný novověk již delší dobu velmi populární, nicméně konkrétně konverzím, charakteristickým zvláště pro první polovinu 17. století, se zatím patřičně pozornosti v domácí historiografii nedostalo. A to přesto, že k předbělohorským konvertitům náležely osobnosti typu Albrechta z Valdštejna, Karla z Lichtenštejna či Viléma Slavaty, a že ke konverzi byla po *Obnoveném zřízení zemském* z let 1627/1628 nucena drtivá většina české a moravské populace. Konference, která se konala ve dnech 20. až 21. května 2021 online formou z prostředí (bohužel, z důvodu přetrvávajících protiepidemických vládních opatření nikoli v prostředí) olomoucké univerzity, měla za cíl na konverze upozornit jako na fenomén s multidisciplinárním rozsahem. Díky tomu se při ní sešli nejen historikové a historičky, ale také odborníci na teologii, literaturu a výtvarné umění. Na širší (středo-)evropské ukotvení se tentokrát nedostalo, pořadatelé si museli vystačit s česko-slovenskou účastí, ačkoli komparace zvláště s německým a rakouským výzkumem by jistě byla žádoucí. I takovému konání však covidové onemocnění vystavilo nemilosrdné stop.

Konferenční jednání bylo rozděleno do dvou dní a několika tematických bloků. První blok se věnoval obecně konverzím v prostředí společenských elit a zahájil jej „středověkářský“ příspěvek Roberta Novotného o konverzích před věkem konverzí, kdy se samozřejmě také nejednalo o záležitost zcela neznámou. Monika Tihányiová pak přiblížila konverze uherské šlechty v 16. století na příkladu rodu Bubeků z Plešivce. V rámci bloku o obraze konvertitů a konverze v konfesní polemice a apologii se Jan Červenka zabýval reflexí změny víry Jiřího Sovky v literatuře a Josef Hrdlička konverzemi v okolí Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka. Na konvertity a jinověrce v náboženských příručkách se dostalo díky Danielu Soukupovi, který se věnoval formování židovských konvertitů v českých zemích v první polovině 18. století, a Miloši Sládkovi, sledujícím výskyt nekatolíků v českých postilách z přelomu 17. a 18. století. O vnitřních světech konvertitů, ponejvíce na základě jejich vlastních výpovědí, poreferovali Jan Kilián s příspěvkem o potížích obyvatel Krušnohoří se sebeidentifikací s katolicismem v období třicetileté války, Eva Hajdinová Kalivodová sledující vnitřní svět a duchovní život francouzských navrátilců ke kalvínství v 18. století a na závěr prvního jednání dne Radmila Prchal Pavlíčková s představením vidění ztracení a spásy pro odpadlíky, jak na ně nahlíželi tehdejší pisatelé.

První blok druhého konferenčního dne byl vyčleněn konverzi médií, takže se v něm dobře uplatnili kunsthistorikové a literární vědci. Marie Škarpová svůj příspěvek o novodobém pohledu na staré písemnictví výstižně přirovnala

ke konverzi, zatímco Ondřej Jakubec barvitě vylíčil konfesní proměny sakrálních architektonických památek, charakteristické zvláště pro období bezprostředně po Bílé hoře. Do třetice, Daniela Rywíková sledovala konfesijní identitu a komunikaci v uměleckých inovacích při malířské výzdobě kostela sv. Václava v Moravské Ostravě. V bloku o konverzích mezi argumentem a literární formou dostali slovo Jan Pavlíček s referátem o konverzi ve florentském prostředí za posledních příslušníků rodu Medici, Hana Ferencová s rozбором anglického cestopisu z roku 1737, který si všímal změny víry v Čechách z pohledu zahraničního pozorovatele, a Iveta Coufalová, zaměřující svůj pohled na drážďanský dvůr ve zhruba stejné době v kontrastu střetu mezi rodičem a potomkem na náboženském poli. O problematičnosti a nespolehlivosti násilím vynucených konverzí hovořili Jiří Mikulec, jenž upozornil na falešné zповědní cedulky v pobělohorských Čechách, stejně jako Josef Kadeřábek, který zpochybnil úspěšnost násilné konverze městských obyvatel ve 20. a 30. letech 17. století, na příkladu z Uher pak i Ingrid Kušniráková sledující situaci v uherských sirotčincích 18. století. Poslední blok měl sjednocovat termín „instituce“, přičemž v něm zazněly tematicky velmi pestré referáty. Robert R. Novotný studoval otázku rekatolizace vzdorujícího Turnovska ve druhé polovině 17. století, Marie Ryantová sledovala opačnou konverzi, tj. k protestantismu, členů katolických řeholních řádů jako jejich cestu za domnělou svobodou, Leoš Zich věnoval pozornost křtům muslimů v pražské arcidiecézi během tureckých válek na sklonku 17. století a Anna Pečinková pojednala o hromadném přihlášení se moravského královského města Jihlavy k augsburské konfesi o století dříve.

Olomoucká konference, jak je ze zazněvších příspěvků patrné, poukázala na to, že i na první pohled takto úzce zaměřené téma má nevyčerpatelné množství podtémat a velký badatelský potenciál, v němž si mohou pomocnou ruku navzájem podávat odborníci odlišných profesí. Monotematické číslo časopisu *Historica Olomucensia*, v němž by měly být referáty otištěny, tak lze jen s napětím očekávat.

Jan Kilián

Nad Slunce krásnější. Plzeňská madona a krásný sloh. Západočeská galerie v Plzni, výstavní síň Masné krámy, 27. 11. 2020 až léto 2021.

Tuto jedinečnou výstavu, v jejímž středobodu stojí největší umělecký skvost a symbol Plzně, negativně omezila (jako ostatně všechny české výstavy) protiepidemická vládní nařízení. Podařilo se mi ještě stihnout vernisáž 27. listopadu loňského roku, ale na důkladnou prohlídku a vychutnání vystavených artefaktů

jsem pak musel čekat několik měsíců. Naštěstí, kulturní veřejnost se přece jen dočkala, s tím, že výstava byla letos v květnu znovu otevřena a prodloužena až do počátku léta. Pro čtenáře této recenze to již sice nebude aktuální, ale mnozí domácí i mimoplzeňští zájemci si vrcholný umělecký zážitek nenechali ujít, a tak si mohou v mém textu leccos připomenout či znovu vybavit. K výstavě byl také pořízen podrobný katalog.

Jako jistý bonus či odměna pro tak dlouho čekající návštěvníky bylo v poslední májové dekádě unikátní vystavení nově restaurovaného originálu Plzeňské madony z oltáře biskupské katedrály svatého Bartoloměje. Nával u gotických soch nebývá obvyklý, ale kdo by si nechal ujít příležitost pohlédnout plzeňské světiči, opravdu krásné mladé ženě a jejímu Jezulátku, takto zblízka do očí? Dotek vyšší, nás přesahující síly musel pocítit i ateista a nevěřící Tomáš. „Mater domus“, ochránkyně chrámu plzeňského farního chrámu, působí přes svou relativní výšku (134 cm) křehce. Umělecký, lidský a snad i božský rozměr se tu prolínají. Polychromovaná opuková socha s esovitým prohnutím těla, příznačným pro madony „krásného slohu“, působí elegantním a živým dojmem. Realismus a smyslová tělesnost se tu doplňují. Sugestivní a melancholický pohled mladé matky vyjadřuje i její obavy o dítě v náručí. Nám neznámý mistr tu ztvárnil Pannu Marii s Ježíškem jako dílo evropské úrovně. Při pohledu do tváře Matky Boží si pozorovatel připomene i půvabnou barokní legendu o proměnlivém výrazu Plzeňské madony, která proto neumožňovala zachytit její přesnou podobu. I když se někdy s politováním kritizuje odstranění původní korunky (1930), nepůsobí její moderní náhražka na diváka nepatřičně. Není divu, že návštěvu výstavy s originálním a jen dočasným přídavkem nešlo realizovat jinak než časovými, velmi rychle vyprodanými vstupenkami! Takto blízký kontakt se asi už opakovat nebude.

Recenze je vždy subjektivní a má být i kritická. Vytknout se však toho tvůrcům výstavy mnoho nedá. Promyšlenou kostru expozice vytvořila již osvědčená autorská dvojice – pražská umělecká historička Michaela Ottová a plzeňský kunsthistorik Petr Jindra, přes své mládí uznávaný odborník na gotickou plastiku. Toto duo je také zodpovědné za výběr exponátů a doprovodné texty. Duchovní i estetický dojem byl propojen i se zdařilým architektonickým a grafickým řešením (Zbyněk Baladrán). Pochvalu zaslouží celá instalační skupina, stejně jako restaurátorka Theodora Popová z Národní galerie. Odborně i jazykově perfektní byla také anglická mutace vysvětlujících panelů a popisů (Adrian Dean). Ostatně, cílem výstavní recenze není její propagace (to zvládne snad jen denní tisk), ale ohlédnutí. Není samozřejmě možné v tak omezeném textovém rozsahu obsáhle shrnout jedinečné postavení Plzeňské madony v kontextu tzv. krásného slohu, který v plastice i malířství ovládl české výstavné umění vrcholné gotiky, zejména za panování Václava IV. na přelomu 14. a 15. století. Tento umělecký proud však prolínal ještě celým pohusitským obdobím.

Není možné vyjmenovat všechny instituce, které zapůjčily exponáty – od domácích Západočeské galerie, Západočeského muzea, Muzea církevní umění plzeňské diecéze přes Národní galerii až po kláštery i malé římskokatolické farnosti. Jako divák, obdivovatel i recenzent jsem se tentokrát nechal unést především bezprostředními dojmy z podrobné návštěvy (psáno 20. května, v první den vystavení originálu Plzeňské madony). Pochopitelně jsem se několikrát vracel již k mnohokrát viděným a stále uchvacujícím skvostům, jakými jsou deskové obrazy Zlatokorunská či Svatovítská madona či sochy „krásných“ moravských Madon (Šternberk). Moji nemenší pozornost však přitahoval i soubor západočeských Madon, na nichž je patrná inspirace velkou plzeňskou „Madonou madon“. Zde bych si dovilil osobně upozornit na polychromované venkovské madony z Kozojed a Žebráku, nádherná řezbářská díla ještě z konce 14. století, či na dvě soudobé madony ze Stříbrska a z mladších replik na půvabnou Švihovskou madonu z doby kolem roku 1450. Vhodným doplňkem k vystižení tvůrčího ducha doby jsou i některé další artefakty, mezi nimiž vyniká skvostná stříbrná monstrance z Chebu, špičková ukázka uměleckého řemesla z doby kolem roku 1400.

Koncepce výstavy byla podřízena ústřední postavě, tedy Plzeňské madoně jako inspiračnímu zdroji, a proto byly dvě samostatné sekce expozice věnovány také speciálním tématům, jednak baroknímu kultu Plzeňské madony (připomeňme jen repliku této ochránčyně Plzně na hlavici morového sloupu) a také dalšímu osudu i ohlasu tohoto plzeňského pokladu v moderní době (a to jak z hlediska náboženského, tak historického). Vydařená výstava tak důstojně a neméně úspěšně navázala na předchozí velké projekty, pořádané Západočeskou galerií ve stejném prostoru Masných krámů: na výstavu *Gotika v západních Čechách* (1995) a *Obrazy krásy a spásy. Gotika v jihozápadních Čechách* (2014).

Jan Kumpéra

Výstava Comenius 1592–1670. Doba mezi rozumem a šílenstvím. Jan Amos Komenský a jeho svět, Praha, Jízdárna Pražského hradu 20. 12. 2020 – 28. 3. 2021 (vzhledem k dlouhodobému uzavření v době protiepidemických vládních opatření prodlouženo do 31. 5. 2021).

V končící výstavní sezóně postihla velké pražské projekty koronavirová pohroma opravdu citelně. Kromě mezinárodních výstav pořádaných Národních galerií o Rembrandtovi a Toyen a jedinečné expozice v Národním muzeu

„Sluneční králové“ s neopakovatelnými výpůjčkami z Egypta to byla i jubilejní výstava o Komenském v Knihovně Akademie věd ČR na Národní třídě. Nejen v české kotlině je obvyklé, že se významná výročí historických událostí, ale nanejvýš kulatá jubilea spojená s narozením či úmrtím osobností národního i evropského věhlasu připomínají výstavami. Zpravidla se také při takových prestižních prezentacích otevírají štědré finanční zdroje ze státních prostředků. Ostatně, nebylo tomu jinak ani u jubilejních výstav spojených s Komenským. Jako pamětník a spoluautor si dovoluji připomenout namátkou stěžejní výstavu v Uherském Brodě 1992 či expozici v Naardenu 2007 (obě slouží dobře dodnes jako trvalé expozice). Totéž platí o moderních stálých výstavách v Přerově, Fulneku, a hlavně v Národním pedagogickém muzeu J. A. Komenského v Praze. Pochopitelně, takovou ambici „Komenský na Hradě“ mít ani nemůže. Netroufnu si odhadnout náklady na posuzovanou výstavu v hradní jízdárně, ale jistě to byla multimilionová částka, která tak bohužel vyšumí bez trvalejšího efektu. Bylo proto asi důležité včas přesvědčit „státní pokladníky“ o významu akce a získat co nejvyšší grant.

Výstava je to skutku mimořádná, ohromující nejnovějším využitím počítačové grafiky, aplikací nejnovějších IT technologií (rozpočítané obrazy a mapy na velkých obrazovkách, na naskenovaných knihách se samy obracejí listy apod.). Někdy však převáží dojem, že tato exhibice „aktuální výstavnické modernosti“ se dere do popředí návštěvníkovy pozornosti na úkor obsahu, tj. Komenského odkazu samotného. Všude se to hemží vybranými (vesměs známými) citáty Jana Amose, vše v dokonalé dvojjazyčné podobě. Tyto výroky samozřejmě odkazují na citovaný zdroj, ale jejich srozumitelná interpretace v kontextu Komenského života a díla chybí. A tak se např. dovídáme o „vypálení Lešna polskými sedláky“, ale o Komenského problematickém spisu *Chvalořeč na Karla Gustava, švédského krále*, se tu již nedovíme. Totéž platí o Komenského vztahu k anglické revoluci a Cromwellovi či o jistém rozporu mezi Komenského úsilím o mír (v jeho pojetí ovšem „mír ve svobodě“) a podporou švédských válečných plánů (včetně subvencí od zbrojařské rodiny de Geerů). Patrně s ohledem na zahraniční hosty Prahy český text doprovázejí i zbytečně doslovné, dlouhé mutace, byť jazykově dokonalé. To vše se jistě promítlo do nákladů. Za mou téměř dvouhodinovou prohlídku jsem ovšem cizinec nezaregistroval (při vši úctě Komenský není Rembrandt), převažovaly důchodkyně s obtížemi čtoucí v brýlích texty s málo zřetelnými písmenky na tmavém pozadí a školní skupinky – ty zase naopak od starších občanů spěchající a netrpělivé. Více se mohl a měl návštěvník (hlavně ten zahraniční) dovědět o Komenského aktuálním odkazu pro současný svět. Především o jeho pansofickém projektu, s akcentem na skutečnost, že tento neoriginálnější český myslitel, vycházející přitom z odkazu české reformace a Jednoty bratrské, je vlastně ideovým původcem světového a evropského sjednocování na základě respektování svobody náboženské a národní. Mezi stovkami artefaktů je sic

věnována celá sekce „Komenský jako ikona a pomník“ ztvárnění Jana Amose v českém výtvarném umění 19. až 20. století. Ale opět – v kontrastu s menší výstavou v Akademii věd – postrádáme větší zdůraznění a vysvětlení osobnosti Jana Amose coby klíčové postavy národního pantheonu v době českého obrození a emancipačního úsilí o svébytnost. Na druhé straně tu kurátoři shromáždili i mnoho originálů, jinak stěží dostupných. Z malířů jsou zastoupeni Brožík či Sýkora, sochaře reprezentují četné modely: Bílek, Horejc, Makovský, Schnirch, Štursa.

Výstava je tedy spíše velkolepým umělecko-historickým projektem s dech beroucím využitím elektronických vizuálních efektů, navíc umocněná nápadným architektonickým řešením a působivým designem. Luxusně vypravený výstavní katalog s kvalitními barevnými reprodukcemi a rozsáhlými texty, ovšem za 1500 Kč (a to bude zřejmě ještě dotovaná cena), asi moc prodejný nebude. Silně tu chybí nějaká levnější a přehledná publikace! Pod koncepcí a realizací výstavy jsou podepsáni kunsthistorikové Vít Vlnas a Lenka Stolárová, v informačním panelu stejně jako v katalogu je zdůrazněn i heuristický podíl Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku Filozofického ústavu AV ČR. V katalogu je obsažen i seznam literatury, který je z hlediska výsledků odborné komeniologické literatury dost selektivní. Není tu příliš reflektováno starší komeniologické bádání (Polišenský, Válka, Čapková), ani produkce z okruhu uherskobrodského muzea (Studia Comeniana et historica), jehož symposia jsou tradiční platformou vědeckého bádání. Celkově na výstavě umělecko-historický akcent tak trochu upozadil i poznatky historiografie (kupodivu v seznamu spolupracovníků či poradců nenajdeme ani nejvýznamnější soudobé historiky raného novověku, specialisty na 16. a 17. století včetně třicetileté války).

Ale dost bylo kritiky, a proto obraťme pozornost k nepopíratelným kladům a přínosům. Především si cením úsilí autorského týmu získat pro dočasnou výstavu obrovské množství artefaktů, ať už obrazů nebo soch, vzácných tisků a map (nechybí mezi nimi i mimořádně cenný kolorovaný originál Komenského Moravy z roku 1627). Protože jsou všude v popiscích uváděny zdroje, lze si udělat představu o šíři záběru. Kromě domácích galerií, knihoven, muzeí, zámeckých expozic i církevních institucí sáhli kurátoři i po zahraničních zápůjčkách (mj. Německo, Polsko, Nizozemsko). Kromě vybraných unikátních Komenského tisků (rané spisy *Listové do nebe* nebo *Přemýšlování o křesťanské dokonalosti*, z dalších věhlasná *Brána jazyků*, *Svět v obrazech*, *Labyrint světa*, *Pronásledování církve české*, *Jedno potřebné* či polemické traktáty) a archiválií včetně Komenského autografu tu pozornější návštěvník objeví další dobová díla autorů, z nichž mnozí Komenského ovlivnili (Thomas More, Francis Bacon, Robert Fludd, Pierre Ramus nebo Tomasso Campanella, ale i lékařská pojednání Andrea Vesalia a Jana Jessenia s autorovým portrétem). Je tu k vidění i dílo, které tolik Komenskému nadlouho ublížilo: Baylův

Dictionnaire historique et critique z roku 1697. Další knižní raritu představuje anglická kniha s titulem *John Amos Comenius: The Pattern of Universall Knowledge* se vzácným autorovým portrétem dle Hollarovy předlohy. Tvůrcům výstavy se také podařilo dát dohromady kolekci dobových portrétů, většinou malofórmátových grafických tisků s portréty lidí z Komenského okruhu. Osobně jsem ocenil některá portrétní plátna – kromě originálu stojícího Karla staršího ze Žerotína či českého exkrále Fridricha Falckého v exilovém období jsem se tu poprvé mohl podívat do očí Ladislavu Velenovi ze Žerotína, předákovi českého pobělohorského exilu, jehož originální barevný portrét jsem dosud neviděl. Triumf vítězné habsburské moci tu dokumentuje rozsáhlý obraz se Staroměstskou exekucí ze sbírek zámku v Rychnově nad Kněžnou. Samozřejmě je tu galerie dalších postav, Habsburků, dobových evropských panovníků a politiků i učenců a intelektuálů Komenského doby. Zaujal mne pěkný obraz Bohuslava Balbína, který, byť jezuita, si Komenského velmi cenil. Zde prezentované vydání Komenského *Januy* pražskými jezuiti (1661) je sice kuriózní, ovšem bez bližších údajů o autorovi. V popiscích se bohužel nedozvíme nic o nemožnosti vydávat Komenského díla v Čechách až do konce 18. století (takže ta jezuitská „tolerance“ měla přísné meze, vždyť i Balbínova chvála Jana Amose spatřila světlo světa tiskem až sto let po svém napsání).

Při prohlídce výstavy jsem nabyl dojmu, že se toho na návštěvníka valí až příliš. Dobře nechápu, proč bylo nutné vystavovat množství kalichů a podobných uměleckořemeslných exponátů. Součástí výstavy jsou vlastně i další paralelní expozice, včetně výběru holandských válečných scénérií a krajinek (vesměs se jedná o domácí výpůjčky). Mezi nimi zaujme domácího návštěvníka slavné Snayersovo plátno s bitvou na Bílé hoře, a dále pěkná kolekce zbroje a zbraní z období třicetileté války. To vše by vyžadovalo ještě další návštěvu. Je to ovšem o tom, čemu dá návštěvník přednost – Komenskému nebo umění, obojí se nedá plnohodnotně vnímat a zvládnout. Tím nechci nesporný „umělecký dojem“ výstavy snižovat. Jedná se nepochybně o jedinečný výstavnický počín (další Komenského výročí není na obzoru). Zkušený autorský tým, jehož mnozí členové z okruhu Národní galerie se podíleli již v minulých dekádách na podobných výstavách o době a umění raného novověku (Valdštejn, Rudolf II., baroko), nabídl veřejnosti úspěšnou výstavu, v níž – dle mého soudu – je ale Komenský zastíněn nákladnou uměleckohistorickou prezentací, až exhibicí. Co se týče odborného komeniologického přínosu k 350. výročí Komenského úmrtí (15. listopadu 1670), hodnotím výše skvělou výstavu, která proběhla na podzim loňského roku pod patronací AV ČR na Národní třídě pod názvem „J. A. K. Komenský v kulturách vzpomínání“ (viz recenze v BOH 2/2020, s. 129–131), připravenou týmem kolem Vladimíra Urbánka, patrně našeho nejlepšího komeniologa střední generace.

Jan Kumpera

Výstava *Sluneční králové*, 31. srpna 2020–6. června 2021, Národní muzeum, Praha.

„*J sme svědky zázraku.*“ Tato slova zazněla z úst mnoha řečníků na slavnostní vernisáži výstavy v Národním muzeu v srpnu 2020. Výstava mapovala desítky let úspěchů Československé a později České egyptologie na mnoha lokalitách v Egyptě, zejména však v Abúsíru nedaleko Káhiry. Zázrak je přitom rozhodně i to, že v době celosvětové pandemie dokázal tým Národního muzea a Českého egyptologického ústavu Univerzity Karlovy, včetně mnoha dalších institucí, specialistů a firem, uspořádat největší světovou výstavu týkající se období Staré říše v Egyptě a tento sen mnoha generací egyptologů u nás tak proměnit ve skutečnost.

Výstava pokrývala v několika velkých sálech období nejen 5. staroegyptské dynastie (2435–2306 př. n. l.), ale i starší a mladší období, a to až do 1. tisíciletí př. n. l. Ano, tak bohatá na nálezy lokalita Abúsír je, a to se zdála německému egyptologovi Ludwigu Berchardtovi na počátku 20. století již málo perspektivní. Čas ukázal, jak se ve svém odhadu mýlil. V roce 1960 začali v Abúsíru pracovat Českoslovenští archeologové (po založení ústavu v roce 1958 v Praze a 1959 v Káhire). Prvním zkoumaným místem na lokalitě byla mastaba vezíra Ptaħšepse, později pak pokračovali práce v pyramidovém komplexu královny Chentkaus II., panovníka Raneferefa, hodnostářů z období stavitelů pyramid v Jižním Abúsíru i na průzkumech šachtových hrodek z 1. tisíciletí př. n. l. Zejména průzkum neporušené hrobky kněze Iufay s řadou dochovaných unikátních textů se stal světovou událostí. V posledních deseti letech došlo například k otevření komplexu hrodek širší rodiny princezny Šeretnebtj, kde byl nalezen i unikátní soubor soch. Významný je rovněž nedávný objev téměř 18 metrů dlouhého člunu staršího více jak 4500 let, nebo hrobky mudrce Kairsua.

Výzkumy v dané lokalitě provádějí nepřetržitě generace našich egyptologů, nejprve pod vedením Františka Lexy a Zbyňka Žáby (za nezištné pomoci Jaroslava Černého z emigrace, který věnoval do Čech jednu z největších knihoven o starověkém Egyptě na světě), později Miroslava Venera, který udržel i v době normalizace v chodu ústav, který mnozí chtěli zrušit. Verner vychoval a vedl mnoho svých kolegů a žáků, například Ladislava Bareše, Břetislava Vachalu, Miroslava Bártu a další. Miroslav Bárta, dnes jako ředitel výzkumů v Egyptě, rozšiřuje bádání i na nových místech Egypta inovativními postupy a pohledy. Expediční týmy jsou vždy tvořeny specialisty z mnoha oborů, s tím cílem, aby poušť vydala ještě více informací a příběhů. Naši odborníci, jak říká profesor Miroslav Bárta, dlouhodobě utváří ústav směřováním výzkumu o období Staré říše v Egyptě jako takový.

Vlastní výstava v Praze, s pojistnou hodnotou více jak jedné miliardy korun, obsahovala exponáty historické hodnoty nevyčíslitelné. Vůbec poprvé se podařilo zajistit na výstavu konanou mimo území Egypta téměř sto originálů z této země. Ono jádro výstavy pak doplňovaly zápůjčky z Berlína, Lipska, Hannoveru, Heidelbergu, Hildesheimu, Frankfurtu nad Mohanem i domácího Národního muzea – ještě z let, kdy docházelo při výzkumech k tzv., dělbě náleží, což již desítky let není v Egyptě legální a možné.

Expozice byla tvořena řadou nápaditých realizací. Obsahovala například různé audio-video projekce, modely chrámů, pyramid, či rekonstrukce podob osobností na základě antropologického zkoumání. Videoprojekce slunečního chrámu, konkrétně Svatyně ročních období, a promítání hraných i animovaných dokumentů byly také výrazným oživením výstavy.

Na výstavě si jistě každý návštěvník mohl najít svůj oblíbený exponát. Mám-li však uvést ty nejvýznamnější, pak jde zejména o fragment sochy vezíra Ptahšepese, o nádhernou 80 cm vysokou sochu krále Raneferefa, prezentaci papýru Westcar pojednávajícího mimo jiné o legendě zrození Slunečních králů, o artefakty ze zádušních chrámů krále Sahurea a Raneferefa nebo o unikátní soubor téměř 4500 let starých soch z komplexu hrodek princezny Šeretnebtj, včetně jedné z nejkrásnějších soch sedícího písaře na světě jménem Nefer, která byla objevena v roce 2012. Nelze nezmínit oltář hodnotáře Senchuptaha a z mladších období kanopy kněze Iufaa a plastiku Hathory z hrobky generála Menechibnekona.

Výstavu, bohužel, stejně jako celou kulturní oblast, postihlo mnohaměsíční uzavření a vlastní exponáty výstavy Sluneční králové se měly vrátit do svých mateřských muzeí již po 6. červnu 2021, neboť pouze do tohoto termínu se podařilo výstavu prodloužit. V době vzniku tohoto článku bylo vedeno jednání ještě o jednom prodloužení, a to zejména s ohledem na obrovský zájem z řad laické i odborné veřejnosti, a to nejen u nás, ale i ve světě. Zájem o Sluneční krále je přitom zcela oprávněný, vždyť koncese Českého egyptologického ústavu patří k největším na světě a dle vyjádření našich odborníků ukrývá písek v Abúsíru ještě mnoho tajemství a nepochybně skvělých nálezů do budoucna.

Radek Cinke

NEKROLOG

Za Vladimírem Bystrickým (1934–2021)

Ve čtvrtek 11. února 2021 opustil ve věku 87 let pozemský svět historik, archivář a vysokoškolský pedagog PhDr. Vladimír Bystrický, CSc., dlouholetý ředitel Státního oblastního archivu v Plzni. Do někdejšího Okresního archivu ve Stříbře nastoupil v roce 1957, počátkem roku 1959 přešel do tehdejšího horšovskotýnského oddělení Státního archivu v Plzni a od roku 1964 až do odchodu na zasloužený odpočinek v roce 2003 tento archiv vedl a řídil.

Bystrického odborné zaměření spočívalo především v zájmu o dějiny města Stříbra a dobu husitství v západních Čechách. Během let nashromáždil značné množství studijního materiálu a zejména po odchodu do důchodu využil volný čas k tomu, aby z něj začal rovněž publikovat. V roce 2013 tak kupř. vydal syntetickou monografii *Západní Čechy v husitských válkách*, kromě toho je třeba zmínit i jeho aktivní účast na prvním dílu *Dějiny města Plzně*, kde je autorem kapitoly o husitské Plzni.

S Pedagogickou fakultou Západočeské univerzity v Plzni byl Bystrický profesně spojen od roku 1986 a až do roku 2005 zde externě vyučoval pomocné vědy historické a úvod do studia dějepisu. Na katedře historie zůstal aktivní i poté, působil mj. jako člen redakční rady a poradce projektu *Scamna super Misam*, v jehož rámci byly publikovány odborné studie vycházející z kvalifikačních prací studentů katedry.

Bystrický byl činný i jako redaktor a vydavatel. Působil v redakční radě *Archivního časopisu*, sborníku *Minulostí Západočeského kraje* a stál rovněž u zrodu *Západočeského sborníku historického*. Historii a archivnictví neúnavně popularizoval na veřejnosti a historický výzkum se snažil ovlivňovat i z pozice předsedy plzeňské pobočky Československé historické společnosti.

V posledním období života sbíral plody svého celoživotního úsilí a jakýmsi pomyslným vyvrcholením by mohlo být vydání jubilejního sborníku, na nějž se Bystrický velice těšil. Obsahově i redakčně ho připravili jeho spolupracovníci a bývalí studenti a pod názvem *Stříbro nad zlato* spatřil světlo světa 25. června 2020. Tematicky se sborník zaměřil především na místa, která měl Bystrický rád a která byla tak či onak spojena s jeho profesní dráhou: Stříbro, Plzeň, Úboč, Klatovy a Rokycany.

Když jsme v červnu 2020 jubilejní sborník křtili, většina z nás tehdy viděla Bystrického naposled. Jeho nečekaný odchod nás, jeho spolupracovníky, kolegy a bývalé studenty, zarmoutil o to víc, že jeho vitalita a duševní a fyzická svěžest podobné myšlenky vlastně ani nepřipouštěla. Člověk si skoro myslel, že se to nikdy nestane. Bohužel, stalo se. My všichni tak ztrácíme ve Vladimíru Bystrickém nejen skvělého kolegu, ale především člověka, který byl v archivu i na katedře vždy upřímně vítán a jehož názory i po jeho odchodu na zasloužený odpočinek stále v archivní i historické obci významně rezonovaly. Setkání s ním byla příjemná, přínosná, obohacující. I proto na něj budeme vzpomínat jen s úctou a respektem.

Výběr prací Vladimíra Bystrického¹⁾

- Hospodářství města Stříbra v letech 1526–1564*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1957.
- Peníze v knihách města Stříbra v letech 1526–1564*, Numismatické listy 12, 1957, s. 65–67.
- Hospodářství města Stříbra v letech 1526–1564*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 2, 1957, s. 99–103.
- Sondy k dějinám tzv. pohyblivých cen některých druhů zboží a k vývoji mezd ve Stříbře v letech 1470–1615*, Materiály pracovní skupiny pro dějiny cen a mezd při katedře československých dějin a archivního studia v Praze 4, 1962, s. 1–15.
- Národnostní vývoj města Stříbra a jeho nejbližšího okolí*, Minulosti Západočeského kraje 1, 1962, s. 161–188.
- K metodickým otázkám studia dějin tzv. pohyblivých cen zboží a mezd v 16. a 17. století*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 6, 1962, s. 127–145.
- Školní pomocník Matěj Maidl v Zavlekově v roce 1848–1849*, MZK 4, 1966, s. 233–240.
- Hospodářské a sociální poměry v městě Stříbře v období cenové revoluce (1526–1618)*, kandidátská práce, Plzeň 1969.
- Hlavní aspekty studia dějin cen a mezd ve Stříbře v letech 1526–1618*, in: Problémy cen, mezd a materiálních podmínek života od 16. do poloviny 19. století, ed. Josef Petráň, Praha 1971 (= Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica 1, Studia historica 5), s. 123–158.
- Jan Telítko, první královský rychtář ve Stříbře po roce 1547*, Sborník Okresního muzea v Tachově 7, 1972, s. 15–33.
- Ohlasy nevolnického povstání 1775 v cizině*, in: Povstání poddanského lidu 1775 v severovýchodních Čechách, edd. Erik Bouza – Jaroslav Metelka, Hradec Králové 1975, s. 233–256.
- Zpráva o ohlasu českého nevolnického povstání 1775 v Německu*, MZK 13, 1976, s. 97–99.
- O vyhnání křižáků z Čech roku 1427. Husitské vítězství u Stříbra a Tachova*, Plzeň 1982, 64 s. (spoluautor Karel Waska).
- Přehled dějin města Stříbra v době husitské*, Sborník Okresního muzea v Tachově 18, 1983, s. 14–28.

1] Úplná bibliografie V. Bystrického viz Jan Kahuda – Jan Edl – Jakub Krček, *Bibliografie PhDr. Vladimíra Bystrického, CSc.*, in: Jakub Krček – Jiří Stočes (edd.), *Stříbro nad zlato. Sborník prací k životnímu jubileu PhDr. Vladimíra Bystrického, CSc.*, Plzeň 2019, s. 16–25.

- Západní Čechy a husitství*, in: Soudce smluvený v Chebu. Sborník příspěvků přednesených na sympoziu k 550. výročí události, red. Jindřich Jirka, Cheb 1983, s. 52–58.
- Přehled archivů ČSR*, Praha 1984, 209 s. (spoluautor Václav Hrubý).
- Ohlas VŘSR v západních Čechách v archivních dokumentech*, Praha 1987, 22 s. (spoluautor Václav Štuksa).
- Přehled dějin města Stříbra v době husitské*, in: 560. výročí vítězství husitských vojsk nad křižáky u Tachova, edd. Jana Hutníková – Antonín Prokop, Tachov 1987, s. 69–99.
- Prameny a literatura ke čtyřicetiletým dějinám Pedagogické fakulty v Plzni*, in: Dějepis. Sborník Pedagogické fakulty v Plzni 15, red. Jan Kumpera, Plzeň 1988, s. 15–28.
- Americká armáda 1945. Osвобоzení západních Čech ve fotografiích a dokumentech*, Plzeň 1990, 72 s. + XVI volných listů (spoluautor Karel Waska).
- Quellen zur Geschichte der Oberpfalz im Staatlichen Gebietsarchiv in Pilsen*, Verhandlungen des Historischen Vereins für Oberpfalz und Regensburg 131, 1991, s. 249–258 (spoluautoři Jan Pelant a Karel Waska).
- Zprávy vyslanců Rýnské Falce a Bavorska ve Vídni o nevolnickém povstání v Čechách roku 1775*, Sborník archivních prací 42, 1992, s. 3–32.
- Ohlasy českého selského povstání 1775 v Horní Falci a Bavorsku*, in: Setkání na hranici. Sborník příspěvků z 2. česko-hornofalckého archivního symposia v České Kubici u Domažlic v květnu 1994, ed. Kristina Kaiserová, Ústí nad Labem 1997, s. 81–87.
- Osoba prvního královského rychtáře ve Stříbře po roce 1547*, in: Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie, ed. Petr Vorel, Pardubice – Praha 1999, s. 125–134.
- Stříbro do roku 2000 aneb dějiny jednoho města*, Stříbro 2000, 142 s. (spoluautorka Kateřina Rubášová).
- Úboč 1251–2001. Z historie 750 let*, Úboč 2001, 64 s.

Seznam autorů

Bc. Radek Cinke

Rokycany
rcinke@koop.cz

Mgr. Petr Khás

Doktorand katedry historických věd FF ZČU v Plzni;
Petr.Khas@seznam.cz

doc. PhDr. Jan Kilián, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
jankilian@email.cz

prof. PhDr. Jan Kumpera, CSc.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
jkumpera@seznam.cz

Mgr. Jakub Mírka

Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter;
mirka@soaplzen.cz

Mgr. Eva Němečková, Ph.D.;

Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích;
nemeckova@soaplzen.cz

Natalie Nguyenová

Studentka katedry historie FPE ZČU v Plzni;
natalien@students.zcu.cz

PhDr. Karel Řeháček, Ph.D.

Státní oblastní archiv v Plzni;
rehacek@soaplzen.cz

Jan Štercl

student katedry historie FPE ZČU v Plzni;
inkstingcz@gmail.com

Pokyny pro autory příspěvků

Redakce časopisu *Bohemiae Occidentalis Historica* přijímá výhradně původní práce z oboru historie, případně příbuzných disciplín, a to v českém a slovenském jazyce, stejně jako ve dvou světových jazycích, v angličtině a němčině. Příspěvky mohou pocházet od jednoho i více autorů, za předpokladu, že dosud nebyly v identické či téměř identické podobě publikovány již jinde. Výjimkou mohou za určitých předpokladů a v závislosti na rozhodnutí redakce být jen jazykové variace již publikovaných statí. Každý příspěvek bude anonymně předložen jednomu recenzentovi z jiného pracoviště, než je autor, přičemž recenzent vyplní redakci vyhotovený formulář a příspěvek doporučí k otištění, doporučí k otištění po úpravách, nedoporučí.

1) Doručení příspěvků

Nabízené příspěvky mohou autoři zasílat na CD poštou na adresu: Katedra historie FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 301 00 nebo mailem na kilian@khi.zcu.cz.

2) Rozsah příspěvků

Minimální rozsah příspěvků není stanoven, jeho délka však bude rozhodující při zařazení buď mezi studie nebo mezi drobnosti. Maximální rozsah studií by neměl překročit 35 normostran – vytvořených ve Wordu písmem Times New Roman o velikosti 14 a s řádkováním 1,5. Tučně zvýrazněny či jinou velikostí odlišeny nechtě jsou jen nadpisy.

3) Požadované součásti příspěvků

Každý příspěvek by měl kromě jména autora, adresy jeho pracoviště a kontaktu na něj obsahovat také stručný abstrakt o dvou až třech větách v angličtině; seznam klíčových slov v angličtině (min. 4, max. 10) a shrnutí/resumé v anglickém jazyce (1–2 normostrany).

4) Další součásti příspěvků

Případné obrazové ilustrace zasílejte výhradně ve formátu JPG, a to stejným způsobem jako příspěvky samotné (CD, mail – viz výše). Maximální počet přijímaných snímků k jednomu článku je 8 a podmínkou je, že autor je současně vlastníkem práv k jejich otištění. Snímky musejí mít odpovídající tiskovou kvalitu (alespoň 300 dpi) a být dostatečně popsány (název vyobrazení, zdroj, autor snímku, rok jeho pořízení). Tabulky a grafy vytvářejte výhradně v programech WORD a EXCEL.

5) Poznámkový aparát

Poznámkový aparát vytvářejte výlučně jako poznámky pod čarou, ve velikosti (Times New Roman) 10. Studie bez odpovídajících odkazů na prameny a literaturu přijímány nejsou.

6) Formální úpravy textu

Text ani poznámky pod čarou nijak neformátujte (!) a v žádném případě nikde neměňte fonty písma. První odstavec za nadpisem (-y) neodsazujte, ostatní ano. U citací zdrojů odlište citovaný text kurzívou a uvozovkami na počátku i na konci, uvozovky použijte případně i u dalších výrazů, které si to v jazykovém kontextu zaslouhují. Důsledně odlišujte spojovníky a pomlčky, z nichž první jsou kratší (-), bez mezer a užívají se ke spojení slov, zatímco druhé jsou delší (–) a užívají se zvláště u letopočtů.

7) Citace

a) Monografie dle vzoru: Tomáš PARMA, *František kardinál Ditrichštejn a jeho vztahy k římské kurií. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011, s. 55. V případě, že má titul i podtitul, bude i tento kurzívou. U opakované citace: T. PARMA, *František kardinál Ditrichštejn*, s. 77. Název titulu by měl být zkrácen po první smysluplné podstatné jméno. V případě, že se jedná o monografii sestavenou redaktorem (redaktory), je nutno za jméno (-a) před citaci titulu uvést: (red.)

b) Kolektivní monografie dle vzorů: Josef PETRÁŇ a kol. (jsou-li autoři více než čtyři) nebo Jaroslav ČECHURA – Zdeněk HOJDA – Martina NOVOZÁMSKÁ (jsou-li autoři dva nebo tři).

c) Článek v periodiku dle vzoru: Martin BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka. Švédské království v polovině 70. let 17. století očima císařského vyslance*, *Folia Historica Bohemica* 29, č. 1, 2014, s. 31–62. U opakované citace: M. BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise*, s. 43. Opakuje-li se v textu, resp. v poznámkách pod čarou, titul periodika, je záhodno jej zkrátit a při prvním výskytu na zkratku upozornit: *Folia Historica Bohemica* (dále jen FHB).

d) Článek ve sborníku nebo kapitola v knize dle vzoru: Tomáš JIRÁNEK, *Svědectví českých důstojníků o poměrech v armádě habsburské monarchie z 2. poloviny 19. století*, in: Vítězslav Prchal a kol., *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. – 19. století*, Pardubice, 2011, s. 117–132. Při opakované citaci: T. JIRÁNEK, *Svědectví*, s. 118.

e) Edice pramenů dle vzoru: Jiří MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti*, Praha 1996, s. 100. Při opakované citaci: J. MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova*, s. 122.

f) Nепublikované prameny je nutno určit v této posloupnosti: Název archivu, název fondu, (inventární číslo), (signatura), (karton/číslo knihy), fol./pag./s. – (datace zdroje, případně další bližší určení, např. v případě korespondence místo sepsání, adresát a příjemce). Lze použít běžné zkratky, v případě prvního výskytu je nutno je rozepsat, např.: Archiv hl. m. Prahy (dále jen AHMP). U nezpracovaných archivních položek bude uvedeno: Název archivu, název fondu, nezpracováno. V případě, že se jedná o rukopis: 1. Místo uložení, signatura – (autor), název (zvláště u starých rukopisů); nebo 2. Autor, název, místo uložení (zvláště u novodobých rukopisů a nepublikovaných strojopisů).

g) Opakování stejných zdrojů v následných odkazech v poznámkách pod čarou: v případě autora následuje „Týž“, v případě dokumentu „T(t)amtěž“.

